

A

NYITRAI KEGYES-TANÍTÓ-RENDI

GYMNASIUM

ALAPÍTÁSÁNAK

HETEDIK NEGYEDSZÁZADOS ÉVFORDULÓJÁRA

E M L É K Ü L.

NYITRÁN 1896,
NYOMATOTT NEUGEBAUER E. ÖZVEGYÉNÉL.

A kegyes-tanító-rend^{nyitrai} társodája-, temploma- s gymnasiumának az előtérre

„Nagy-Britanniát kivéve, alig lehet az európai száraz-
földön országot fölmutatni, hol a nemzeti közszellemet átható
egyházias érzület, s magán hazafiúi áldozatkészség, az állam
terheltetése nélkül, nemcsak humanitási intézeteket, hanem az
egyetemen kívül annyi akadémiát, lyceumot és gymnasiumot
alapított volna, mint a mennyinek hazánk katolikusai örven-
denek.“

Simor János,

bibornok, esztergomi érsek és Magyarország hgprimása.

„Vajon ki volt az, ki ... Európában a fensőbb okta-
tást, a közoktatást, az egyetemeket létesítette? És ki látta el
azokat? Az egyház!“

Dupanloup Bódog,

orleansi püspök.

Midőn a népek cultur-történelmét kutató elménk azon kölcsönös hatást, melyet, a tökélyesedés magasabb fokára emelkedést nagyban feltételező nemzeti irodalom és hazai tanügy egymásra, mindkettő pedig összesen a közműveltségre gyakorol, fontolgatja; be kell okvetlenül látnia, hogy elodázhatlan kötelessége a nemzeti műveltség fejlődését és minden irányban jelentkező nyilatkozatait fürkészve bírálónak, egyiket úgy, mint a másikat kitelhető módon megfigyelnie. —

Nem lehet fájó érzet nélkül csak gondolnunk is arra, hogy nemzeti életünk összázadaiban, a romboló csaták vészfürgetegeinek közepette, honi emlékiróink épen nem nagy ügyeletet, majd semmi figyelmet sem fordítottak hazai irodalmunk származatára és fejlemére, különösen pedig köznevelésünk országos intézeteire — a serdülő ifjúságot szellemkincsekkel ellátó tanodákra...

Innét ama sűrű, manap már alig eloszlatható, homály, mely azoknak keletkezte, szervezete, előhaldása, jótekonny működése, szóval viszontagságai fölött borong. —

Pedig minden ép-itélettűnek szilárd meggyőződése az, hogy a tanintézetek, mint a nemzeti cultura, faji nemesbűlés és erkölcsi emelkedettség fő vezetőkei, a vizsgálódónak beható figyelmére nagyon is érdemesek... Gyakorta találkozunk terepélyes fával, melynek ágai zamatos gyümölcsessel rakvák

meg, a nélkül, hogy tudnók, ki veté el a magot, kinek ápoló kezei között növekedett nagyra és zsendült virágzásnak; hol működik az erők ama titkos összehatása, melynek elevenségét, életét köszöni, s azon áldásozó minőségét, hogy dúsan hozhat gyümölcsöket... A béke-művek, melyek az ember-nem szelidítésére, takarékság, valódi munkaszeretet, erkölcsi komolyság és benső vallásosság ápolására — irányulnak, sokkal magasztosabbak a véres ütközetek diadaljeleinél.

Valaki már menten minden elfogultságtól, és közműveltségi szempontból kellő alapossággal tanulmányozza nemzetünk közel ezeréves európai élet-történetét, kétségtelenül arról győződik meg, hogy az egyháznak, az emberiség lelki, erkölcsi, és szellemi műveléseért dagadó, gondos és szent kebele az, melyből, mint soha ki nem apadó forrásból, csörgedez a növelő s oktató intézetek csatornáin minden népek és nemzetek számára az élet-űdv, az igaz civilisatio.

A magyar közép századokban, és később is, a török hadjáratok szakadat nélküli zajában, minden tudomány és keresztény műveltség — az Isten oltárai körül, s az önmegtagadás élő áldozatai, a szerzetesek csendes magányaiban lakozott. — Mai napság történelmi alapigazság érvényére emelkedett minden, — az ősök hagyományaiban mélyebbre bocsátkozott, elfogulatlan honpolgárnak részrehajlatlan kebelében, a történetkönyv aranySORAIBÓL kisugárzó azon magasztos tény, miszerint a műveltség és szellemérlelés legszilárdabb istápjá hön szeretett hazánkban minden időn és koron keresztül,

a püspökök által székhelyeiken alapított (csanádi, pécsi stb.) középtanodák, majd pedig a káptalani (ó-budai, szepesi stb.) s a nagyszámú zárdai (pannonhalmi, bakonybéli stb.) iskolákban, — az egyház volt. — Hogy a cultura azon fokára jutottunk, melyet ma az európai társnépek sorában elfoglaltunk, azt mint eredményt a kereszténységben nyilatkozó isteni gondviselésnek, valamint a nemzethez és hazához rendületlenül hű magyar egyház nagyjainak és vezetőinek kell köszönnünk. Mert akkor is, midőn vészterhes idők boruja nehezedett honunkra, midőn a vallási szakadás pártokra különítvén a nemzetet, és Zúpolyától kezdve a Tökölyiek, a Boeszkayak és Bethlenek magok hozták volt be az országba a tatárt és törököt, Isten után senki sem, csak az egyház gondoskodott az erkölcsök nemesítéséről, a tudományok ápolásáról, a nemzeti jellem és hazafiui erény állandó képzéséről.

A főszerepvitel tehát Árpád nemzetének vallás-erkölcsös műveltsége eszközlésében, szellemvagytonokkal gazdagításában s hitéletének üdvös irányzatú kifejtésében történetkönyveink, számtalan, megezáfolhatlan érvekkel bevitattott, adatai szerint általában az egyházi férfiaknak, jelesen pedig, az Isten és emberek iránti szeretetben buzgadozó, szerzetes rendeknek, volt kiváló életfeladatuk.

Sok volna, ha mindazon tényeket, a növelés-oktatás körüli halhatatlan érdemeket, fel akarnók sorolni, melyeket a kath. keresztény egyháziak, nem riadva vissza sem a legterhesebb munkától, sem a roppant anyagi áldozattól, a hazai oltár irányában szereztek, azon szent és önzetlen célból,

hogy e szép hazának annál több hasznos, becsületes, tudományos és jellemsszilárd polgárok neveltessenek.

Már maga derék magyar őseink megtérítésének dicsősége is kirekesztőleg, e honban legrégibb, sz. Benedek rende apostoli szellemű tagjainak műve.

Minélfogva, történelmi biztos nyomokon indulva, egy perczig sem habozunk, minden utógondolat nélkül, kimondani, hogy valamint összes műveltségünk, akképen irodalmunk is, az egyházból vette kiindulását.

Örök betűkkel van az enyészet vagy feledékenység ellen megmentve az, miszerint alapját nemzetünk ezen erkölcsnemesítő, malasztteljes keresztény hitéletének, s általán európai műveltsége első zsengéjének az első szentkirály vetette meg; ki jámbor hitbajnokok buzgalmát élesztve, s üdvös törekvéseiket hathatósan gyámolítva, a harczi haroknak, melyek veszélylyel fenyegetik vala az új hazát is, folytonos zajában elszilajult nemzetét a szent kereszt isteni áldozata mennyei tanainak elfogadására hajlandóvá tette, és így európai életét biztosította. —

Igy tőnek, miként a történelem műzsája aranybetűkkel jegyezte föl, — egyéb dicsőemlékezetű királyaink is, kiknek kitűnő érdemoik fenragyognak időn és enyészeten, — az egyház és növelés-oktatás, e két ikertestvér, szent érdekei körül.

Mindezeket így átértve foghatjuk csak föl, miképen szaporodtak honi szerzeteseink oly tetemes, majdnem hihetetlen számra, hogy kevéssel a mohácsi veszedelem előtt több, mint négyszázkilenczven-

három, férfi- és nőkolostorokban laktak, és huszonkilencz, külön szerzetek szabályai szerint éltek.

Igaz ugyan, hogy Magyarország egyszernél többször vesztett jelentős ütközeteket, nem egyszer veszté el a csatában királyát is, a nélkül azonban, hogy oly veszteség az ország veszedelmét okozta volna... De ama soha eléggé meg nem siratható mohácsi veszteség gyászos következményeire nézve a megelőzőket mind felülmulata.

A nemzet ott veszté királyát, főpapjait, főurait, nemességét és szép reményű ifjúsága virágát.

A haza vallási és polgári élete megszibbadt, a honpolgárok örege, apraja, bölcs vezér, biztos kalauz nélkül vala. Nemzeti lét és léleküdv vezér-szellem és irányelvek nélkül ingott, tévovázott, révedezett. Polgárerekből ontott vérpatakok undokíták a hon elpusztult virányait. — Az istenházak, szentelthelyek megfertőztettek, felgyújtattak, kormos falaik üszkök között romokban heverték. Párttusák enyésztették a nemzet testerejét, és a hatalmasok becstelen haszonlesése tönkre tette a közbátorságot. Ország és nemzet, s velük a régi egyház, melynek sok tagja esett, a sz. István és sz. László által vallott hit ellen irányuló, téveszméknek kelepcejébe, — enyészetéhez, halálához közel.

Elborul az emberi kebel, sir a hazafilélek, könyez az erkölcsiség busongó angyala e közgyászson.

Ilyetén levert állapotban, ekkora bomladozásai között mindannak, mi legszentebb az emberi kebelnek, mi lett volna különben a mohácsi vész után belőlünk, midőn a nemzet, mint egy széthullott

kéve, ziláltságában egyrésről a kéj- és vérszomjas izlam által tiportatott; míg másrésről pártküzelmek és nagyravágyók megnyergelt csatlósaul szolgált, ha Isten véghetetlen irgalma nem könyörül rajtunk?!

De a gondviselés őrlélke nem szűnt meg virrasztani a földig sújtott nemzet az elárvult egyház fölött. Hol legnagyobb a veszély, ott áll legközelebb az isteni segély. A közel főlsházados gyászra, a régi egyház siralmas állapotjára boldog napok reménysugára derengett.

Vallásos, rendalkotó királyt adott az isteni kegyelem a zaklatott hazának, kinek hatalompálcájára szétriadtak, tovaszállottak a sötétség vészmadarai, s tanyát lelt körünkben — a béke szelid galambja. A jótevő fejedelem, szövetkezve a nemzet közboldogságát szivükön hordozó hazafiak hű seregével, mindenütt épített, szervezett s új tenyészés kezdé eltakarni a romokat.

Isten irgalma megszánta a magyar egyház zilált, bonyolult helyzetét is. Férfiakat hívott meg a nagy munkára, tudományban bölcséket, hitéletben buzgókat, munkakitartásban erős lelküeket. A magyar kath. egyház széternyedlt bárkájának deszkaszálait mesterkezek foglalák össze. Mint szebb jövő reménycsillagai, úgy tűnt föl a XVI. században magyar egyházunk egén a két szellemdús egyháznagy: Oláh Miklós és Draskovics György. Az első, mint esztergomi főérsek, midőn a római kath. magyar egyház kormányát átvette, azt a legszomorúbb állapotban találta... A szentbuzgalmú egyháznagy először is a vallásos érzelmet fölkel-

teni igyekezett. Ügyes kezekkel ezután a közoktatás valláserkölcsi érdekeit ragadta meg, a köznevelés fontos ügyét a vallás ingatlan alapjára fektetvén. A hon zavarai között elenyészett tanintézeteket illetén irányzatban élesztette föl. Számos új tanodákat szervezett, s azoknak éber figyelemmel tartását főpásztori legédesebb gondjai közé számította. — Ily magasztos szellem lelkesíté Draskovics Györgyöt (pécsi, utóbb zágrábi és győri püspököt, majd kalocsai érseket is), ki az ősi egyháznak ez árvaságában szintén egyik gyámola volt; zágrábi és szombathelyi zsinatai s megyéje látogatása által a vallásos buzgóságot s lelkeszi munkásságot tartotta ébren.

Hogy apostoli szellemű működésöket áldott siker koszorúzta, azt a mennyből szállott termékenyítő kegyharmat mellett, a hazánkba egy általok betelepített új szerzetes rend, a nagyhatású Jézus társasága, lankadatlan hitbuzgalmának köszönheték. Ugyanis halhatatlan érdemű mindkét főpapunk magasztos céljaik kivitelére, Loyola apostolilelkü fiait használták fényes sikerrel. A főérsék 1561-ben vitte be először Nagyszombatba a szentgyarmatot, később (1586.) Draskovics sürgetéseire nyerte ki a nagyhivatásu szerzet — a turóczi prépostságot. A valláserkölcsi közoktatás hihetetlen virágzásra fejlődött a rend célirányosan kiképezett tagjainak avatott kezei között. Két századnál tovább (1773.) működött a magyar haza és a róm. kath. egyház ügyében a Jézus társasága, mialatt hitéletben példáserkölcsű, a köznevelésben kifogyhatlan buzgalmú, az irodalomban pedig kitűnő tudományosságú derék

férfiakkal diszesítette az emberiséget, s illetőleg a két magyar hazát. —

Majd megint vallásos és rendszerető, a tanodák szervezésében nagynevű királyok alatt, kik „az örök tüzet“ a világosságot, az Istentől nyert szellemi szikrát ez elalvástól és visszaéléstől megőrizni akarták, édes hazánkba betelepítettett egy más, a nép-növelés és közoktatás dicső küzdterén szerényebben, de eredménynyel ható szerzetes rend is — a piarista-rend. És e szerzet fogalt helyet és szerepet az alapvetéstől kezdve a nyitrai r. kath. gymnasiumban, melyről czélul tüztük ki szólani.

Nemzeti műveltség történelmünk rajzolásához színeket vélünk nyújtani, midőn a kegyesrend megalakulását, e tanintézet létrejöttét, viszontagságos letfolyamlását és sokoldalu üdvös hatását ecseteljük. — Alapvonalokat adunk csak kimerítő tökéletes egész helyett; de ezek vezérlete mellett is könnyű szerrel beláthatja az elfogulatlan olvasó, ezer küzdelmek között mily édes anyai gonddal virrasztott századok folytán az egyház a vallással összeol vadt keresztény közoktatás és nevelés magasztos ügye fölött...

* * *

Van e szavakban: Haladás, fölvilágosodás, szabadság, testvériség egyenlőség, valami magasztos, mennyei, isteni. — Nagy igazságokat tartalmaznak azok, s az emberek Istentől kitűzött fönséges rendeltetését fejezik ki. És ez az oka, miért gyakorolnak oly hatalmas befo-

lyást az emberi szivekre, azok üdvére vagy átkára, helyes vezérlésére vagy balra tévesztésére. Csak az igaznak és jónak színe alatt csábíthatók el az emberek hazugságra és rosszra. Ez tény, mely egyrészt szerfölött vigasztaló, nyílt tanúsága levén annak, hogy az ember lelke eredetileg csak az igaz és jó iránt fogékony. De másfelől igen nagy jelentőségű a világállapotok és események megítélésében; mert aki valaha ezt szem elől téveszti, ama veszélynek teszi ki magát, hogy feladja magát az igazságot a hazugságért, mely amaszt eszközeül használja föl.

Csak a kereszténység állítja e szavakat teljes és valódi értelmükben élénk, és kell, hogy a világ gyakorta figyelmeztetve legyen arra, miszerint az ember valódi méltósága, rendeltetésének fönsége fölött, valamint az embereknek egymáshoz valódi viszonyairól, soha ki sem gondolt, sem nem mondott nagyobbszerűt, mint a mit Jézus Krisztus tanított és egyháza hirdet. — Krisztus és egyháza ugyanis arra tanítanak, hogy Isten az embert saját képére és hasonlatosságára teremtette. Isten az emberi természetre isteni képének, isteni igazságának és isteni szeretetének eltörülhetlen jellegét nyomta. Ennek meggondolása szükségkép az emberek becsülésére, az emberi méltóság elismerésére vezet. De a szeretetből teremtett embert Isten nem hagyta magára, sőt ugyanezen szeretetből a legbensőbb viszonyban marad teremtményével, és nem szűnik meg őt új meg új adományokkal gazdagítani, melyek fölülhaladják hatásukkal a teremtéskor adott természeti erőket. Így akarja Isten az embert, — mint szeretete és

határtalan irgalmassága emléktárgyát a vele való életközösség egy fönségesebb állására emelni. Ezen folytonos jótéteményeiben és új meg új adományai-ban azt nyújtja Isten az embernek, mit a keresztény tanítás természetfölötti kegyelemnek, malasztnak nevez. — Ámde az ember visszaélt szabadságával, bűn által elszakadt Istentől, és ezzel nemcsak Istennel természetfölötti életközösségét veszítette el, hanem elhomályosította magában a természetes isteni képet, isteni hasonlatosságot, mely azon képességben áll, miszerint az igazat megismeri, s a jót választja.

Ezen bűnből ered a test és léleknek minden nyomora, mely azóta eltölti az ember életét, történelmét.

Az Istennel egyszer megszakasztott életközösség nem volt többé az ember hozzájárulása nélkül helyreállítható, mivel hogy Isten szabadságot adott, és szabad akaratából kell-e Istennek szolgálnia. — Azonban az embernek hozzájárulása egymaga nem lehetett e végre elégséges, mivel a bűnös ember elveszté minden jogigényét az Istennel életközösségre, sőt vétke által Isten igazságából csakis büntetést érdemelt. Isten tehát végtelen irgalmának újabb művét teljesíté, mert úgy szerette Isten e világot, hogy egyetlen fiát adta, hogy mindazok, kik benne hisznek, el ne veszzenek, hanem örök életők legyen. — Isten maga lett emberré, hogy az irás fönséges szavai szerint, az emberi természetet újra az isteni természetnek részesévé tegye.

Íme a kereszténységnek egész feladata, íme

a valódi haladásnak célja, melyre minden ember Istentől hivatva van! De ezen haladás útján, a nyomor mélységéből a legfőnségesebb egyesülésig Istennel, Jézus Krisztus egyedüli közvetítő és útmutató. Az elesett embernek megújulása és fölemelkedése tehát szakadatlanul egyrésztől Istennek műve, ki az emberiség, érdeme nélkül, folytonosan szeretet, és kegyelemteljesen lebecsátkozik, másrésztől az embernek műve, ki az isteni meghívást szabad akaratából követi. Ez igazságot a kereszténység ama tanában fejezi ki, mely szerint az embernek szüksége van Isten malasztjára, mely nélkül ő életének Istennel egyesülésére tehetetlen. — A segítő malaszt szükségességének elismerésében áll a keresztény alázatosságának lényege...

Ám, ha Isten az embert magához fölemelni s a benne eltorzított Istenhasonlatosságot nemcsak helyre hozni, hanem az emberi természeti képességeket meghaladólag tökélyesíteni is akarja, úgy ez csak az által lehetséges, hogy isteni lényének jellegét, mely az örök igazság és szeretet, mindinkább mélyebben és élénkebben nyomja az ember lelkébe. És ez külön célja és feladata a kereszténység tanainak és üdvszereinek. Ezek isteni eszközök arra, hogy az egyes emberekkel az isteni élet, az isteni igazság, az isteni szeretet közöltessék, miszerint bennök az isteni hasonlatosság tökélyesítsék, s minél bensőbben egyesüljenek Istennel. — És ezen kötelék, mely az embert Istennel egyesíti, oly szent kötelékké lesz, mely az embereket egymás között egy nagy családdá fűzi, melyben mindannyian egy közös mennyei Atyának szeretet gyermekei.

Ime a helyes értelményben vett haladás, testvériség, fölvilágosodás!.. És a kereszténység e tana mindenkihez szól, a magas állásuakhoz csak úgy, mint az alacsonyszületésűekhez, szegényekhez és gazdagokhoz, még a szolgálhoz is, kivel, mint áruval, kereskednek!.. Az emberek mindnyájan Istennek gyermekei, a jövő életnek örökösei, mindnyájan a Szentlélek templomai, mindnyájan Jézus Krisztus vérével megváltvák, mindnyájuknak egykoron Istenhez eljutniok kell; hogy az igazságot, szeretetet, boldogságot örökre belőle, mint ősforrásból, merítsék...

Kétszáznyolczvannégy esztendő forgott le azóta a mulandóság országában, hogy e boldogító igazságoktól melengetett kebellet, a kereszténység fővárosában egy ihletett gyermekbarát benső sugallatának, melyet ő Isten hívó szavának ismert el, helyt adott. És kitűzte a hitetlenséget enyészítő, a fajultság bilincseit széttépő, a tévelygés rémképeit visszariasztó, növelés-oktatás zászlaját. — Ki ne tudná, hogy a nagy emberbarát, ezen Isten ihlette férfit a piaristarend alapítója — Kalazanti József vala? —

Ha a diadalok következtében az elhunyt hősök halmait oly örömittasan koszoruzza meg a nép: miért ne dicsőítenők meg a vallásos oktatás és polgárerény fölkent bajnokait? miért ne jegyeznők föl életét Kalazantinak, a keresztény növelés-oktatás mintaképének, ki több, mint félszázadon át hordta a népnevelés tövis koronáját, ki az emberiség fölmérhetlen hasznára a vallás és ragyogó erényeknek, a művészet és tudománynak égből küldött

apostola volt? — Most örök s hervadhatlan koszorú disziti fejét, vázoljuk mégis életét, tetteit, vigaszul azoknak, kik e nehéz pályán munkálkodnak, s kik a nevelés-oktatásnak barátai, vagy mint nevelt egyéniségek, a szív- és lélekművelők iránt elismeréssel viselkednek.

Ósei tett- és hirkoszoruzta férfiak valának, hősök a harcban, cselekvő polgárok a béke csendes napjaiban, kiknek családi jelvényén már a XI. században diadalmi képek ragyogtak, megküzdvén vitézül a mórok ellen, s ontván véröket a hitért, az emberiség boldogításáért.

A hősök elseje volt Dáth Fortunio, Kalazant várát a móroktól visszafoglalván, vitézségének emlékeül Péter Aragonia királyától ugyanazzal meg is ajándékoztatott, Alfonz pedig kegyelele jeléül Dáth családját öröködési joggal is felruházván, első szülötte Ximenius már Kalazanti Ximeniusnak neveztetett. — Utódai közül különösen kiemelendő Beltrand, ki saját vagyonától állitva hadcsapatokat; s I. Jakab idejében Alhesa vára alatt kitünő vitézség- és szerencsével harczolt. — Dáth utódai tehát terjedelmes javadalmakkal bírtak, a vallás és hazájukért több ízben vitézül harczoltak. — Még egyet említünk föl t. i. Pétert, ki Petralta városának parancsnoka, a fényes Gastonia családból származott Máriának férje, s Józsefünknek atyja volt.

1556-ot irtak; Ioyolai Ignác, a Jézus társaság alapítója ép akkor hunyta be halálos ágyán szemeit: midőn szülőföldén Spanyolhonban, az említett városban, Kal. József látott első napvilágot

szept. 11-én. — A József név épen rá illett, mert példás türelemmel viselte a világ és testvérei üldözését, mint az egyiptomi, mert különösen gondviselése alá vette Jézus választottait, a kisdedeket, mint a nevelő József, mert a küzdő egyháznak új intézetet nyujtván, mint nevében úgy, önmagában is valódi növekményt ada a keresztény világnak.

Józsefünk bölcsőjét gazdag földi fény környezé. Minden oldalon hirdús és diadalbábér koszorúzta ősök alakjával találkoztak mosolygó szemei, mozdulatain gondos anyai szemek őrködtek, minden taglejtését édes apai öröm kíséré. Péter a kincs, — hősök — és tekintélyben gazdag apa minden parányi gondolatában merész hadfit látta benne, a szelid lelkű Mária csöndes, békeszerető polgárnak képzelé. — Így édelgünk kedvenz eszméink fölött, nem is sejtven a gondviselés titkait!

Mint fakadozó rózsabimbó egyre nagyobb és nagyobb illatot ömleszt maga körül: úgy növelé a kis Kalazanti is naponkint a gondos szülék meleg reményeit. — Majd a tanodába küldék a serdülő ifjút. Szella városa volt a legközelebb, s mind a tanárok buzgalma, mind a tanoncok szép számáról igen nevezetes. Az itteni tanfolyamot kitünő sikerrel bevégezvén 15 éves vala József, ki felhíván közbenjáróul a szerető anyát is, megkéré a jó atyát, hogy nyomban a bölcséleti osztályokba is járhasson. A lelkesedett apa ezen méltányos kérését meghallgatta, és a felsőbb iskolákra Leridába adá. — Ilerda vagy Lerida egyeteme jeles vala, Kalazanti pedig minden módon megakart felelni ígéretének, a benne helyezett várakozásnak és

az intézet szép nevének. Csakhamar fölismerve lőn. Fényes észtehetsége, vas-szorgalma, tudomány-buvár szelleme, folytonos munkálkodása, szelid magatartása, szerénysége, kedves előzékenysége, röviden, egész valója mind tantársainak mind főnökiek teljes figyelmét ébreszté föl.

Minél kitünőbb bizonyítványokat mutatott föl József, minél magasabb-állású egyéniségek óhajták őt dicsőítőleg körükbe vonni: a jeles szülék annál szebb reményekkel csüggték rajta, mint szellemes és ismeretgazdag fiún. — Magának Józsefnek is szép reményei voltak, csakhogy a szülékéitől egészen különbözők. Ő pappá kívánt lenni. Atyja főleg, miután 1579-ben hőn szeretett nejét és idős bgyermekét, a győzelemkoszorús Pétert, ki, II. Fülöp király alatt, a lusitanok elleni csatában elesett, elveszté, az örökség és családnév föntartása végett is, máskép gondolkodott. — Végre is egy közbejött válságos betegség, melyet József, ki ekkor már a Valenciában és Camplutumban dicsőségesen meghaladott jogi és istenészeti tanulmányokból tudorrá avattatott, — keresztény elszántsággal szenvedett, egymáshoz közelebb hozá a két félnek véleményeit. — De nézzük a dolgok menetét.

Még csak 26. éves volt az ifjú Kalazanti, e földi lét minden dicsősége örömmel simult volna hozzá. Mind hiában, ő erőben egyre hanyatlott, az életremény jelensége egyre tűnedezett nehézkes szempilláiról.

Fájdalommal állott meg a néma ágynál a még némább apa, könyvek nyomultak szemébe, s bánkódó kebelével vallotta be, hogy nem jó a lélek sugalmá-

val játszani. Oda simult most a szenvedő fűhoz, melegen szorítá meg a fonnyadó kezeket, s lelkéből ígéré, hogy minden kívánalmát teljesíteni, hogy egészen megnyugszik a Gondviselésben, s alig várja, hogy, mint az Úr szolgáját üdvözölhesse. — Kipirult most a sáppadt arcz, a vér hevesebben kezdett verni ütérében, s e percztől fogva egyre javult a beteg ifjú. — Homo proponit, Deus disponit. — József csakhamar felüdült, első látogatását is az urgellei püspöknél tevé, ki őt, még ugyanazon évben, t. i. 1583. korának 27. esztendejében, decz. 17-én pappá szentelte. — Szent czélra törni, s azt el is érni mennyi boldogság! — Ki nem győződhetik meg itt arról, miszerint hivatásnak az ismertető jele, hogy a hivatott amaz útról, melyre őt csallatlan kéz vezérlé, többé le nem tér. Lépjen föl a test, vagy lépjen föl egy világ ingereivel, semmi zománczozott érdek el nem tántorítja őt többé...

Midőn a fölszentelő püspök keze áldást oszt a fejére, midőn az ősz főpásztor imahangjai megcsendültek fülében: mintegy átszellemült lény térdelt az úr oltára elé, kinek szolgájává avattatott. Volt-e e perczben boldogabb teremtmény e földön mint Józsefünk!? — Elhagyott e perczben mindent, mi őt a világhoz kötheté, magába vonult, a szoba négy fala lőn egész világa, csak az Úr egyháza, a betegek és szegények laka volt ama hely, hol őt látni leheté. Azonban Figuerra, az albaraci egyházmegye püspökévé neveztetvén ki, Józsefet csakhamar oldalához szólítá, magának gyóntatójává, az ifjabb papságnak pedig igazgatójává tevé. E helyütt csak egy évig működhetett. Ugyanis, az ilerdai

főpásztor elhalálozván, helyébe Figuerre jött, ki Kalazantitól nem tudván megválni, őt oda is magával vitte. Szakadatlan működése, példás élete, valóban szentnek mondható beszédei, mérséklete, engedelmissége, alázatossága, mindenben szolgálatkészsége folytán itt is, mint amott, nemsokára a kegyelet és tisztelet tárgya lőn. — De ez időben nagy csapás érte szívét, mert atyja, az annyira szeretett atya, ki csak nem rég oly megadó lélekkel bocsátá őt hivatása útjára, haldokló ágyán fekvék. Haza sietett tehát.

Ott őrködött ő szakadatlanul a beteg ágyánál, ő fogta föl minden fohásztát, teljesítette pontosan minden pillantását: midőn pedig a földi bilincsek-ből kibontakozott lelkét távozni látá, ő kíséré fel őt mennyekbe fiúi hű imájával. — Most már nem volt semmi, mi a földhöz kösse! Éjet-napot imában tölte, minden szegény, minden ügyefogyott biztos támaszt talált benne, nem zúgolódott, megadta magát a Gondviselésnek.

Ez időtájtban urgellei püspök Capiglia Endre lőn, ki Kalazantit ép úgy ismerte és tisztelte, mint elődei. — Innen történt, hogy, míg, atyja halála után, honn magányában egyedül Teremtőjének iparkodott magát föláldozni, az alatt e főpap egy kenetdús levéllel lépé meg, melyben, a trempi kerületben, egyházügyi bíróvá és püspöki helytartóvá nevezé ki.

Minél nagyobb vala rá nézve a megtiszteltetés, annál felelőség-terhesebb a munkakör, melynek betöltésére hivatott. De József oly kitünő eredményteljesíté teendőit, hogy erre, főpapja elisme-

résének jeléül, a pyrenaei tágasabb körületbe helyeztetik, és canonicus visitor-i hivatallal tiszteltetik meg.

A szeretet és bizalom e fényes záloga kissé nyomasztólag hatott ugyan a szent férfiúra, de engedelmesség- és alázattal vette. Bárhol lépett is föl, béke és ég küldötteként fogadtatott, áldás és magasztalás kísérte minden nyomait. Hol a föld sava kiszáradt, hol az erkölcstelenség ragályos rosz példája szórta el maszlagait, hol a nép bűnei súlyát már lakolásban érzé, tehát hol javító mesterre vala szükség: oda Kalazantit kelle küldeni, mert szelidséget és vallásos szigort, szeretetet és mestert tisztelhetni egy személyben vagy Józsefet látni egy vala. . . . Bokros fáradalmai nem maradhattak méltánylás nélkül.

A nép és papság a közpénztárból nagy adományokkal kíváná megtisztelni; de ezt jelleme és hivatása sem engedé elfogadni. Mire főpapja tünteté ismét ki, consistoriumába vevén és általános helynökévé nevezvén. E megtiszteltetést Capigliától, az urgellei egyházmegye főpásztorától nyeré; másrészt pedig hire-neve, mint Isten küldött angyalának, csakhamar egész Spanyolországot bejárta. — Azonban Kalazantit a fényes hivatalok és dicsőség nem kábiták el, mindezeknek közepette megérté a sugalmat, mely őt más munkára hívta föl. — Ő az ifjúság rendeltetésszerű növelés-oktatására szánta magát, nem állhatván keble vágyának ellen, hogy a mily messze kiható, épen oly rögzös, az akarat energiáját és semmi akadálytól vissza nem rettenő tetterőt követelő, munkatérre lépjen. Hisz ő az odaáldozó szeretettel teljes emberbarát, már első

ifjúságában, iskolai foglalkozásain kívül, legkedvesebb teendői közé sorozá: minél gyakrabban a templomban megjelenni, az elhagyottakat látogatni, a tudatlan fiatalokat oktatni, a tévedteket jó útra téríteni, a nélkül, hogy csak gondolt volna is a világnak magasztaló vagy gáncsoló szavára, saját dicsőségét egyedül Isten dicsőíttetésében keresvén. Nagy eszményképeül a dicső pálya végén a: Menjetez az egész világra s tanítsatok a népeket jelentős szavakkal a növelés-oktatás elrendelő világüdvözítő Isten álla. — A hosszas önmegtagadás, melyet, a tudományokban haladás mellett, az erkölcsiségben sem maradván hátra, — addig is gyakorlott, megedzé őt. Az elme hű lelkesültsége, az Isten és felebaráti szeretet hódító ereje buzdítá, hogy el ne fáradjon a nehéz úton, hogy meg ne unja a keserves kenyeret; a legszentebb cél kitartó küzdelemre serkenté a pályának, melyre oly szívesen indult, minden nehézségei ellen.

A bölcs Teremtőnek örök végzésénél fogva valamint az anyagi, úgy a szellemi világban, az idegen elemek eltávolítják egymást, míg a rokonok szoros vonzerővel tartanak egymással. —

E szerint József is megválva minden kecségtető érdektől, minden a világ nyújtotta reményektől, — letette fényes hivatalát, és elment az örök városba, itt hívén célját érhetni, itt hívén magasztos hivatásának megfélelhetni. — Rómában, noha szép ősi vagyonnal rendelkezett, szegénységben élt, hogy így annál inkább megközelithessék őt a szegényebb-módú szülék, meghitt bizalommal simuljanak hozzája az ügyefogyott kisdedek is.

Ugy cselekvék tehát Kalazanti, mint egykoron a Világüdvözítő maga, ki a szegénységet megszentelé és édessé tevé, hogy ne találkozzék keresztény ember, ki azt kiállhatatlan nyűgnek tekintse, melytől folytonos sohajtozások között szabadulni kívánjon.

A különféle osztályú, természetű és korú ifjúságot képezni, az Úr szellemében oktatni, emberileg gondolkodni és érezni megtanítani, összehangzatosan, hivatás- és célszerűen kifejleszteni, — nem lehetetlen ugyan, de mesterre váró munka... Ilyen nagy, főképen az elhagyatottak gyámolítását magáévá tevő, áldozatos feladatra csak főnkelt, megedzett lelkek képesek: ilyenek egyikével birt Kalazantink, ki magát a lemondásban élte folyamán át mindig tökéletesíté. Ez által erősítve, és a legfőbb lény és eszes teremtményei iránti igaz szeretettől, mely nemes keblében kiolthatlan lánggal lobog vala, buzditva, neki ment e súlyos tisztnak, melyet dicsőséggel teljesített, érdemkoszoruzottan fejezett is be... A feladat, a pálya fölött e felíráslenge: *Keresztény nevelés*, melyet ő a vallás-erkölcsös és tudományos oktatás füzérével övezett körül. Tudta, hogy az okszerű vallás-erkölcsös nevelésnek csak az igazságon sarkalló tudomány lehet biztos alapja; tudta, hogy a tudományos műveltség mint kétélű pallos a kézben, csak sebez és ront, ha nincs vallás-erkölcsi elvek által gyámolítva: azért e kettőt elválaszthatlan egyességbe hozni buzgón törekvék. Vallásos és tanult népet tűzött ki magának képzendőül s nem vallásost, de tanulatlant, sem tanultat, de vallástalant. Tisztában volt ő az igazsággal, miszerint az embernek mint szívét mind

esztét egyaránt kell művelni; átértette, hogy e kettőt egymástól elszakítani nem szabad, nem lehet a nélkül, hogy károssá ne válják a különben üdvös vezetés. Élénken átérezte, hogy e kettő együttvéve teszi Isten képét, de csak úgy, miként a drága kövek, a pallérozó művészkéz által nyerik elbájoló szépségöket; azonképen az emberi szív és ész, gondos, vallási elveken sarkalló, nevelés által kapják Istenhez hasonló jelességöket. — Fogalmi tehát a nevelés-oktatásról épen nem egyoldaluak, hanem valóban helyesek valának.

Az épen oly fárasztó, mint üdvös feladat sikerének föltételeit képző kellékek tehát Kalazantiban bőven meg voltak. — Ő, a mondottak szerint, már, mint jeles tehetségű ifjú, hazájának a neki infulát vagyis püspöksüveget óhajtó és ígérő Spanyolhonnak, többb egyetemén sikerdúsan végzé be a bölcsészeti, jogi és istenészeti tanulmányokat. E mellett pedig, erkölcsi csinosbodását is mindig szemei előtt tartván, mint tiszta erények példánya, tükre álla a nevelés-tudományosság ügyét, melynek hivatott ápolói voltak, lelkiismeretesen buzgó odaadással és vallásos meggyőződéssel, kezelő pályatársai előtt. Így álla ő, mint tanár tanítványai előtt is, kiket Istenbe vetett rendithetlen bizalommal Róma városának, Tiber folyamon túl levő, legelhangyottabb részében, a septini kapu közelében, sz. Dorottya temploma mellett, vala összegyűjtendő...

1597-ben Kalazanti a szent ügyet bejelenti Colonna Ascanius bibornoknak, fiatalkori ismerősének, ettől pedig egyenest VIII. Kelemen pápához siet, s örömkönyvek között mondja el vállalatát.

A pápa ráadja áldását, ő angyali gyönyörrel távozik, kihirdetteti a vállalatot, s mindjárt az első hétben több mint száz, köztök számos elhagyatott szegény gyermek nyert nála oktatást; ezeknek sorában volt amaz Oregius Ágoston is, kit — az egyház 1633-ban bibornoksüveggel tisztelt meg. — Ez volt kezdete a kegyes-tanító-rendnek. —

A tudomány és az erény éltető forrása után epedőknek száma oly meglepően növekedett, hogy 1600-ban már a helyiséget is változtatnia kellett. A városban vásárla tehát házat saját költségén, az ifjúság szaporodásához képest gyarapítandó a termeket, gyarapítandó a mesterek és tanárok számát is; mert az új tanintézetben már nemcsak elemi tárgyak, de magasabb tudományok is tanitattak. A tanítói karnak közakarattal ő választatott fejevé, ezenkívül tagja volt a „Sz. Háromság“ társulatának, melynek hivatása vala az utasok és idegenek fölsegítése, és a „Szűz Mária“ egyletnek, melynek élén Baronius bibornok állott, s kinek a sz. férfiú jobbja vala.

Az említett év vége felé Medici Sándor bibornok Kalazantit kerül. tanulmányi főnökké nevezte, mely kitüntetést azonban, valamint e tájatt a felajánlott püspökséget is, nehogy kezdett és a legsebbe sikerrel folytatott vállalatában gátoltassék, nem fogadta el, teljes alázattal megköszönvén. — Az önzéstelen szeretet, a szerény bánásmód, az egyre növekvő eredmény és jó hír a tanoncokat is szaporitá.

A szent ügy ájtatos ker. családokban, és Krisztus Urunk helytartóiban, jelesül V. Pál, XV. Gergely,

VIII. Orbán és VII. Sándor pápákban, pártfogókra találván, oly gyors léptekkel halada előre, hogy, a növendékek száma 1605-ben már kilenczszázat tevén, ismét nagyobb épületről kelle gondoskodni.

József tehát sz. Pantaleon vértanu temploma átellenében Manini Octavius házába, melyet évenként sajátjából 175 drb. aranyért bérelt ki, tette át a tanodát. Itt már 18. társsal valósitá meg, a malasztos munkálatot a nagyobb részt elhanyagolt és szegény gyermekeknek, a honnét a „Scholae Piae Pauperum“ nevezet, — vallásos képzésében,

A buzgalommal fölkarolt nemes vállalat, az emberiség ideig és örökké tartó javára szolgáló sikerrel jutalmaztatván, hogy a virágzásnak indult tanintézet ssilárdságot nyerjen, másrészt a tanárokbán hiányt ne szenvedjen, 1614-ben, a sokoldalú hivatásának lelkismeretesen megfelelő, Kalazanti kéré V. Pál pápát, egyesitené társait a lukkai papok gyülekezetével (congregatio clericorum Lucensium), mit ugyanazon évben meg is nyert. De a legjobb szándékból létrehozott egyesülés csak rövid ideig tartott. Mert a nevezett papok, más foglalkozásokhoz szokva, a testet-lelket igénybe vevő tanítói pályától minden áron menekülni vágytak. Segített e bajon a valódi érdemet igaz lélekkel méltányló, Józsefet két izben minden módon bibornoki méltósággal megtisztelni akaró, föndicsért pápa, ki 1617-ben kiadott rendeletével Kalazanti társaságát Pálról nevezett önálló gyülekezetre (congregatio Paulina) emelte. —

Oh! mily lankadást nem ismerő lelkesültséggel sürgött-forgott Józsefünk a gyermekek között,

azoknak mind anyagi mind szellemi szükségeiről atyailag gondoskodván. Szívének alázatosságában ingyen, minden díj nélkül. Nem kívánt pénzt, nem voltak dús reményei — vagy igen is voltak, és a legdúsabbak; mert reményle jutamát — az örök életet... Oh! a szeretet minél nagyobb, annál önzéstelenebb, s minthogy ilyen, tűr, szenved, cselekszik, fölkarolja a legnyomorultabbat, kebeléhez szorítja a legszegényebbet... Így tőn a kegyesrend szent alapítója azokkal, kiktől a sors jobb kezét megvonni látszék; adott nekik író- és tanszereket, ellátta alkalmas szállással, gazdagította őket a tudomány és erény kincseivel. — Az iskolások szemlátomást szaporodtak. Számukat József ezerkétszázra gyarapodottnak látván, egy állandó tanodai helyiségről gondoskodék, 5000 db. aranyon szerezvén meg 1612-ben Tsentzi Viktoria főasszonyság azon, a szerzet vezérfőnökének (*Praepositus Generalis*) lakásul szolgáló, házat, mely egy oldalról sz. Pantaleon templomának tőszomszédságában vala.

Midőn az emberiség legszentebb ügyét szívén hordozó V. Pál pápa Kalazanti társulatát önálló gyülekeztette tette, az három egyszerű, a pápa által is visszavonható, fogadalomra kötelezettséggel történt. És József ugyancsak 1617. évi mart. 25-én a szerzetes öltönyt fölvette Jusztinián bibornok kezéből, és elhagyva vezeték nevét, magát az Isten anyjáról (a *Matre Dei*) nevezte. Ily állapotban maradt a társulat 1621-ig. Ekkor ugyanis XV. Gergely pápa szabályzott papok czimű szerzetévé (*Institutum Clericorum regularium*) alakította át, a szokásos három ünnepélyes fogadalomhoz a növelés-oktatást,

mint főczélt, csatolván. — 1622. évi april hó 25. ugyanezen pápa a sz. Pantaleonról nevezett egyházat a szerzetnek ajándékozta; april 28-án Józsefet a piaristarend vezérfőnökévé tevő; október hó 15-én pedig a szerzetet mindazon kiváltságokkal, szabadsalmakkal és engedményekkel ruházta fel, melyekkel a kéregető rendek az ideig birtak.

Kalazanti ezen közben és azontúl is mit sem mulasztott el, mi által akár a szerzetes társulat dicsőségét, akár az egyház és polgárzat igaz javát előmozdíthatá: virágzott is ezen fölmérhetlen-hasznú rend és terjedett. — Ki az ifjúság növelés-oktatása érdekében a szerzet kitüntetésére, mint alapító első lépett föl, az Tonti bibornok volt, ki a Quirinál melletti palotát megvásárolván, azt tanintézetévé fordította, s minden vagyonának örökösül, ez intézet főtartására, a kegyesrendet tette. — Miként hire és dicsősége, épen úgy nagyobbodott az új rendnek hatásköre is, valamint gyarapodott tagjainak száma. A városok küldöttei egyre látogatták a sz. alapítót, s vetélykedve kérék őt tanodáik ellátására. — Genua és Nápoly leginkább sürgették, venné át tanintézeteiket, s látná el azokat tanárokkal. Előbb megígérte szívesen, utóbb pedig, rendelkezhetvén már képzett egyénekkel, ígéretét valószínűsítette is a mondott helyeken és Florenczben.

A pápai széken akkor VIII. Orbán ült. Mint elődei, ő is meleg kegyelettel karolván föl az ügyet, Józsefet holtaiglan vezérfőnökké nevezte, ki, mint ilyen, a rendnek Rómában tartott általános gyűlékezésében (*capitulum generale*) háromszor ú. m. 1627., 1637. és 1641-ben elnökölt.

Meg-meg a városok küldöttei esedeztek rendtagokért. Ancona, Panormum, Strasnitz, Nikolsburg. Elsőbb is Nikolsburg lőn szerencsés új tanárokat nyerhetni, és pedig Dietrichstein herceg, bibornok bőkezűségéből, ki ott fényes tanintézetet építtetvén, mind ezt, mind a papnövelvét piaristákra bízta.

Ekkor válaszolta Kalazanti a lipniczei és messinai megkereső hatóságnak — mely helyeken 1634-ben csakugyan átvette az iskolákat: — „Ha 10,000 rendtárssal bírnék, egy év alatt mind alkalmazhatnám.“ Épen nem mondott sokat: egész Olasz és Lengyelhon, Szardínia, Morva és Csehország Pomeránia az új rend alkalmazását kérve sürgeté; a pápa pedig minden más előtt Horvát- és Dalmáthionba kíváná azt beültetni. Lengyelországban első székhelyök Varsó lőn.— Édes hazánk is büszke arra, hogy e szerzetet még a sz. alapítónak életében kebelébe fogadhatta, már 1642-ben vivén azt be Podolinba, Szepesvármegyébe, és tizennyolcz év múlva Privigyére, erre hét évvel Breznó-Bányára, 1685-ben pedig Pozsony-Szent-Györgyre.

Élte utolsó napjaiban, a zsengéjében megfogamzott szerzet, egynémely nagyravágyó és bujtogató következtében, majdnem föloszlatásához jutott. Kimondhatlanul fájt ez a dicső férfiúnak, de bizott az Istenben, bizott az igazságos emberekben, kik előtt ügyét megfordulandónak hitte. Mint sz. férfiú tisztában látta maga előtt a jövődőt, s kik kétségbe esve pillanatának feléje, mindannyit megnyugtató reménnyel vigasztalá meg. Jól tudta ugyanis, hogy előbb-utóbb diadalmaskodnia kell

az igazságnak az irigységen. Töbször így kiáltott föl aggódó társai között: Haec (rágalmakat) spargunt nonnulli, qui destructionem Religionis (a kegyesrendnek) cupiunt. Certum enim est, nos habere magnos, potentes-que inimicos. Sed non abiciamus spem. Religio suo loco stare debet. — S nem is csalódott.

A XVIII. század elején már 16. tartományra ágazott el a kegyesrend, ú. m.: római, liguriai, toskániai, nápolyi, csehmorvai, szicíliai, szardiniai, lengyel, aragoniai, lithvániai, cathaloniai, osztrák, két castellai, apuliai, rajnasvábi és magyar tartományokra, melyek összesen kétszázhat collegiumot vagy residentiát számláltak.

Mit ha figyelembe veszünk, a sz. aggastyán jós-szavainak megvalósulta önként áll szemünk elé.

Meghalt a nagy gyermekbarát 1648. évi aug. 25-én, miként azt több hóval előbb megmondá, korának 92. évében. Hamvai sz. Pantaleon templomában tették örök nyugalomra. Száz év múlva, tehát 1748-ban, XIV. Benedek pápa a boldogok, 1717-ben pedig XIII. Kelemen a szentek sorába igtatta. Ekkor tetemei a fő oltár alatt, megaranyozott bronzal bevont, új koporsóban, helyeztetvén el, szive, mely egyedül Isten és emberiség javáért lángolt, és nyelve, melylyel annyi szegény és elhagyatottnak osztá az Úr igéjét, teljesen ép és sértetlennek találtatott. Mik ma is, mint az isteni kegyelem élő, sőt beszélő jelei, szent ereklyékként tiszteltetnek.

Kalazanti rajzoltatik egyszerű papi öltözetben szeretetteljes arczczal, feszület mellett állva, baljá-

ban szerzete szabálykönyvével, jobbjával pedig, foganatosítva az Üdvezítőnek szavait: Engedjétek hozzám jönni a kisdedeket, mert ilyeneké a mennyország, — a gyermekeket az Úr félelmére tanítva és különösen a b. Szűz tiszteletére buzdítva. —

Emlékének megülése aug. 27-ke van kitűzve.

A szentírásban az ég csillagaihoz hasonlittatnak a szentek; valamint azok között legragyogóbb a hajnali csillag: úgy nekünk is a legszebbnek, legkedvesebbnek sz. Kalazanti tűnik föl. — Rajta és élete minden tetteben, mivel a hitbensőség, az önmegtagadás, élettisztaság, alázatosság erényei által szintúgy, mint Isten erejéből művelt csodáiban valóban megdicsőült, — meglepően tündöklök a Magasságbeli viszfénye; s kire különösen minden tanfériu bizalomteljesen tekinthet föl szükségeiben s örömeiben...

Kalazanti a világhiúságán fölülemelkedő lélekkel még életében bebizonyítja, hogy csakugyan sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem hatalmasságok, sem magasság, sem mélység, sem akármely egyéb teremtmény nem szakítható őt el az Isten és emberiség feláldozó szeretetétől, melyet az ifju nemzedék oktatásában oly nagyszerrűen gyakorlott... A mit tehát sz. Pál apostol számtalan helyen mond a kereszténységhez, azt hangoztatja le Kalazantink is a magas égből pályatársainak: Kövessétek példámat, mint én Krisztus példáját követem. —

Oh dicső emberbarát! könyörögj érettünk!

Eszmeszövedékünk vezérszálán eljutottunk azon időszakhoz, midőn a nyitrai gymnasium keletkezésében vala. — Ama serkentő buzgalom, melyet főpapok, főurak és városok a tanintézetek alapításában kifejtettek volt, e kies megye püspöki és székvárosát is utánzásra bírta. — Oda irányult a lelkesek nemes törekvése, hogy itt, az ifjúnemzedék czélszerű kiműveltetése végett, középtanoda létesítessek.

Az áldásos munkásságával és a nevelés-tanítás terén gyakorlati hatásával magának elismerést kivívott kegyesrend azon nevezetes körülmény által is kiválik, hogy az álladalomnak igen kevésbe került. — Isten jósága szentérmű és e szeretetben tevékeny, a nemzet közboldogságát szívéből hordozó, sem a nagy munkától sem az anyagi áldozattól vissza a nem rettent, férfiakat hívott föl, kik a nevezett egyszerű szerzetet Magyar- s Erdélyországba is átültessék. —

Ez alapon, t. i. halhatatlan nevű egyházi és világi előkelők kiapadhatlan áldozatkészségéből, eshetett meg, hogy a két magyar hazában a piaristák társodái és gymnasiumai, ötöt kivéve, mind egyes jóltevőknek köszönik, Isten után létrejöttöket.

Ilyen a nyitrai kegyesrendi társház és gymnasium is. —

A tizennyolczadik század feltűnte vala Nyitra városát illetőleg jelentős. — Mert ennek szülötte a már közel két század folyamán át e szép vidék népessége szellemi műveltségének alapot nyújtó tanintézet.

Szerencsés és mindig emelő gondolat az, hogy vallás-erkölcsös és tudományos iskolák megnyitá-

sáról szorgoskodnak. Az isteni Gondviselés hatása különösen látszik azon nemzeten, melynek kebelében ily jótékony eszmével telt nagyra, temett egyének tündöklenek... Áldás hamvaikra, ezen a nemzet és az emberiség védszenteiként működő jeleseknek, kik, keresztény és hazafiúi buzgalmukban honosaik üdvét s a haza boldogságát vallásos neveltetés és alapos kiképzés által tudván csak elérhetőnek, a vastag tudatlanság fátyolát levonó és a szilajságot megszüntető, vagyis a hasznos tudományokra, a szép művészetekre és szivnemesítő erényekre vezető, tanodákat alapíták, eredményeikben örök időkre tartandókat!...

Megízlelék azok kétségenkívül már eleve amaz előnyöket, melyek a való és komoly tudományokból az emberiségnek egész életére háromlanak; megismerkedének a dicsőség azon fényével, melyet a tudományok üdvös hatásukkal a közre is árasztani szoktak; élvezék már ama gyönyört, mely, az igazi jámborsággal frigyesült, tudást, a tudományok által kivivandó szerencse minden fokaira, kíséri.

Jól tudták azon nagykegyességű ősök, hogy nincs csak egy, az emberiség szent ügyének szolgálatára, alakult társaság is, — nem keletkezhetik akár a legcsekélyebb helység, akár város, mely jellemes és szivet-lelket melegítő s fölvilágosító ismeretek férfiakra ne szorulna, kik céltudatosan törvényeket hoznak a polgárisodás haladásának sikeresb előmozdítására. —

Bizonyára ideje a jeleseket, kiknek fölélesztett szellemében lelhetjük csak valódi megújulásunkat, nemzeti megigazulásunkat, — minél többször emle-

getnünk! Igazán méltók e nagyszívű elődök, nemzeti jellemünk valódi példányai, kikhez, ivadékról-ivadéokra hagyományként átadandó, dicső tettek kapcsolódnak, arra, hogy érdemeik és neveik koszorúba füzessenek!...

E jelesek tiszteletre méltó koszorújában, a nyitrai egyházmegye főpásztorainak, a Mossóczyak, Telegdyek, Forgáchok, Szelepcsényiek, Pálfyak stb., kiemelkedő alakjai között, csaknem az első sorában találkozunk Matyasovszky Lászlóval.

Ugyanis, az emberbaráti szép érzelmekkel telt vármegyei nemességnek és Nyitra város derék hatóságának megkeresésére, különösen pedig Balassa Pál gróf vál. püspök, esztergomi kanonok és érseki helynöknek, ki dicséretes erélylyel működik vala útegyengetőleg, — a helybeli székeskáptalan néhány jószívű tagjának és Maholány János báró, cs. kir. tanácsos, s kir. személynöknek, hathatós közbenjárásukra, a nyitrai gymnasium első magját a magyar Sion e ritkatevékenységű püspöke adá, és így Nyitra- és vidékének egy régen érzett szükségén segít. —

Első királyunk nyolczsázharmincznyolcz esztendeje, hogy e földről a boldogabb hazába költözött, de neve és története, mintegy szent hagyomány, szelleme és magas törekvései, mintegy családi örökség, még ma is közöttünk élnek, és át fognak szállani, hiszszük, utódainkra is... „Quidquid in illo amavimus, quidquid mirati sumus, manet, mansurumque est in animis hominum, in aeternitate temporum, fama rerum. Nam multos veterum, velut inglorios et ignobiles oblivio obruet (S. Stephanus rex

Hungariæ) posteritati narratus et traditus superstes erit“ (Tacit. Agric. 46.) — És már ezen honrendező fejedelmünk különös figyelmet és gondot fordítva városunkra. Azonkívül, hogy Nyitra vára és városáról édes hazánk egyik szebb és gazdagabb megyéjének nevet ada, a Zobor hegyen jövedelmes apátságot is alapít. — Mit csodálni nem is lehet. Mert Nyitra város és környéke Magyarország kellemesebb és meglepőbb helyiségei közül való, honnan a történeti nevezetességű Zobor hegynek, a honfoglaló magyar vezérek táborozása és megpihenésére szolgált, halmairól Nyitra kiterjedésére, roppant változatosságú dombos és siktájaira, termékeny földeire, virányaira és ősrégi váraira el messze egész Pozsonyig fűnséges és lélekemelő kilátás nyílik. Vidékét feltűnően szépíti még a magasabb hegyek alatti sík téren önállóan, helyzete és tekinteténél fogva, fejedelmileg, kiemelkedő sziklás várhegy. S közel ehhez Nyitra vize, ezüst szalagként, ezer tekervényben kigyózik az egész völgy hosszában, zúgva törik meg a kinyuló szikla tövében, és lassú kanyarodásokban vonul tova, csendes folyásába rejtve a kártékony álnokságot, melylyel hó és záporok által felduzzadt hatalmas habjai s áradásai mezőt és virányt órányi messzeségre borítanak.... De a termékenyítő Nilushoz hasonlólag, a hátramaradó iszaphól új növényvilág származik, ezer meg ezer embert és állatot táplálva, ha t. i. a vízár nem azon évszakban ömlik szét, midőn a serény földműves fáradságának jutalmát várja...

Mindezek mellett, a történet hiteles adatainak

tanusága szerint, a tizenhetedik század végeig nyilvános tanoda csupán és egyedül a népiskola volt — a királyainktól nyert szabadalmaknál fogva is honunk jelesebb helyei közt, tekintélyeskedő Nyitra városában.

Pedig, mi úgy véljük, azért is van e város a nemzet nemtőjétől a vár- és egyházmegye fénypontjára ültetve, hogy, valamint testünk szerkezetében annak egyes részeibe életadó folyadékát a sziv ömleszti; vagy miként a világrendszerben egyébbb égitestekre áldásdús sugarait a nap löveli: úgy ez, mint megye szive, a magasabb érzelmeket, annak minden rétegébe vezesse; mint műveltség aranynapja tudomány-fényével annak legtávolibb vidékeit is melengesse...

Fölsímvén a kiáltó hiányt Matyasovszky, mint jó orvos megtalálta a gyógyszer is; azért, hazafiúi áldozatkészségével, előkészületeket tőn Nyitrán, egy középtanodának föllállítására.

E tényével a dicsőült nemcsak magának emelt maradandó emléket, hanem jóltevője lett e városnak, megyének és a hazának is. — Ma, midőn rendezett tanintézetek vannak, hol a nemzet reményei, az ifjak valamint az alapvető ismeretekben, úgy más szaktudományokban is kellő oktatást vehetnek, alig mérhetjük meg nagyságát a szükségnek, melyet az alapítvány pótol, s alig tudjuk méltányolni az érdemet, mely a nemeskeblű kezdeményezőt oly igazán megilleti! —

Szándékozván e gymnasiummal, mely az alapítónak nevével össze van forrva, foglalkodni, rendén levőnek tartjuk e helyütt Matyasovszky László életére pillantást vetni.

Matyasovszky László 1642. esztendőben, az előkelő nemességű ősrégi Matyasovszky családból származott, melynek fiai nemzedékről-nemzedékre a hazát harczban úgy, mint a tanácsban mindig hiven szolgálták — *togatis clari, inter viros fortes eximii*. — Kedvező földi szerencse egy pályakezdő ifjúra tekintélyes, ősi és birtokos családból származhatni; hanem e sors igen fokozva van az által, ha az ősi név- és czimhez még a család vallásossága is járul. — Ezen előnyben részesült Matyasovszky László. Szülői Szepes megyében, melyben atyja tudományos és hatalmas alispán vala, laktak akkor, midőn ő e világra jött. Mind atyja mind anyja műveltek, erényes és buzgó katolikusok voltak, buzgóságuknak gyermekeik vallásos nevelésén kívül tetteles bizonyítványait leginkább abban adván, hogy a helyi templomot egyházi készletekkel el-ellátták. — Az édes szülők életpéldája gyermekeikre, László- és Miklósrá, is jótékony hatást gyakorolt annyira, hogy ezek már kisdédkorukban az ismeretekben tett kitűnő előhaladások által közszeretet érdemeltek. Lászlónk a szülők vagyonos állásához méltó nevelésben részesülván, az első oktatást honn, felügyelő oldala mellett, nyerte.

Később a felserdült növendéket a középiskolai folyamón Kassán, majd Nagyszombatban találjuk. Ez után az erényekben és tudományokban kitűnőleg jeles ifjú, hivatását követve, az egyházi pályára lépett az esztergomi főmegyében, és Széchenyi György, akkori hgprimás által, nagyobb kiképzés és művelődés végett, Bécsbe a Pázmány-féle papnevelő intézetbe küldetett. Itt gazdag mezeje nyilván

a tehetségdús fiatalnak szellemi képzésére, minden idejét arra fordította, hogy Isten segítségével, magas rendeltetésének és főpásztora várakozásának egészen megfeleljen. Nem is hiúsultak meg a személyiségében helyezett nagy remények. — A hittanulmányok sikeres befejezéséről hazatérvén, a főmegye áldozárai közé soroztatott, s mint fölszentelt pap, elébb a Szepességben lelkészi hivatalt viselt, a hitbuzgóság és tudományosságban egyaránt tündökölvén. — De nem sokáig örvendhetek hivei a ritka-erényű és művelt lelkipásztoruknak, mert kiváló tulajdonai, fényes érdemei folytán, néhány év multával a pozsonyi társas, 1685-ben az esztergomi székeskáptalan kanonokjává lőn, majd pedig, tinnini püspökké szenteltetvén, 1690-ben a szepesi jóvelmes nagyprépostságra mozdíttatott elő.

A valódi fény, a nagy lelki tehetségek emeltebb helyről mindig szebben és messzebb világítanak, Matyasovszkynak szép hirneve is ezentúl még inkább terjedt. Így történt, hogy midőn Jaklin Balázs báró nyitrai püspök, és a zoborhegyi néma barátok (camaldulenses) zárdájának kegyes alapítója, 1696-ban az Úrban elhunyt, — utódaul a fáradhatlan szorgalmat, s beható ész, a kormányzásban mindenre kiterjedő figyelmet, erélyt és ritka tapintatot méltányló fejedelem, I. Lipót, által, ugyanazon év június hó 21-én Matyasovszky László neveztetett, nemsokára a főispán, val. belső titk. tanácsos és m. kir. korlátnok méltóságával is felruháztatván.

Az isteni Gondviselés által ekként oly pályára hivatván, hol nem egyes kerület papjaira és hiveire, hanem egy népes vár- és egyházmegyére kiáraszt-

hatá tudományának és tehetségeinek áldásait, szándékozott főpásztori tisztét terjedelmes megyéjében papjainak és hiveinek atyai meglátogatásával kezdeni meg. — Hanem összehalmozott tennivalói, s a fejedelem által, rája, mint m. kir. korlátnokra, ruházott gyakori megbízások és rendelkezések huzamosan akadályozák e szép szándékának kivitelében. — A fő-kancellársági hivatal és másrészt a Rákóczy-mozgalmak okozák továbbá, hogy legtöbbször Bécsben kelle tartózkodnia, honnét az egyházi év főbb ünnepeire, és más elkerülhetlenül helyben megállapítandó ügyek elintézésére rándult le időnkint Nyitrára.

Nagy lelkét is, a haldoklók szentségeiben épületes áhitattal részesülvén, Bécsben adta vissza jószágos Teremtőjének 1705. évi május hóban, korának 63. megyés püspökségének 9. esztendejében. — Hideg tetemci az ottani jézus-társasági atyáknak, kiket arra, Bécsben elhalásának esetére, eleve fölhevített, templomában nyugosznak.

A kath. egyház törvényei (can. 57. caus. XVI. qu. 1.) ily nagy jelentőségű czimekkel jelölik az egyházi javakat: *vota fidelium*, vagyis áldozatok, melyeket a hívők Istennek hoznak, részint a külső isteniszolgálat emelésére, részint a szegények részére; *pretia peccatorum*, vagyis elégtétel az elkövetett vétkekért, mivel a szeretet elfödi a bűnök sokaságát; *patrimonium pauperum*, oly javak, melyek az ügyefogyottaknak szánvák, s melyek által a jámbor alapítók magoknak barátokat akartak szerezni, kik a más világon őket az örök hajlékokba befogadják... Az alapítók szándéka szerint tehát az egyházi javadalmak azon

kötelezettséggel járnak, hogy a pap kegyes célra fordítsa, a mi azok jövedelméből illő ellátáson túl fönmaradt. — Minden bizonynyal ez a szándéka az egyháznak is, midőn a neki ajánlott javakat elfogadja, s a haszonvétel végett a vallás szolgálójának átadja... „Placuit, mondja egyik kathagói zsinat, ut episcopi presbyteri... vel quicunque clerici, qui nihil habentes ordinantur, et episcopatus vel clericatus sui agros, vel quaecunque nomine suo comparant, tamquam rerum dominicarum invasionis crimine tementur, nisi admoniti Ecclesiae eadem ipsa contulerint.“ — A sz. atyák sem beszélnek másképen az egyházi vagyon rendeltetéséről. „Res pauperum, mondja sz. Bernát, non pauperibus dare, par sacrilegii crimen esse dignoscitur; sane patrimonium pauperum facultates ecclesiarum.“ Az egyházi javak ezen céljáról való tant az ujabbkori zsinatok, is egyhangulag kifejezték.

De gyakorlati kifejezést is nyert ezen tan a nyitrai egyházmegye főpásztorainak végrendeletében, kiknek sorából Matyasovszky Lászlót itt előhozni kötelességünknek ismerjük. Szolgáljon ezen épületes végrendelet közlése egyszersmind válaszul a kajánok által napjainkban sokszor fölhányt azon kérdésre: „Mire való a papi javak?“ — Előre megjegyezvén, hogy a boldogult élő rokonairól, sőt senkiről, kihez őt az életben kegyelet, hála és szeretet kötötte, sem feledkezett meg, — itt csak azon hagyományokat említjük föl, melyeket ajtatos czélokra szánt.

Miután lelkét az Isten végtelen irgalmába ajánlá, és egyszerű temetést rendelt el, a Gond-

viseléstől nyert jövedelmek megtakarításával gyűjtött vagyonából ezen sz. célú alapítványokat hagyja:

- a) A lelke nyugalmaért halála után legott végzendő sz. misékre és imádkozó szegényeknek 2500 frt.
- b) A Nyitrán létesítendő papnöveldére 28,000 frt. c) A kegyesrendieknek sz. misékre alapítványul 500 frt.
- d) A tiszai vidéken alapítandó jézus-társasági collegiumra 55,000 frt. e) Az elaggott és érdemekben megőszült papok részére 6000 frt. f) A protestantismusból áttért szegény prédikátorok számára 4300 frt. g) A kevesbbé jövedelmes plébánosok részére 5000 frt. h) A lelke nyugalmaért mondandó sz. misékre örök alapítványképen 1) az esztergomi főkáptalan tagjainak 4000 frt. 2) a nyitrainak 3000 frt. 3) a pozsonyinak 3000 frt. 4) a szepesi káptalannak 3000 frt. i) A pozsonyi Emericanum — papnöveldőnek 200 frt. k) Az eperjesi jézus-társasági társoda részére 20,000 frt. l) A keresztes-szerzetnek, az ország központjában létesítendő, zárdára 20,000 frt. m) Az Üdvözítőről és a Szűz Máriáról nevezett sz. ferenczrendiek tartományi főnökségének sz. misékre 1000—1000 frt. n) A lipótmegyei okolicsányi ferenczes-zárdának sz. misékre 1400 frt. o) A Szepességben, Lechniczen kamalduli szerzetesek részére 30,000 frt. p) A nyitrai tápnöveldére 6000 db. arany, q) A nagyszombati, pozsonyi és kismártoni apácza-zárdáknak lelke nyugalmaért imádkozásra külön-külön 100 frt. r) A Mátyásfalván létrehozandó temető és kisebbszerű kórházra 400 db. arany, s) A kosztolnai, püspökfalvi és szkalai feldult templomok helyreállítására 1500 db. arany, t) A nyitrai kórházra és a Mocsonokon épülőben

levőre 500 db. arany. — Mily szép, mily nemes léleknek viszhangja e végrendelet! Abból, valamint az 1705. évi mart. 7-én kelt fiok-végrendeletéből (codicillus), melyben adósait is elszámlálja, kitűnik, hogy az Istenben elköltözöttnek, ki az árváknak atyja, a szegényeknek áldása vala, erszénye az egész országra nézve valóságos, „mons pietatis” volt.

Mindez rövid vázlatban is szép fényben tünteti föl nagy szellemét, az Isten dicsőségeért és nemzete boldogulásáért hön dobogott szívért Matyasovszky Lászlónak, kiben a püspök mellett a hazafi is mindig szilárdságot és az országtügyek körül ernyedetlen buzgalmat, az ember pedig nemes, főnkelt érzületet, igazi felebarátszeretetet és tiszta jellemet mutatott föl... Memoria ejus in benedictione est! — És most fordítsuk immár figyelmünket gymnasiumunk létesülésfolyamatára. —

1698. évi október hó derekán a piarista nevet viselő papi szerzetből, mely felé e vidék őszinte bizalommal társult figyelme fordult, két áldozára, nevezetesen Hánóczy Ferencz és Horváth Imre, mint az 1666-ban alapított privigyei collegium tagjai, Mősch Lukács házfőnökük megbízásából, társo-dájuk részére némi segélyezésért, Nyitrára jöttek.

Különös sajátsága az istenességnek, hogy jól lehet minden szép tulajdonát nélkülözhetlen leple, az alázatosság, alá rejti, mindazáltal a Provence liliumai illatával is bir; ez őt a távolból előfutárként megelőzi, és eredményezi, hogy elég hamar meglepően felfödöttetik és közel-távol ismeretes lesz. —

Ferencz és Imre atyák hire is Nyitrára érke-

zésüknél gyorsabb volt, sokat kíváncsivá tevén őket láthatni, és mihelyt megjöttek, szép tudományuk, és tettetés nélküli hitbuzgólkodásuk annyira megnyeré részükre többnek őszinte vonzalmát és szeretetét, hogy magyar szivességgel fogadtattak. — Nagy és benső öröm kelt az igénytelen szerzetesek kebelében már ama lelkes buzgalomra, melyet ekkor Nyitrán néhánynak részéről, kik mintegy szent versenyre kelve közeledtek hozzájuk, tapasztaltak; de még nagyobb azon dicséretes részvételre, melylyel némely előkelők, a kegyesrend szelleme és horderejével megbarátkozván, buzdíttatva érezték magokat annak mielőbb e városban állandó tevékenységkört nyújtani. — Mert tudni kell, hogy Hánóczy és Horváth áldozárok, kikhez Berzeviczy Valér is járult, a megyés püspöknél kieszközlendő alapítványnak reményében, leginkább az iskolaügy körüli érdeklődésről emlékezetes Csongrády Pál s Rácsay János székesegyházi kanonokok és Bakoss Mihály főbíró által, ki szintén egész odaadással lelkesült minden iránt, mi jó, szép, nemes és hasznos e város fölvirágozásának előmozdítására, — megmarasztattak, az esztergomi főkáptalani, egyelőre átengedett, házikóban ingyen szállást kapván.

Ezen előleges lakás melyben még évekig (az 1701-ben kelt alapító oklevél ideje után is) tartózkodtak, és még tovább tanítottak a piaristák, ott a hol Hosszú- és Kálmár-utca összeesik, a szögleten a mai Ocskay-ház helyén, volt vala.

A piaristarend érdekében tanusított részvét és jóakarát csak hasonló érzést kelthete az annak akkor Nyitrán időzőtt tagjaiban is. — Azért a jó

paterek, mint előmunkásai a sz. hivatású feladatnak, a nem igen kedvező lakhelyen, legott tanították a zsenge ifjúságot, nem akarván a nemesen rokonszenvezők kérésével szemben a nevelés-oktatási szándéknak valóztatását azon időre halasztani, midőn majd nekik a városban kényelmesb helyiség kerürend... És a gyám nélküli fiatalok szépen fejlődtek ápoló kezeik között.

De, mint minden kezdetnél, úgy itt is sok nehézségnek kelle előfordulnia.

Az előzmények, mint észrevevők, biztató kilátást nyújtottak a kegyesrendnek, hogy idővel Nyitrán is meggyökeresedtetik, bár még csekélyebb számmal voltak tehetősb hivei, kik kedvezőbb viszonyok mellett, a szent gyarmat itteni permanentiáját is nyomban életbe léptethetik vala.

Midőn t. i. a kegyesrendiek többek ohajára Nyitrán maradtak, semmi határozott garantiát nem kaptak, egyedül a jobblelkűek részéről kecsgető reményt a kivivandó alapítványhoz. Innét lőn, hogy 1699. évi martius hónapig nagyánt több egyházi és világi úrnak kegyessége, önként nyújtott adományai folytán éldegelhettek. — Majd a buzgóság, melylyel az első keresztények átadák birtokukat, hogy Istennek szolgálhassanak, és az egyházi czélok elérését előmozditsák, átszállott a jámbor utódokra e vidéken is. Az Isten és az általa szerzett anyaszentegyház szeretete arra indita némelyeket, hogy ezen szeretetet mintegy külsőleg is megmutassák, elismerésül a nyert jótéteményekért. Az egyházi intézvényeknek hagyományozván földi javait, ez által nevének dicsőítéséhez is hozzá járulá-

nak, s így közreműködtek az emberi nem üdvözítésének munkáján, miután azt, a mivel birtak, az egyháznak magas céljai könnyebb megvalósíthatása végett átadták. — Ekként cselekedett Lehóczky Márton kapitány, háztelkét, lelkeért mondandó sz. misékre, a piaristáknak szánván, és Bottyán János, II. Rákóczy Ferencz dandárnoka, ki, szintén meghatározott számú sz. misék kikötésével, örök alapítványképen, 2000 frtot tett le nálok. — És ezek képezték az alapot, melynek jövedelmeiből a magasztos ügynek annyi önfeláldozással mindent áldozatul hozott jó szerzetesek nagynehezen magokat egyideig föntartották...

Mert ily csekély alapítványi haszon, mint kiki felfoghatja, csak a legszigorúbb takarékossgal is, mely, mint az éj homályában leszálló harmat, áldással működék, alig lehele elég néhány másokat is segítő egyén számára. Alig-alig lehele ebből őket úgy ellátni, hogy örömet vállalt szent kötelességöknek, mely nem vala kevesebb, mint a gyermekeket, miként egykoron az Üdvözítő tőn, megáldani a tudomány és erény legszebb áldásával, — akadálytalanul élhessenek!

Azonban a nagyhatású működésöket megkezdett jó atyák, jóllehet nem egyszer szűkséget szenvedének, csüggedést nem ismertek, mert erős vala hitök, hogy a sz. igyekezetet sikerrel ápoló és a benne helyezett bizalmat megjutalmazó Isten, ki a mezei liliumokat ruházza és a hollókat táplálja, rájok szintén gondot visel. — Nagy lelkök előtt sz. Kalazanti dicső példája lebegett, kinek rendíthetlen utánpótlói lőnek, csakhogy valahára diadalra

emelve legyen az ügy, s elérve a főszegetes ezel, mely után buzgó imádság epedeze ezerek ajakán, — hogy fejlődjek e vidéken is a valláserkölsös oktatásügy, épüljön Isten földiországa!...

E közben az őszinte pártfogók, böles számitással és lankadatlan ügyszeretettel, Matyasovszky László püspöknél Bécsben és Nyitrán, minden kinálkozó alkalmat fölhasználva, oda munkáltak, miszerint e jeles főpap szivét általán a közműveltség ügyének, különösen pedig, hogy az ő gyámkarjain létesüljön a nyitrai kegyesrendi tanintézet, megnyerjék. — Mi elvégre, Isten a vidék legszentebb érdekének nyomott sorsán könyörülván, sikerült is. — A több oldalról ismételtlen lelkesített és buzditott püspök t. i. kimondá, hogy nem idegen a nagy mérvben nyilatkozó ohajtást magáévá tenni és teljesíteni. — A fontos ügyben közlekedésbe tette tehát magát Focios János Ferencz Rómában székelő vezérfőnökkel, és megkeresvén egyúttal ez érdemben Bojár Endrét, a magyarországi piaristák tartományi helyettes kormányzóját (Vicarius Provincialis), arra igyekezett, hogy ezek vele kezét fogva, idő folytán legalább is hét tagból álló társulatot Nyitra megyébe, névszerint Nyitra városába szállítsanak, költségfödözésre némi segedelmet is igérvén.

Nem késték e magas fölhívásra megnyugtati az egyháznagyot a buzgó rendfőnökök. — Mire nézve a két fél, — a nagynevű alapító és a kegyesrend főnöke, jelesül a vezérfőnökségtől erre fölhatalmazott Bojár Endre, hires jogtudós, közötti kölcsönös szerződés 1701. évi januárhó 29 én megkötöttett. — A hozzá járulandó legfelsőbb királyi

szentesítésről gondoskodni a kegyes alapító főkötelességének tartá.

A lelkes egyháznagynak a kegyesrendiek Nyitrán megtelepetését czélzó, latin nyelven szerkesztett, okmánya, egyebek között, így hangzik:

„Memoriae commendamus significantes, quibus expedit universis: Quod nos divina benignitate episcopatui et dioecesi Nitriensi, in spiritualibus simul et temporalibus praefecti et praesidentes, post propulsatam gloriosis Caesaro-Regiis armis ex eadem dioecesi nostra foedam otthomanicum perfidiam, et a iugo Turcico plene eliberatam, volentes de salutari et opportuno remedio, quo... verae orthodoxae fidei claritas reduci, corruptique, longiori cum impiis conservatione, mores in melius converti valeant, paterne providere, proximius ad hanc piam intentionem nostram conservandam medium haud adesse non existimabamus, quam ut tales, ad id opus viros accerseremus, qui teneriores adolescentiae mentes litteris et scientiis imbuerent et conformibus ad veritatem evangelicam doctrinis eosdem viam coeli edocerent. — Et, licet complures in apostolico hoc regno Hungariae reperirentur scholae, Academiaeque et gymnasia, quia tamen tum ob eorumdem longiorem distantiam, sed vel maxime attenuatas diuturno bello miserorum incolarum facultates, et liberorum suorum in Academiis et gymnasiis longius distantibus interventionis mediorum defectum, capacissimi ingenii subiecta delitescere, talentaque sua divinita obtenta defodere coguntur, fructificareque nequeunt. Ac proinde tum ex eo, tum vero pro nostra in Deum

pietate ac ad maiorem cultus divini propagationem atque boni publici conservationem et augmentum, proximorumque animarum salutem, pro peculiari nostro, quo erga religiosum Reverendorum Patrum servorum B. Virginis Mariae Piarum Scholarum sic nominatorum, ordinem, velut de ecclesia Dei et religione cath. praesertim in instituenda iuventute bene meritum et summa commendatum, ducimur; affectu, motu animi bene deliberato ac maturo consilio, eundem sacrum Ordinem ... in inferiorem civitatem nostram Nitriensem ... non solum admitendum esse censuimus, imo, pro perpetua collegii ac templi sub titulo ac patrocinio S. Ladislai regis Hungariae pro ipsis aedificandi et exstruendi fundatione, ... viginti quatuor millium florenorum summam exsolvendam deputavimus, his per expressum sub conditionibus. Exquidem.....

Juxta institutum eiusdem sacrae Religionis, pi-umque ac praecipuum intentum nostrum idem Ordo scholas erigere ac continuare ac per religiosos suos iuventutem tam Nitriensem, quam externam et adventitiam ad scholas recipere, ac a parvistis dumtaxat maioribus (et non infra ad praecavendum ludi magistri praeiudicium, nisi in casu extraordinario, respectu status ac conditionis eximiarum et nobilium personarum, superquo per expressum dispensatur) incipiendo usque ad rhetoricam inclusive in litteris et scriptura, ac aliis scientiis, utpote arithmetica, cantu, et, si necessitas postulaverit, etiam casibus conscientiae, ac potissimum in virtutibus et bonis moribus instruere et erudire obligabuntur...

Datum Viennae Austriae, die vigesima nona

mensis Junii Anno Domini 1702. Ladislaus Matyasovszky m. p. Eppus Nitriensis.“

A nemeskeblű alapító püspöknek idézett latin szavaiból a következőket tisztán megértjük: a) minő fontos okok és magasztos czél birta őt a szent társulatnak székvárosába telepítésére; b) mi módon foganatosította szándékát; c) minő adományt nyújtott az első piaristatelepnek Nyitrán; d) mily szép feladatot bízott e tanintézetre, melyben az ifjúság, az ugynevezett maior parvatól rhetorikáig, latin nyelv, írás, számtan, bölcsélet és énekre, de minden más előtt erény és jámborságra oktattatott; e) minő létalapot jelölt ki a munkás társulatnak; f) végül hogy a b. e. Matyasovszky Lászlótól a nyitrai kegyesrendiek, kiknek még telket szerezni, társodát, templomot és gymnasiumot kell vala létesíteniök, alapítványi tőke gyanánt összesen kaptak 24000 frtot és semmivel többet. — A többi jó részben a minden fillért gondosan fölhasználó, s így csodákat teremteni tudó dicséretes takarékoságnak és a kitartással szorgoskodó ügyszeretetnek gyümölcse!...

A fejedelmi beleegyezés ő fölsége, Lipót császár és ilynevű első magyar királytól 1702. évi decz. hó 10-én, kegyelmesen megadatott.

„Nos, így szól, a vallásos szellemű tanügyet előmozdító, okmányt szentesítő szöveg. „Nos humillime memorati Episcopi et Cancellarii nostri suo et praefati sacri ordinis nómine... pro eo, quo erga religiosos quosvis ordines ducimur, zelo ac pietate, propensioneque, praeinsertas litteras fundationales... praesentibus litteris nostris... quoad omnes

earumdem continentias, clausulas et articulos, ratas, gratas et acceptas habentes, apostolica regia auctoritate nostra omni meliori modo approbamus, ratificamus, ac pro toties fato sacro ordine servorum B. M. Virginis Scholarum Piarum in perpetuum valituras elementer confirmamus, inviolabiliterque observandas committimus. Datum in Civitate nostra, Viennae Austriae, die decima mensis Decembris Anno Domini millesimo septingentesimo secundo. Regnor. nostr. Rom. quadragesimo quinto, Ungariae et reliquorum 48. Bohemiae 46.

Leopoldus m. p. (L. S.) Ladislaüs Hunyady m.p.“

Mely szavak azt jelentik, hogy a kegyes-tanító-rend nyitrai társodájának és a vele össze-olvadt tanintézetének okmányilag megalapítása és fejedelmi szentesítése a fenidézett évben és napon (t. i. 1702. decz. 10-én) történt, jóllehet a nevezett szerzet tagjai már négy esztendővel korábban (1698.) kezdték itteni működésüket, miként az eredeti jegyzőkönyv azt minden kétségen fölül helyezi.

Főbb pontokban előadtuk már a kegyesrendnek Nyitrára átszármazását. Azok után tagadhatatlan, hogy a privigyei piaristák közül ide jött néhány rendtag első magvát képezé azon telepítvénynek, mely későbbben az ég hatékony áldása mellett, mint az evangeliomi mustármagból megizmosodott terebélyes fa, ápoló árnyékába volt fogadandó az, e környék dombjain és szikláin kiszáradt, erény- és tudomány szomjától egyaránt epedő kisdedeket. — Ha a rajongó mozlim egész kedélyében megrendülve tekint Mekkájára, hálásan

emelheti a jelenkor nyitraitja is Privigye felé lelki szemeit, honnét először sugárzott ki elődeire az igaz tudomány világossága. — Kezdetben ugyancsak egy-néhány tanár működék, de, a jóságos Isten nevében elhintett kicsiny mag, daczára a bal helyzetnek, melybe nem egyszer jutott, gazdagon gyümölcsözött...

A zsenge ifjúság, egy híres rómainak mondanása szerint a legkitünőbb tiszteletet, illetőleg figyelmet kívánja meg; ő benne fekszik a jövő reményeinek alapköve, ő tőle várja az emberiség, az állam és egyház, a sokféle szempontból annyira szükséges új fölvirulást... Sőt már Pláton is, így érezvén, mondá: „Nincs üdvösb és dicsőbb tett, mint a gyermekeket az erényes életre oktatni; ezt pedig vallás-erkölcsi tanítás nélkül eszközölni nem lehet.” — Tanítványa, Aristoteles pedig hozzá adja: „Ezek czélszerű oktatásából ered minden jó, mind a magánosok, mind a köztársaság boldogságára.” — És egy keresztény böles ekként nyilatkozik: „Absurdum profecto videtur, puerum tanta cura profanas edocere scientias, cum interim omnis fere negligatur cogitatio eidem salutis scientias tradendi, quae omnium est difficillima, et quae una omnium maxime, imo unica est necessaria... Igitur, si diutius divinae legis cognitio differatur ... ille quidem imperfectus erit et suae religionis-ignarus.” —

A tudományi haladásnak fölment bajnokaiként Nyitrán legelső izben ténykedett kegyesrendiek mélyen megszivelték mindezt, és a tantárgyak, a gymnasiumi tanszakaszok között, a vallásoktatást előkelőleg kiváló gonddal s arra különösen képeztet

rendtárs által a szív és lélek mélyébe hatólag kezeltették minden tankörben. — Hisz ők, kiknek már előnevők (pius) jelentős e részben, — a nevelés-oktatás mezején az üdvteljes isteni félelemnek meggyökereztetését tűzik ki vezérelvül, látnokilag előérezvén, hogy a mű, melyet bármely időben a hitetlenség alkot, önmagától is összerogyik... Különösen még a szeplőtelen Istenanya buzgó tisztelének előmozdítása az, mi e szerzeteseket, kik egy perczig sem téveszték szemök elől a kegyesrendnek imezen czímét: „Ordo CC. RR. Matris Dei Scholarum Piarum“, — kiválólag jellemzé...

Találón mondja a magyar: A jó szándék is bajjal jár. — A kegyesrendiek, habár a legszentebb szándék, — s a legemberboldogítóbb czéllal működének is: vizsály, irigység és ellenfelek nélkül még sem maradhattak.

Nem lehet itt szándékunk a hegedni kezdő sebeket szeretetlen kezekkel felujítani, de a történelmi igazságot sem szabad hallgatással elárulni. Kimondjuk azért őszintén és egyenesen, hogy így jártak Nyitrán is.

Miután t. i. Kalazanti itthelyi fiai kissé megszilárdultak, a templom, lakás és tanintézet számára kellő hely megszerzéséről kezdének gondoskodni, hogy, ezzel is rendben lévén, a szellemiekben annál inkább emelkedhessenek. — De mint a szerzet sz. alapítójával történt, hogy azon lelki vigaszt, melyet ő a fogékony ifjúságnak szem-látomást növekedő erkölcsiségéből érzett, nem kis belső és külső nyugtalankodások árán kelle megváltania; úgy a piaristarend nyitrai ültetvényének gyarapo-

dása fölébresztett néhány kaján szemet, és vitára hitt ki némely rossz indulatot, melyekkel erősen szembe kelle szállania, hogy a jó ügy mégis diadalmaskodjék. — A roszaknak fondorkodásai idegenkedővé tévők a kegyesrendiektől a nyitrai közönség részét annyira, miszerint nemcsak nem örvendett azon, hogy, a szükséges helyiségről gondoskodván, négy háztelket, melyeket másutt letelepedéskor ingyen kaptak volna, sajátjokból szereztek; hanem, az illetőknek járó vételdíj kifizetése után, nem a legdiszesebb módon fenyegetőzék épen e tér jogszerű fölhasználása ellen...

Bármi lehetett is befolyással az akkori nyitrai község egy részének ezen lelkületére: annyi bizonyos, hogy ebből egyik-másiknak az ügy iránti érzelmét elég hidegnek látjuk... Ime a nemes városi elüljáróság sietve versenyez egyéb városokkal gyarmatosítani azon társulatot, talán leginkább azért, hogy ne kénytelenitessenek fiai, mint egykor Euklides Megarából Athenába, — Nyitráról Nagyszombatba vagy Privigyére, az ott létezett tanodákba fáradozni. — Azonban, midőn a szent ügy egy kis áldozatkészségre, vagy ami még csekélyebb, egy kis méltányosságra hiva föl a népet, ez, mint ingatag nádszál, mely a legcsekélyebb szellőtől ide s oda sodortatik, balra engedi magát csábíttatni, idegen a célhoz vezető eszköz megválasztásától, *virtutisque viam* (mint mondja Horatius 4 k. 24. d.) *deserit arduae*. — De e kvalifikálhatlan magatartással szemben a nyitrai kegyesrendiek nyugodtan vetették magokat alája a vízgálatnak. — A vihar ez úton csakhamar elvonult,

s eredménye lőn, hogy az egyházi és világi elfogulatlanok, belátván és tisztelvén az önfeláldozó piaristák ügyének igazságát és magasztos hivatásukat, nagy feladatuk annál sikeresebb megvalósíthatására még szívélyesebben közreműködének...

Nem lehet itt a feledékenységgé fátolyálva elföldni egy eseményt, mely a piaristáknak, Nyitrára érkezésektől fogva, buzgó imájuk egyik tárgya volt. És ez az 1701-ben b. e. Matyasovszky püspöknek, ki azon évi pünkösdi napokon épen itt vala, ténykedése mellett végbement ünnepélyes letétele a templom és intézet alapkövének. — Már jókor reggel a nevezett esztendő június havának 9-én, az ősrégi vár ormairól, mozsarak durrogásai hirdették a városra virradó ritka napot.

Hét órakor a harangok kondultak meg, melyek fölhevíték az érdeklődőket az ünnepélyben részvételre. Mely jeladásokra megszámlálhatlan sokaság tartott és sereglett a hely színére. — Csak látni lehet, de leírni lehetetlen, jegyzik meg a hiteles szemtanúk, azon lelki örömet, melylyel siet vala a buzgó nép oda, a hol az új szent gyarmat temploma- és intézetének alapköve letétetik... A föntemlitett püspök, kinek útját tiszteletteljesen üdvözlő növendékek szegélyezték, 8 órakor indult el a várból diszhintóján a kiásott alapokhoz. A kitüzött helyen rá a zöld ágakkal, lobogókkal, a religio, tudomány, művészet s az erő jelképével fülkesített azon diadalív várt, melyet a kegyeletes piaristák ez alkalomra terveztek és állítottak elő, s mely műtani szépsége és diszitmények öszhangzata által azonnal kedvesen lepte meg a szemlélőt. —

A diadalivrről lengő szalagokon az alapletételi évet és jelentőséget kifejező szavak valának olvashatók. És pedig a jobb oldalon:

LeopoLDo Caesare prImo.

Balról:

FaVente LaDIsLao MatIasovszkI
Vero PraesVLe nItrIensI eXVrgens
tVtabor.

A szerencsésen megérkezett főpásztor, a káptalan, kebelbeli papság, különösen a kegyesrendi házfőnök által a hódoló tisztelet kifejezéseivel fogadtatván, megkezdé a magasztos szertartást. A szerkönyv nyomán végbevitt s azért ismeretes egyházi ténykedést ide nem írjuk, azt azonban el nem hallgathatjuk, hogy az ereklyék, és ugyan sz. Benigna és Kolumba szűz-vértanuk ereklyéinek körülvitele s azt követő szép ének rendkívül meghatò vala.

Miután a mindenható Isten dicsőségére és az ő szenteinek, különösen sz. László királynak, tiszteletére a szokásos vallási ténykedés szerint a templomalap letéve és megáldva lön; miután a főpásztorral együtt sz. Kalazanti társai a Magasságbelihez áhitattal könyörögtek, hogy cselekedeteiket sugallatával előzze, segélyével támogassa és gyámolítsa, miszerint minden imájuk, mely hozzája szálland, minden munkájuk, mely dicsőségének emelésére szentelve leend, tőle, mint kristálytisza forrásból vegye kezdetét, s kegyelmétől istápolva végződjék: az üdvkivánatok következtek, és a jó patereket azon szerencse érte, hogy a kegyes főpap tiszteletére a gymnasium negyven növendékével nyil-

vános akademiát rendezhettek. — A tanintézet valóban a fiui kegyelet fényes ünnepét ülő ekkor. A püspök, a székeskáptalan, papság, valamint számos polgári és katonai kitünőségek kíséretében, a szerzetes atyák körébe jött. Megható volt látni a nagynevű egyházfőt övéi legkisebbjeinek bár, de kegyeltjeinek közepette... A háláérzelmeket a gymnasium-igazgató, Zabochnik Péter, tolmácsolta, velős szavakba öntve mindazt, mit csak hőn szerető kebel képes mondani egy oly tisztelt atyának, mint az érdemekben dús Matyasovszky László. — Beszédét Jákobnak az angyalhoz intézett szavaival zárta be „Non te dimittam, donec benedixeris nobis“... Majd a teremben, hol már a kitünő egyházfejedelem arczképe, a találó kronostikon mellett, ünnepélyes dísz- és kivilágítással fölállítva vala szemlélhető, — ének, zene és szavak következtek, melyeket a szerzetes atyák által dicséretes buzgalommal eleve elkészített és betanított 40 ifjú nyíltan, a tárgyhoz mérten és az érzelmmel telt kebelhez illő valódi lelkesedéssel adott elő.

A kiválasztott szavalmányok, melyeknél 3—4 után egy-egy ének került elő, eszmegazdagság, időszerűség- és meglepő változatosságukon kívül a nemzeti öltözetben fölléptetett szereplők ügyessége, elevenisége folytán a jelenlevők nagy tetszésében részesültek... „Ily ifjakkól, a fönséges elvek- és érzésekbe ily korán beavatás és komoly képzés után, mondogaták a résztvevők, — válhatik határozott férfiú, ki gondolkodni, Istenét imádni, hazáját szeretni, lelkének élni, felebarátai iránt igaz jó

akarattal tud lenni. Soha a haza boldogságáról nem gondoskodhatott volna jobban egy főpásztor, mint, midőn ily intézet iránti vonzalmával a fiatal sarjadék kellő nevelésére tette le a talpkövet! "... Valóban kellemesen voltunk meglepetve, midőn esztendőről esztendőre tapasztalók gymnasiumunk történetének tanulmányozásában, hogy a klasszikus szónoklatok és költemények elszavalásával az ifjak nyilvános föllépése, melyet alapos okok miatt méltányolni megtanultunk, s melynek a mennyiben szerény hatáskörünk engedte, az ellenkező nézetek idejében is alkalmat szerezni törekedtünk, ezen tanintézetben nemcsak nem új, hanem annak épen hajnalán kezdődik...

Mily magasztos lehete látni a lelkesedés taps-viharaitól magát meg nem tartóztatható diszes vendégkoszorú arcán miként tükröződik vissza a kebel őszinte érzelmeiből fölfakadt örömhangulat, mintegy előre jelképezvén azon főkelt lelkiületet, mely a vallásos nevelés által Nyitra megye és általán szép hazánk területére kiáradand! — Mire a tettetés nélküli fiui hódolat emez egyszerűségében is kedves nyilatkozata által láthatólag meghatott főpapnak letérdelve vevék a jelenlevők atyai áldását... A léleknek imádó tisztelete adója a Magaságbelinek, hálája az alapítónak irányában leróva levén, az ünnepélyt nagyszerű, és pedig a püspöki lakban adott, ebéd fejezte be. —

Ugyancsak a szóban forgó esztendő az, melyről, valaki csak a nyilvános tanodák becsét, s ezekből az emberiségre ömledező áldást méltányolni tanulta, elmondhatja, hogy azzal egyik szebb

idő derült föl nemes Nyitra város egére. Ekkor t. i. már a negyedik osztály is megnyílt, az eddigi tervszerű előhaladás nyomán, a kegyesrendiek vezetése alatti középiskolában. — Miképen karoltatott föl már léte zsengejében az új tanintézet, igazolja a tanoda népessége, hogy már ez osztályokban 300 ifjut vettek Kalazanti szölejének hivatott munkásai, feladatukhoz hűven oktatásuk alá. — Valamely iskolának látogatása a tanárok tevékenységétől, más részt a szülék jó akaratától és igényeitől szokott függeni. — Mit gondolóra vevén, a jelzett létszámból egyszersmind világos, mily ohajtott, sőt szükséges volt a gymnasiumnak e helyütt létrehozatala; világos azon érdeklődő buzgóság, melylyel a szép táj lakosai a növelésoktatás után oly hön sovárogtak; de világos a tudomány, az emberi művelődés jólelkü apostolai, önzetlen és fáradhatlan napszámosaiként működött, tanárok részéről is az élénk lelkesedés; valamint az, hogy a távolabb vidékről jött ismeretszomjas tanulók hasonló kedvvel használák föl az iskolákat, melyeket oly sokáig nélkülözniök kellett...

A kezdet ily feltünő sikerét és a szép elismerést a nemes tettekre képes és kész piaristák új ösztönül tekintvén, már 1702-ben a gymnasium meglevő osztályaihoz egy új, számtani-t (classis arithmetica) csatoltak a jóknak fokozódó örömére. Nem is ok nélkül. Mert átlátta a higgadt gondolkodás, hogy mindazon közhasznú intézetek között, melyeket az ész az emberiség boldogítására feltalált nem sok van dicsőbb és jelentékenyebb, mint az erkölcs és ismeret képzőtercül szolgáló középtanoda, hol

a tudományosság és műveltség üdvös magvait befogadó eszes teremtmény, az összhangzatosan irányzott nevelés által, emberré képezve a szellemi és anyagi jóllét megszerezhetésére előkészítettetik...

Kétségen kívül áll, hogy az ifju, fiatal csemete meghajlik és inog a gyöngye szellőtől is, míg ellenben az agg tölgy minden vész-, vihar- és zivatarral szemben győzelemmel küzd meg... S mint-hogy ez a lét- vagy inkább életszerkezet uralkodik a természet minden országában, szükségképen kell, hogy a gyöngye mindig több támpont- és ápolgatásokkal birjon, mint az erős. — Ez igényeltetik vala a kegyesrendi nyitrai intézetnek is azon korban, melyről szó van, mert fiatal korának még csak negyedik évét élé. Fájdalom azonban, hogy talán épen e negyedik esztendő volt rá nézve majdnem a legküzdelmesebb, legnehezebb és legszigorúbb...

De nézzük azon csapásokat, melyek a bő áldást árasztó tanintézetet csakhamar sújták.

1703. évi áprilhó 14 én, fehérvasárnap előtti szombaton, az alvárosban azon kiáltás hangzott el minden felé: tűz — tűz, ez, ismételve több oldalról, erősebb lőn, mert oszlopnagyságú sűrű lángok emelkedének. A lárma d. e. 11 óra tájban kezdődött, és rövid időn a szilajon nyargaló szél által a rémitő clem az útezákön roppantul elhatalmasodott. — A tűz kitörése azon utczában volt, mely Hosszúnak neveztetik, s innét a lángok ijesztő erővel különféle irányban terjedtek... A romboló veszély közeléből annál kevesebbé lehetett valamit kiragadni, mert a város munkás kezei, a nap kedvezvén, már kora reggeltől fogva künn, a szántó-

földeken és szőlőkben, dolgoztak... — Időnkint egy-egy jött ugyan a városba, de mit tehetett a pusztító elemmel, mely pillanatról-pillanatra növekedve, fékvesztettségében utcázat utca után előzőnlött, — Tizenkét óra körül tetőpontjára hágott a veszély, és e válságos percekben már többen életök kockáztatásául is jelentek meg. De hiába. A tomboló elemnek emberi erő ellenállani már többé nem vala képes. — Ennek rettentő következménye lőn. — Csaknem az egész alváros lángban van, leég az esztergomkáptalani ház is; mintegy 12¹/₂ órakor borzasztó lángoszlop övezé a már részben fölépült szerzettársodát, mely több ezer forint árú gerendázata, deszkája és bútoraival együtt a tűz martalékvá válik... Lehet képzelni ily nyomasztó állapot hatalmát, lehet a városszerte föltetsző páni félelmet és a retteget, különösen a munkából hazatért népben, mely háza helyett romhalmazzal találkozott!...

Ily körülményekben a kegyesrendiek az épülő collegium néhány padlózatlan, ablak nélküli, nedves szobáiban húzták meg magokat, az iskolásokat továbbá is az esztergomi káptalannak, hamarjában annyira-mennyire rendbe hozott, házában oktatván.

Igazán magasztosult érzelmek között emlékezhetünk az élénk tevékenység e ritka szellemeiről, kik az apa és anyja név után legtisztesebb nevelő és tanár névre mindenképen méltók voltak... Mintegy érezzük, hogy a buzgalom lángja, mely sz. Kalazantában lobogott vala, átsapott ezek lelkébe is, és e sanyarú helyzetőknek közepette

éleszté és föntartá bennök az ifjú nemzedék taníthatásának szent tüzét!

Az inség évfolyama azonban még nem vala befejezve. Nulla calamitas sola... A kárvallott polgárok, velők a piaristák a helyreállítási munkásságnak csak kezdetén voltak, még szobáikat is, melyekbe szükségből vonultak, alig földheték be deszkával, midőn 1703. évi szept. 26-án, ide is áthatott a Rákóczy-mozgalom, melynek egyideig szinterét e megye és e város is képezé... E viharban t. i., mely hazánk éjszakkeleti részén keletkezett, a főhadivezér Bercsényi gróf, mint ellenség szálla táborba (1704.) Nyitra falai alatt. A várost, melynek terjedelmes sánczai megszállására elégtelen vala a császári sereg, csakhamar hatalmába keríté Bercsényi, de a vár kétségbeesetten védelmezé magát. Az makacsul zaklatá és szorongatá a várat, mert maga Rákóczy, Galgóczon táborozván, Lipótvárat kezdé megszállani, és szükségét szenvedé lőszer- és nehéz lövegekben; Bercsényi tehát szakadatlan Nyitra elfoglalásán dolgozék, hogy azután minden nélkülözhető löveget főnökéhez küldhessen. — De bármily buzgóan fáradozék a hadivezér, célját nem éré, valamig gránát által felgyújtva, a vár-épület legnagyobb része porrá nem ége, és a roppant készletek tűz zsákmányává lettek. — Most a várőrség szabad elmenetelt köte ki magának, és Bercsényi segély adhatott főnökének, miután a megrongált művek kijavításáról intézkedék vala. — Vár és város négy éven keresztül Rákóczy kezében marada. — Midőn azonban a trencsényi döntő csata (1708.) derék hadát végképen megtöré, és a sokszor diadalmas

és rettentő hadvezér, mindig tovább nyomtatván felsőmagyarországi birtokai felé, naponkint tért és párthiveket veszte: legtöbb főhadiembere tanácsosbna tartá elfogadni a császár által ajánlott kegyelmet, mintsem további sikertlen villongás által magokat és övéiket kitenni a bizonyos végromlásnak. — Ekkor Révay Gáspár vala parancsnok Nyitrában. Sem fenyegetés sem ígérlet nem bírát őt főnökétől való elpártolásra, valámíg csak egyetlen szikrája pislogott az ennek megtartásához reménynek... Miután azonban ez is elhamvadt, és Révay elhagyottan állt, nem remélhetve a hadszerencsének még távoli fordulatát sem, megadá magát őrségével, vár- és várossal együtt a Rákóczyt üldözött Heissler tábornoknak...

Elszomorodva időz lelkünk e mozgalmon, melyben egyéb békés egyénekkal a nyitrai hazafias lelkületű piaristák is galádul bántalmazva, sőt kifosztva lőnek. — Pedíg ők szerették a hazát és ennek ősi szabadságait igazán, de az uralkodó bajoknak irját nem a pusztító fegyverekben látták, hanem inkább azon mennyei szerben hitték találni, mely a viszályok okait kevesbiteni, és Árpád nemzetét összetartóbbá s így erősebbé tenni képes... — Az intézet főnöke, Bojár Endre, minden készsége mellett sem boldogulhatott az alkudni nem akaró merev ellenszegülőkkel... A már némileg használható collegiumnak teljes átadása vagy erőszakos lefoglaltatása között kelle választania, végelthatározásul a legrövidebb idő adatván neki. — Elvégre is az erkölcsi kényszernek, mely a praecipitatio embereitől eredt, engedvén, kivo-

nult, egyideig a várban, majd ennek lerombolatása után a zabori zárdában élven és gondozván övét... —

Inter arma silent Musae... Mikor valahol izgalmak, melyeket a pártküzdelmek idéznek elő, kerekednek, s melyeknek hangjait, szenvedély-esóvát némelyek kiméletlen és meggondolatlan nyilatkozataikkal nem csak a serdültebb fiúk, hanem a gyermekek kebelébe is szórnak: az egyházi és képző intézetek panganak, a tanügy elárvul... Nyitrán az érintett borús napokban is az ellenkezőt lehetett tapasztalni. — Itt a buzgalom mindig hatásban volt, az oktatás meg nem szűnt, a tanárok nem tétlenkedtek; hanem, midőn nyilvánosan nem lehetett, intra privatos parietes nyujták a szép számú fiatalok értelmi és erkölcsi fejlődésének az éltető tápot.....

Nincs hathatósabb és biztosabb eszköz a religio benső életét s külső virágzását előmozdítani, mintha azok, kik férfikorukban magasabb műveltségüknél fogva hivatva lesznek tágasabb körben működni, oly nevelőintézetekben képeztetnek, hol mind szellemök fejtésére és erkölcsi nevelésükre nagy gond fordittatik, mind pedig a tudományok minél több ágaiba alaposan beavattatnak. — Ez azon menhely, a hol a növendék a káros befolyást kizáró társaságban, a korához mért és a nevelés józan elveivel megegyező szabadsággal vezettetik azon időpontig, melyben már eléggé meg van edzve a nagyobb szabadság élvezésére, s a kellő önmunkásságot s a rendszeretet elsajátította, megszokta.

Hisz tudva van, hogy a nevelési terv minden növendékre nézve többé kevesebbé változó; a növeldében működő nevelő-oktatók együtt élvén a növendékkal, megfigyelhetik annak tehetségeit, hajlamait, szokásait úgy a tantermeken belül, mint azokon kívül, a hibák okait biztosan kipuhathatják, s következetes egyetértő eljárással orvosolhatják; a növendék életmódja kellőleg szabályozható, a testi fejlődés, egészség Juvenalis „*Mens sana in corpore sano*” aranymondata szerint őrizhető, a játék-órák a tanítási valamint a munka-órákkal fölváltva úgy oszthatók be, hogy a szellem túl ne terheltesse. — A játékok minden kényszeres befolyás nélkül, de, a tulkapások meggátlása végett, fölügyelet mellett történhetnek... A növendék iskolai és azon kívüli élete teljesen összhangzatba hozatván, a tanulmányokban való haladás a gyengébb vagy hanyagságra hajlandóbb növendékeknél is eredménynyel előmozditható... Végül, ha az év minden idénye valamely hasznos, de játékszerű tanulmánnyal kitöltetik, az erkölcsileg kényszerítő eszközök, a humanus büntetés oly tényezőivel rendelkezik a növelde, melyekkel más nevelési módok nem igen bírnak...

E nézet vezette a magyar kath. egyház főpásztorait, kik, ha csak lehetett, a muzsák, a tudományok csarnokai mellé nevelőintézeteket állítottak. — Valóban Pázmány Péter bibornok-primás nem más okból alapítá Nagyszombatban 25 ifjú számára növeldéjét, mint, hogy ott a választottak a tanintézet jeles oktatói által, a tudományokban úgy, mint az erényben vezetessenek. — És hogy a sok közül

még egy példát említsünk: Lippay György esztergomi érseknek, midőn a győri convictusra 40,000 frtot adott, szándéka az volt, hogy jól nevelt és sz. szellemű fiakat nyerjen az egyház és a haza...

E cél, ez eszme töltötte el Matyasovszky László kebelét is, ki az 1705. évi martius hó 7-én kelt végrendeleti függelékben egy, a kegyesrendiek vezetése alatti, tápnöveldére, melyben a szeretet asztalán az árva és szegény sorsra jutott fiú is, ha jobb tehetség és jámbor erkölcsösség jeleit mutatja, tanulása közben biztos élelemre, szállás- és gondozásra számithasson, — 6000 drb. aranyat hagyományozott. — Ez képezi a nyitrai gymnasiummal elválhatlan kapcsolatban volt convictus szerény kezdetét.

A közelmúltban, — így ír körülbelül a vallásos nevelést oly igen szívéen hordó főpap alapítólevelében — kivált Liptó, Trencsén, Turóc, Szepes és Árva megyékben különféle okok miatt több nemes család oly tehetetlen lőn, hogy fiait sem taníthatja kellő módon; azért a minden jóra képes nemzedék vagy elsatnyul, vagy, a mi még siralmasabb, a tévedések mocsárjába esván, lelkében is megromlik... Hogy tehát e részben a szegényebb szülők állapotán fiaik nevelésében némileg könnyítve legyen, azok pedig, kik az igaz hitre áttérvén, e miatt elhagyatnak, vagy üldöztetnek, némi vigaszt nyerjenek: az állítandó növeldében, melyet a piaristák gondozására bizunk, 30 ifjú tartása- és tanítására alapítványt teszünk. — Ezen ifjak a nyelvtani osztályba vétessenek föl, jó erkölcsűek, szép reményűek és nemes családból valók legyenek, főleg

olyanok, kik az áttérés miatt elhagyattak. Különös tekintetben részesüljenek a mondott megyék szülöttei... Ha ki ez ifjak közül egyáltalán nem felel meg, a kedvezménytől esik.''

Tehát a nevelés-oktatás céljának sikeresebb elérhetésére Matyasovszky tápnöveldét akart, hogy, a mit Istendicsőségeért buzgadozó jó lelke, a ker. szellemművelés érdekében, a gymnasium-kezdemenyezéssel tön, de be nem fejezett, új áldozatokkal előbbre vigye...

Az 1705. esztendőt azon szomorító esemény is tette e gymnasium történetében emlékezetessé, hogy halás tiszteletünk méltó tárgya, Matyasovszky László püspök, ki reményét, magját hintette el középtanodánknak, Bécsben, májushó elején, meghalt. — Ő ugyancsak kezdeményezett, magot adott, melyet a buzgalom hevében fejleszteni kellett. És azon mag a jók kegyeltje, a piaristarend kezében oltárrá vált, melyen az áldozat tüze eddig soha ki nem aludt, és a csekély alapból Isten segítségével nagyszerű, virágzó intézet kerekedett, melyből a hit mennyei fénye, jótékonyság és igaz műveltség sugárzik vala ki e kies megyére — sőt egész szép hazánkra... A szakadatlan munka, az emberiség üdve- és boldogításaért folytonos törekvés, a sokoldalu elfoglaltság és az ehhez járult megragadó honvágy s belbaj annyira megtörték a buzgó főpásztornak, Matyasovszkynak, testi és lelki erejét, hogy végre kénytelen lön ágyba dölni, hol, miután, már elébb a jámbor keresztényhez illőleg, a nagy útra elkészült, ajtatos és töredelmes szívfohászok között, minden nehéz halál-tusa nélkül, tisztelői mély bánatára, öröklétre szenderült életének 63.

esztendejében... „Placide quiescas, nosque ab infirmo desiderio ac muliebribus lamentis ad contemplationem virtutum tuarum voces, quos neque lugeri neque plangi fas est. Admiratione te potius... et si natura suppeditet, aemulatu decoremus. Is verus honos, ea coniuncissimi cuiusque pietas.“ (Tacit. Agric. 46.)

1706-7. tanévben a gondos elődök a gymnasium eddigiosztályainak számát, a tanárszemélyzettel összefüggőleg, a poesis- és retorikával szaporiták úgy, hogy a közép-tanoda, ez időtől kezdve hat osztályból állván, teljes lőn. A kiegészüléssel a nyitrai gymnasium, a honi hasonnemű intézetek színvonalára emelkedve örvedetesen virágzott, nevelve a hazának jeles fiakat, az egyháznak hitbuzgó papokat, a megyének értelmes és ügyes tisztviselőket... Országos jó hírneve, melynek megalapításában szakavatott lelkes tanárai jelentékeny tényezők valának, bizalommal tölte el mindenkit, főleg a ker. szüléket, kik örömmel és nyugodtan küldék gyermekeiket oly intézetbe, melyben főgond fordittaték arra, miszerint a vallás, mely a földön tulragad, embert és lelkeket Isten képe szerint alakít, legyen őrtűz a szivben, hogy az ember rövid földi életének útjait szellemében járhasa, és fűrtébe, mint jó harcztot harcztolt szűzerény-virágfűzéért tűzhessen...

Azonban ismét megnehezült az idők viharos járása az intézet fölött. — 1717-ben megint tűzvész hirdettek Nyitra városának ércznyelvei. — Mint a gátjait szétszakító árviz hatolt ekkor is a romboló elem, bámulatos gyorsasággal pusztítva mindent, mi útjában akadt... Az esztergomi káptalannak még mindig iskola-helyiségül használt háza, ez

izromban is elhamvadt. — Mily édes szorgoskodással és buzgalommal csüggték Kalazanti fiai, kikben a tudomány és lelki jószág testvéreileg frigyessültek, s kik, mi bennök megvolt, azt másokba is átszállítani égték, sovárogtak, — nagy horderejű élethivatásukon, arra nézve újból egy megható tény áll előttünk. T. i. a váratlan szerencsétlenség után a mostani gymnasium helyén, nagyrészt csak fából, ideiglenes épület emeltetett, melynek föllállításán, költség hiányában, még a szerzetes tanárok is közreműködtek, és az iskolákat, hol a boldogabb jövő reményében a fogékony keblekbe a vallás-erkölcsi életirányzatnak s közműveltségnek áldásozó magvait hinthessék, oda vitték át!...

Nagyban és kicsinyben, testületeknek épen úgy, mint családok- és egyeseknek életében nem ritkán találkoznak az ellentétek, kezet nyujtanak egymásnak a szélsőségek; az érzékeny csapást nagy szerencse váltja föl, a tengernyi fájdalomból édes öröme ébredünk... Érzé, tapasztalá ezt azon tanintézet, melynek főbb élet-mozzanatait vázolják e sorok. — Alig vonult el a ború, melynek sujtó hatása nyomai még láthatók voltak: bekövetkezett a derű, melyre nem lehet nem kedves emlékezéssel gondolnunk. Isten úgy akarta, hogy épen 1717-ben érkezzék meg végre ama forró sohajokkal régen érlelt idő, melyben a kegyesrendiek annyi bal szerencse és oly sok viszontagság után, mint az arany a tűzből, tisztán, derűlten, örömsugaraktól égő arczokkal, Zajkányi Lendárt házfőnök alatt, collegiumokba kerültek, 159. esztendővel előttünk. — A világon mindenkinek, nagy-

nak és kicsinynek, kijut a maga köre, hivatása és rendeltetése, melyeknek a teremtés végcéljához felsőbb kéz általi viszonyításából keletkezik az óriásikép, mit költői hasonlítással világdrámaképnek lehetne nevezni... És a perczen, midőn valaki specifikus hivatását fölismerve, és ennek valósitására egész erejéből visszavonhatlanul, eltökélve magát, kellő működéshelyét megtalálja, e perczen mondjuk, mindenki, bármily kicsiny is, nagynak érzi magát, hiszen ekkor a legkisebb is parányi körének mintegy zenithjén áll, azon legfőbb, legmagasabb ponton, melyre hivatásának pályafutása között fölemelkedhetik... A magasztosság ezen dicsősége jutott a hivatásos kegyesrendieknek, midőn mondhatták, hogy saját házukban, és nem többé máséban laknak... — Oh! mily nagy erőkkkel dagadozhattak azon atyáknak, tapasztalván az Istennel működő kitartás erejét, látván, hogy az akadályok, miként a jégtorlaszok a tavaszi nap melegétől, úgy távolodnak az igaz lelkesedés heve, alapos megfontolás és érczakarát hatása alatt, — mellei! mint dagadozhatnak most a mieink! ha meg-gondoljuk, hogy a hol, 175. év előtt, tekintetbe alig vehető házikók, illetőleg kevesebbé használt tér volt: ott most a szellemi fejlesztés virányai, az erkölcsi-ség veteményes ágyai, a tudományok gyöngé csemetái illatoznak!...

1721-iki esztendő új korszakot képez a nyitrai gymnasiumra nézve. — Közohajjá vált, hogy a tanodaépület, mely kezdetnek szép, de az örvendetesen szaporodó tanulóifjúságnak mind kevesebbé felel meg, a vallási finöveldéhez (convictus) illőleg,

nagyobbitassék, és az akkori divat szerint a gymnasium kebeléhez csatolt, színielőadásra szánt, terem is kapjon. — Különösen a piaristákat, kik Isten segélyétől láthatólag támogatva, annyira buzogtak és hatottak a nevelés és vallásos műveltség terjesztésére, foglalkodtatta e gondolat. — Ugyanis ők nemcsak lelkőkben legmélyebben érezték, hanem tapasztalták is, hogy az intézet helyiségei nincsenek arányban az eszmével, mely előttök lebegett, a czéllal, melyet magoknak kitűztek. — Ámde az eszközök, melyekkel rendelkezhettek, kisebbek voltak, minthogy a szép feladatot, melyért buzgalmuk lángolt, a közelben teljesen elérhették volna. Azért Endrődy László gróf († 1736.) nyitrai püspökhöz, kinek a minden téren mutatkozó jóra való igyekezetet ápoló érdeklődéséről meg voltak győződve, bizalommal folyamodtak. A püspöki lak helyreállítása és kicsinosítása által is érdemesült főpásztor meghallgatta a kérést, és a római sz. szék beleegyeztével, megengedte, hogy a b.e. Matyasovszky alapító által finöveldekre hagyományozott és hg. Eszterházy Pál országnádornál kamatozó 6000 db. aranytól járó, de a háború dühöngései miatt nem fizetett, jövedelemnek egy része, 5520 frt. a jelzett célra, fordíttathassék. —

A piaristák mély tisztelettel és hálával fogadták a kegyes engedélyt, és annak értelmében a szükséges átalakításhoz láttak úgy, hogy rövid időn az elébbi kiigazításra várt épületet javítottnal, a szűket tágassal, az alacsonyat magasabbal cserélheték föl! — És ekként érvényre emelik vala a Perikles klasszikus korára emlékeztető amaz elvet:

hogy, — míg magánépületek, egyesek házai a kellő csin és arányosság mellett leginkább nemes egyszerűséggel fejezik ki rendeltetésüket: addig a nyilvános építmények, középületek a nagyobbyszerűség jellegét hordják magukon, sőt körülmények szerint, — a magasabb dísznek, s a magán házakat nem annyira megillető, gazdagabb fénynek is legyenek kifejezői...

A finővelde 1722-ben nyílt meg saját helyiségében ünnepélyesen, midőn a Matyasovszky-alapítvány élvezőiül 12. növendék vétetett föl. — Voltak ugyan már ez alapítványra 1714-től kezdve növendékek Nyitrán, de azok, nem lévén készen az épület, egyelőre magán házakba, hol a nemesb nevelés korszerű igényeihez illő tartásban, vezetésben részesültek, — szállásoltattak úgy, hogy a gymnasiumi elöljáróság folytonosan őrszemmél kísérelte őket. — Azontúl a Matyasovszky-alapon kívül más család-alapítványok is, az illető családbeliek részére, tétettek. — Így nőtt lassankint, részint kegyes fundatiók, részint végrendeleti hagyományok által, a növelde alapja, melyet, valamint az alapító úgy mások is kiválóan kegyeltek...

A növelde, mint már említve lőn, eredetileg a nemes magyar ifjúság szellemi kiműveltetésére vala szánva. — Azonban évek multával megmegeesett, hogy abba alsóbb-származású jeles növendékek is vétettek föl, mint alapítványosak. — Az épület alkalmas, helyzete éppen kedvező vala. A gymnasium tözsomszédságában, magas dombon, hol a legjobb levegő s kilátás kínálkozik, és a tanulásra legkivánatosb csend volt. A tanuló szobák

tágasak és világosak. Mindenikben egy hely emelkedék a középben, hol a figyelemre ügyelő tartózkodhaték. A 30—35. növendék alkalmasan osztattak föl nappali- és hálószobákba. — A házhoz csatolt szabad kertben annak idejében a növendékek testmozgást tehettek. — Szigorú házirend mellett közös tápláltatás, iskolázás- és felügyeletben részesültek a fiatalok. — Egy főfelügyelőn kívül számarányban több segédfelügyelőnek gondjai alatt állottak. — A lelki szükségletek kielégítésére volt a növendékeknek imatermük, hol reggel-estve közösen imádkoztak is. Főnállott közöttük a Sárlos Boldogasszonyról címzett társulat (*Sodalitas Mariana*), mely az ifjú kebleknek legjobb foglalatosságot ada. Bizonyos elüljáró felügyelése alatt a növendékek maguk kezelék társasági ügyöket, elnök, titkár, tanácsosok közülök választattak. — Saját ügyökké tevék a Boldogasszony tiszteletével leggyakrabban céloknak elősegítését... Körükben tehát a szellem gyakorlati irányu kiművelése mellett főtekintet volt a vallásos érzelmeiktől egészen áthatott kath. ker. jámbor élet megállapítására... Ennek eredményeül tekinthetők azon ragyogó erények, emberbaráti jó cselekedetek, számtalan irgalom-tények, melyekkel ezen táplálának egykori növendékei, később az egyházi és állami hivatalok fényfokain ékeskedtenek... Nem egy üdvös célra tett kegyes alapítványt köszön nekik a hon, az egyház, melynek ápoló kebelén nőttek nagyokká. — Egy 1772-ről szóló kimutatás szerint a tápintézet ifjúságának száma harminczötre, évi jövedelmének összege alig kétezer forintra rugott.

— Az életmódnak mily egyszerűnek, az akkori világnak mily bámulatosan olcsónak kellett lenni, hogy mai számításunk szerint e csekély pénz-mennyiségből annyi egészséges, életerős ifju láttathatott el illőleg. Kétséggel parányiak voltak azon idő-tájban a követelések, nem rongálták meg az emésztő műszert a francia-asztalok, sem a családok anyagi jóllétén rágódó divatkór nem pusztított még oly irtóvalóan fajunk körében... Boldogidők! — Megjegyezzük e helyütt is miszerint a Mátya-sovszky-alapítványosak mellett időnkint más, a hazai tudományosságot és művelődést ápoló, családok részére is képeztek növendékeket.

— E czélra: a gr. Harrach, nemes Birovszky, Marczibányi, Mottkó s Rácsay-családok tettek le összegeket. — A mágnás és főnemes családok hosszú névsorából, kik a múlt század lefolytán a kegyes-rendiek nyitrai tápnöveldejében és egyszersmind gymnasiumában nyerék valláserkölcsei és szellemi kiképzésüket, néhányat kegyeletteljesen megemliteni itt rendén levőnek tartjuk, és ugyan a

M á g n á s o k közül: Andrássy, Apponyi, Balassa, Barthodeczky, Babocsay, Berényi, Castell, Csáky, Erdődy, Forgách, Grassalkovich, Haller, Harrach, Keglevich, Körver, Königsakker, Kálnoky, Lusinszky, Lévy, Malonyay, Nyáry, Orczy, Pongrácz, Révay, Rakovszky, Schaffrad, Styrum, Smidegg Szluha, Szobek, Sándor, Trautmannsdorf, Ujfalussy, Xaueriny...

A főnemesek és nemesek közül: Abaffy, Andaházy, Akács, Andránszky, Arady, Bajtay, Báthory, Birovszky, Brunczvik, Blaskovits, Baksay,

Baranyay, Beliczay, Beniczky, Benyovszky, Bittó, Bossányi, Bartakovits, Balogh, Beznák, Czingely, Deseő, Dévay, Dombay, Endrődy, Emődy, Eördögh, Féja, Földvály, Gábory, Görögh, Ghéczy, Győry, Horváth, Huszár, Harsányi, Koller, Kubinyi, Kristóf, Kováts, Király, Körmendi, Kamanházi, Károli, Kárász, Kürthy, Kvassay, Lengyel, Lendvay, Lipovniczky Majthényi, Madocsányi, Marsovszky, Matyasovszky, Mike, Mednyánszky, Mottkó, Nedeczky, Nemes-patak, Nagy, Ordódy, Pállya, Pongrácz, Plathy, Petrikovits, Podradszky, Rácsay, Rakovszky, Rédeky, Rudnyánszky, Rozgonyi, Redeczky, Somogyi, Sándor, Simonyi, Séllyei, Szabóky, Szentgyörgyi, Szentiványi, Tajnai, Tapolcsányi, Takács, Török, Thurócy, Turcsányi, Ujváry, Uzsovics, Vály, Vass, Zerdahelyi, Zimányi. — 1783-ban, midőn, hazánk alkotmányát sem kimélő, erőszakos kezek nyultak azon viszonyokba, melyek a kath. egyház állását az ájtatos alapítványok, iskolák s a főbb nevelőintézetek irányában, százados joggyakorlat alapján, szabályozzák, e táptézet is megszűnván, kitérült, és csak a felügyelő szerzetesek hagyattak benne. Az alapítványi összeg tőkésített ösztöndíj... De hat év múlva, az ország ujja születése (1790) esztendejében, ismét fogada be növendékeket. Egyszernél többször (1723. 1761.) leégett, miért is újra építettett... Később az élelmezés kiszolgáltatásában gazdasági tekintetből lényeges változtatások illetőleg javítások történtek, a ráfizetés (supersolutio) elébb behozatván... A közelebbi forradalom szomorú napjaiban megint megnéptelenült... Ez időtől fogva termei és szobái, melyeknek ketteje egy darabig iskolák is voltak, cs. kir. katonatanya, majd honvéd-

szállás gyanánt használtatnak mind maig, kölcsönös alku útján megállapított, évi szállásbéri összeg fejében. Egyik főterme pedig téli torna-helyiségül szolgál, míg tágas udvarában nyáron a tanulóifjúság testgyakorlati oktatásban részesül. — Ennyi, mit rövidletben, de biztos alapon, ezen sokoldalúlag jeles finöveldeiről mondani ohajtottunk, hogy lássák az érdeklődők: miként fejlődött s mi lett azon intézetből, melyhez csirát másfél század előtt szintén Matyasovszky áldozatkészsége nyújtott!

Nyitra városa, mint előadásunk folyamából kivehető, oly gazdag a tűzveszedelmekben! — Tetszett a Mindenhatónak, hogy ismét felvirradjon a látogatás napja. Ugyanis 1723. évi aug. 10-én borzasztó tűz támadt, mely a nem régen bevégzett hatosztályú gymnasium, szerzet-collegium és tanintézet födelébe is kapott, és azokat porrá égette... De az új baj és szerencsétlenség mellett sem hagyák a jó kegyesrendiek az ügyet szabad mentire; sőt, mintha a többszöri csapás által erélyök és tevékenységük aránylag növekedett volna, a hiányt az erkölcsi és értelmi nevelés-oktatás iránt lelkesült áldozatkész nemeskeblűek hozzájárulásával, minden más előtt pedig a gymnasiumot, csakhamar helyreállíták és a tanítást félbeszakítás nélkül folytatták. Azután ama borzadályos romok is, melyekben a collegium és növelde sinylődve gyászoltak, kiegészültek, épültek, szépültek, felújultak...

1737-ben Nyitrán döghalál ütött ki. — Kisebb-nagyobb változattal két év folytában csapott a város lakói közé a halálnak angyala. — A polgárságnak majd kétharmadára vetették a temető porát.

Gyermekek szüléiket, a szülék hön szeretett magzatjaikat veszítették.. Ártatlan serdülő kis gyermekek, iskolások, deli korban levő ifjak, érettkorú házastársak költöztek az örök hazába át... Istennek irgalma szólt végre a nép fölött: Misereor super turbam, és a Mindenható megszüntette a csapást... A látogatás ezen napjai nem voltak minden haszon nélkül. Az isteni Gondviselés által kitűzött czélokhoz eljutott sok jólelkű keresztény. Már a vész napjaiban kereszteket készítettek több helyen a hivek, azoknak szent jele, és a Keresztrefeszítettnek oltalma alatt jöttek körmenetben több izben a templomokba; sz. miséket mondatnak; buzgó könyörgéseket tartottak, és az életjavulásra egymást serkentették... A látogatás napjaitól megindított, de különben is fogékony jó szívvvel megáldott, nép a lelki szükségek tökéletesb kielégítése tekintetéből azon szent fogadalmat tette, mely szerint az idő óta évenként jul. 15-én, Apostolok oszlása napján, ájtatosságot és böjtöt tartand. — Ha a tény csupán a mindennapi szokás forrásából eredett volna, megemlézésére tintát sem vesztgetünk vala. — Azonban Istennek jótéteményeit ünnepelni sz. munka. Áldásait hálás szívvvel emlegetni keresztény kötelesség. A vész között megmentetni több, mint a csapásoktól nem érintetni. A vett javakértlerótt hála, a jövőendő kegyelmek legbiztosabb záloga. A mulandó javakat Istenre visszavinni mindenkor, de szertelen napjainkban leginkább korszükséglet! — A mindennapi életet jövőendő hazánkkal, ottlevő polgártársainkkal egybekötni czélhoz vezető gondolat. Az Istenben való bizodalmat nyilvános ünne-

pélyek és emlékek által örökíteni, Istenhez illő, nekünk pedig hasznot hajt. Az Úrban bizó népnek és népen kétségbeesni nem kell; mert ki ő benne bizik, meg nem csalatkozik. —

Kinél az Isten lelkelakozik, azt azon is vehetjük észre, hogy tiszteletteljes szeretettel viseltetik a gyermekek iránt. A zoltári szentségen kívül templomainkban, semmi sincs ezen a nagy világon, min nagyobb kedvteléssel nyugodnék az Istenszeme, mint az ártatlan gyermekeken. A gyermekben tehát az Isten és a te szereteted találkozik, és így e tekintetben a legtökéletesb összhangban vagy Istennel. Nem úgy értjük, hogy valaki saját vagy a gazdag szülék gyermekét szeresse, ez érzéki szeretet, melynek az Isten szeretetével semmi köze, hiszen az állat is szereti kicsinyeit. Idegen, árva, és szegény gyermekeket kell szeretned, kik azon kívül szép ruházattal, ajánló külsővel nem bírnak, az illetén szeretet hasad a keresztény hitből, s azért minden lélekben, melyet élő hit- és Isten-szeretet megszentelt, meg is fogod azt találni..... A hitbuzgó kegyesrendi tanárok a nagy vész alatt és után épen az árva elhagyatott gyermekeket gondozták különösen, oly szeretettel ápolván őket, mintha csak övéik lettek volna. Azonkívül, hivatásos kötelességeik lelkismeretes és rettenthetlen teljesítése mellett, a hol csak lehetett vigasztalták és az örök útra készítgeték — a dühöngő epemirigy áldozatait... Ismét szép példája a kath. egyház szereteteseiben tündöklő Krisztus-szellemi, emberbaráti föláldozásnak!... A Sion falainak őrállomásain is ily lelkesen működő nyitrai piaristák iránt a rokon-

szenves bámulat és tisztelet nyilatkozatai nem is maradtak el; mert szilárd állhatosságuk, mely azon idő mostohaságának daczára nem csak nem fogyott, sőt napról-napra erősödött, minden elfogulatlan kebelnek elismerésre ragadó látványt nyújtott...

1748. esztendő, ércznél tartósb betűkkel van följegyezve az egyház naptárában, és enyészhetetlenül bevésve különösen a piaristák szívének emléktáblájába. — Mivel a mélytudományú és nagyemlékű XIV. Benedek, szentséges római pápa, ezen évi aug. 7-én a kegyesrend alapítóját Kal. Józsefet B o l d o g n a k nevezetni rendelé. — A dicsőítő jelentés magas érzelmekre hevíté kiváltképen Kalazanti minden hű fiát, és rendkívüli örömnünpre ada alkalmat. — A vallásos lelkesedés, mely az egész kath. világot átlengé, és tengertől tengerig oly ájtatos ömledezések között viszhangzott a nagy gyermekbarátnak a B o l d o g o k sorába igtatásának, a legfőbb egyházi tanítótékintély által, nyilvánítására, — a nyitrai kegyes-tanító-rendieknél nemcsak nem ernyed, hanem fokozódott. Mit eléggé bizonyít az, miszerint kellő előkészület nyomán 1749. évi aug. hó 3. 4. és 5-én forró ima-áradozásai közt, szivrehatólag fényesen ülték meg ez örvendetes eseményt. — És ugyan, mivel lelkesedett örömük az Isten dicsőségén, a hivek és vezetésökre bizottak üdvén sarkallék és onnét sugárzék vissza, dicséretes készséggel kaptak az alkalmon, hogy ezen, az igazság koronájáért már megküzdött, szent bajnok emléktünnepélye úgy szerveztessék, miszerint általán az Istent szeretőknék lelki java minél nagyobb sikerrel

mozdítassék elő. Azonkívül a közös és általános ünnep családi ünnepélylyé lőn. Ünnepe vala az egy családnak a nyitrai r. kath. főgymnasiumi fjúságának, mely is az említett napok egyikén, a kitűzött időben, megjelent ünnepélyes isteni szolgálat hallgatására. Ezután az egész tanárikarral együtt a tanoda egyik nagyobb termébe jött össze. Ajtatos elragadtatás vonult el az ifjúság arczán, látván, hogy az iskolai terem egészen átalakítva van. — Mert az igazgató, Hulényi Jónás buzgósa, karöltve a tanárok lelkesedésével két képet, melyeknek egyike a bold. Szűzet, a másik Kalazantit ábrázoló, függesztett föl, hogy így az ifjak folytonos emléken tartsák, miszerint az intézet, melybe járnak, katolikus; soha sem feledvén, hogy a tudomány, melyben gyarapodni jönnek a terembe a Szentlélek kegyeltjeinek, a szenteknek tiszteletteljes szeretete nélkül fölfúj, ellenben a religion alapuló szeretettel, melynek jelképeit folyvást szemek előtt látják, párosultan, fog az lelki épülésükre lenni és boldogságuk kútforrásává válni... E képeknek az iskolában felfüggesztése tevé a tanodai ünnepélyt, melynek emelésére a gymnasiumi hitszónok jeles beszédet tartott a kegyesrend Védasszonya a bold. Szűz anyai ótalmáról és Kal. József tiszteletéről. Szivreható szavakkal buzdítá az ifjakat, azon képek által gerjesztet tiszteletet és áhitatot keblökben mindenkor őrizni és ápolni törekedjenek, hogy a midőn tudományokkal gazdagítva leend elméjük, szivök is nemesedjék ájtatos érzelmekben!.

1753-ban Prileszky Mihály tanoda-igazgató által vezetett számadási könyvből kitétszik, hogy

az iskolák körüli szolgálat, fűtés és az oktatás egyéb szükségletének, vagyis a gymnasium kezelési költségeinek, fődözésére felsőbb rendeletek alapján, a tanulóiifjúság familiatio czimen némi tanpénzt fizetett... Ugyanez időtájatt, hogy a tanoda épület egyelőre szebb külsőt, tisztább arczulatot kapjon, valamint a színház felszerelése és díszítésére az áldott emlékü Hozlpek Ignác, Kosztolányi Sándor, Lukács János és Petrik Mihály székesegyházi kanonokok is adakoztak. — És ugyan annál nagyobb volt az Úr Jézus iskolájában, a munkás szeretetben gyakorlott imezen nemes lelkeknek segélyzési készsége, mivel belátták, hogy e jó tettükkel nemcsak a közvetlen czélt, a tudományos képzést mozditják elő, hanem e gymnasium már magában egy hatalmas emeltyű arra, miszerint a magyar kath. név tekintélye és dicsősége a megyében és azontúl is távol vidékeken hirdettessék és magasztaltassék...

Isten, a ki gyakran sújtva szokott áldani, a ránk mért csapások által fölébreszt a mély álomból, melybe gondtalanul merültünk, vagy állhatatosságunkat és jó akaratunkat teszi kemény próbakőre, újra meglátogatta Nyitra városát és ebben a piaristákat.

1761 ben is pusztítólag dühöngött a tűz, mely aug. 7-én a középtanodát, templomot, tápnövelvét és társházat elpörzsölte. — Elgondolható, mennyit szenvedett megint az itthelyi kegyes-tanító-rend! — Azonban igen csalatkoznék, ki azt hinné, hogy ezen új szerencsétlenség miatt az oktatás-ügy tovább veszteglett. — A sujtó bajon a találékony buzgóság, mely keresztény odaadással mondani szokta, „quod non potes emendare, disce patienter

tolerare', Isten segélyével nem sokára ezen izben is nagyánt segített. — A szerzettagoknak, kik valamint egész komolysággal fogták föl hivatásuk szabta kötelességöket, úgy egy pillanatig sem szüntek meg hathatós gondot és áldozatokat fordítani tanintézetök föntartására, melyből az igaz nemzeti művelődés — az egyetlen biztos alapja nemzeti létünknek — csörgedezék, — üdvösen ható tevékenysége itt is kitűnt. — Mert a kelletlen állapotban az ő különös szorgoskodásuk és férfias utánjárásuk által nemes hév- és áldozatkészségre birt pártfogók adományaiból került a gymnasium szalma illetőleg deszka-tető alá. — És így az ifjúság szív- és elme-képzésén mindenha serényen munkálkodó páterek, imezen imájuknak: „Fac nos, Domine! nulla mundi adversa formidare“ eredményét szívós kitartásukban mutatván meg, — legott föladatakhoz láttak...

A kegyesrendi nyitrai gymnasiumnak azonkori-, javítás, tatarozás alá esett — épülete oly tetemes és tekintélyes építmény vala, hogy mind térségeinek nagysága, mind belső felosztása hangos tanúságot tett a létesítő szerzet eszélyes intézkedéséről. Mindamellett, különösen a jelzett vesze-delem után, föl-fölmerült annak észrevése, hogy az épület teteje cserép-födél alá veendő és az egész csinosíttassék. — Örömkész elismeréssel hozzuk itt föl, hogy az igaz felvilágosodás, szellemi tisztulás munkásai iránt hálálkodó, lelkes vármegye a tanintézet jobb karba hozására, a különféle oldalról nyilatkozó kíváncsiaknak megfelelőleg, — széptanilag díszesebbé tételére, az ingyenes fuvarokon

kivül, pénztárából 1300 frt. segélyt nyújtott... — Ugyanazon célra az így felszárnyaló édes érzet hatása alatt, a szerzetes atyák szíves támogatás kieszközlése végett, megkeresvén a kies megye nagyobb birtokosait, úgy a szomszéd tájakon érdeklődő és ügyszeretetről ismerős gyámolaikat, szép összeget (6580 frt. és 24 kispénzt) gyűjtöttek össze. — E kívül a cs. kir. kamarai pénztárból, a kegyesrend szent célját és igyekezetét méltányló Mária Teréziának, a halhatatlanság dicsfényével környezett királynőnek, magas engedelmével 825 frt. fizettetett.

Az áldozat egyik legtermékenyebb eszme a kereszténységben. Magában foglalja az és öszpontosítja a megváltás üdv oekonomiáját, a melyet az isteni szeretet alapított meg a földön. Mert a mit az Isten az emberiségért tett, az áldozatban találja culminans kifejezését; amit az embernek tennie kell, hogy méltó legyen a megváltásra, szintúgy az áldozatban központosul. Ezen irány alapja cselekvéseinknek, éltető eleme minden nagy tetteknek; ezen eszméből megy ki minden és tér vissza abba; ez isteni áldozat verő-fényénél nyerik megdicsőítésüket, megvilágításukat és termékenyülésüket minden irgalmassági intézetek... És áldozatra csak is az képes, ki a földi élet örömeinél magasabbakat ismer... Ilyen volt e korban a tudós író, kitűnő szónok s a megyei nagyszerű papnövelde létesítője Gusztinyi János, nyitrai püspök († 1777), ki az egyház és hőn szeretett honunk oltárára vele született jóságánál fogva annyi áldozatot, és pedig mindig örömmel, hozott.

— Áldozatos kegyességét érezte a piarista-renddel is.

Innen-onnan egy évszázad folyt le halála óta, sokat ragadván magával a feledés tengerébe, de dicső emléke mindenkor élénken lebeg Kalazanti hálás fiai előtt. — Mert a kegyes-tanító-rendnek, s közvetlen a nyitrai piaristáknak, Magyarországon, kevés oly meleg hive és igaz jóakarója volt, mint, a nyájas modora, fölbátorító őszintesége és a tekervényes utakon járni nem tudó egyeneslelkűsége által is kitűnt, Gusztinyi. — Ő, az egyház-megyének 13. évi áldásdús kormányzása alatt, tevékeny rokonszenvét, atyai jóságát az akkor a nyitrai piaristák iránt számtalanszor nyilvánítá, akár jól, akár rosszul állottak dolgaik. — De át meg át is hatotta a szerzetesek egész valóját az elismerő, a pártfogolásért Isten jutalmát esdő, hálának szent érzete, kik, még elhunytá után is e kegyes főpaprak, vissza-visszatekintvén a multa, el-elandalogtak a római koszorús lantosnak (Horatius 1. k. 24. d.) szavain: „Multis ille boni flebilis occidit: nulli flebilior, quam nobis... Első pillanatra ugyan, gyöngye nyilatkozatnak látszik az efféle sohajtozás, ámde hasonló ahhoz, midőn egy egyszerű zöld koszorút teszünk szeretteink sírjára; igen jelentéktelen cselekvény magában; hanem mély érzelmeknek kifejezésteljes jelképe...

A dicsőült egyháznagy, kinek emléke él, és élni fog áldásban a hálás utódok kebelében, valámig a kegyes-tanító-rend áll, — a többi között, nem csak a szerzetes templom-torony magasabbra emeléséhez, rézzel befödése- és a harangok öntéséhez

bőkezüleg járult; hanem a gymnasiumi szinteremnek kellő állapotba hozása- s föntartására, részletekben, összesen 756 frt. 45¹/₂ kispénzt ajándékozott. — Mit az 1766-ban, a tanulóifjúság által előadatai szokott erkölcsi darabokra készített, színháznak, jelenben pedig egyik (VI-ik) osztályteremnek, falába behelyezett vörös márvány emlékkőlap feliratával együtt tanusít. — A kőlapon levő felirat ez:

„Quod. Isthic. Bonis. Artibus.

Et. Juventuti. Scholarum. Piarum.

Praedator. Ignis. Eripuerat.

Deditissima. Reipubl. Augendis. Ornamentis.

Excellentissimi. Illustriss. Reverendissi. D. D.

JOANNIS. GUSZTINYI.

Dei Et. Apostol. Sedis. Gratia. Epispi. Nitriensis.

I. Comit. nominis eiusdem. Suprem. Ac. Perp. Comits.

Praepositi. S. Margarethae. De. Dömös.

Utriusque S. C. et. R. A. M. Actualis. Intim. Consiliarii.

Magni. Literarum. Maecenatis.

Liberalitas. Restituit.

Et. Perenni. Proventu. Attributo.

Constabilivit.

Anno. MDCCLXI.“

A nap, mely után annyira sovárogtak elődeink, melynek emlékéen a kegyesrend mindenkor édesdeden örvend, — az erkölcsös nevelés-oktatás minden hívére valóban nagy nap, földerült 1768. évi jul. 16 án. Ugyanis ezen napon igtatta XIII. Kelemen pápa, Isten kegyeltjét, Kalazantit, kit az egyház mind tiszta életeért erénycsillagként, mind fényes tudománya miatt, mint boldogot, méltán tisztelt, különösen a poros tanodák izzasztó falain

belül fáradozó hivatás-utódainak öröme — a szentek sorába. —

De kérhetné itt valaki, mit tesz tulajdonképen a római pápa, midőn valakit a szentek közé sorol? — Ezen kérdésre röviden a következőt feleljük: Nem egyebet, mint, az ezen ügygyel megbízott Congregatio által komolyan és lelkismeretesen tárgyalts hosszas vizsgálódások után elismert, rendkívüli tünemények fölött kimondja, hogy azok valóban csodák, hogy a Mindenható azokat a Szent segítségül hívására művelte, és így őt a földön is megdicsőíteni kívánta. — A jézusi egyház az ő látható feje, mint organuma, által nyilatkozik az isteni Gondviselés csodálatos útjáról, vagy a mi egyre megy ki: az isteni Gondviselés egyháza fő-főpásztorának szava által a Szentet e földön megdicsőíti, midőn a keresztény világnak bemutatja, hogy: „Deus mirabilis in Sanctis suis”... Az egyház a római pápának szava által megismer-teti, és a Szentet mindazok elé tiszteletül tűzi, kik tudják, hogy az isteni hatalomnak nincs korlátja. és a Mindenható keze meg nem rövidült, s az igaz egyházban a csodák ajándéka állandóan megvan, és maga a csodákon épült egyháznak szilárd fönmaradása is, az ellene, Jézus neve miatt, szakadatlan zudított üldözés és fegyver, ármány és csel, tudomány s gúny és a világi dolgok enyészete között, az isteni Gondviselésnek egyik folytonos csodája...

A nyitrai kegyes-tanító-rendiek szívei valóban áradoztak akkor, és dicsőíték a rájuk bízott ifjakkal együtt az ég Urát, ki egyedül erős, ki egyedül hatalmas, ki megemlékezett az egyszerű szerze-

tesről, és azt a legédesebb örömekkel halmozá! — És, minthogy lelkesedésük az Istennek, ki oly igen megtisztelő szerepet engedett az idétt vinniök, — magasztalásán és a hitélet ápolásán alapuls oda hat vissza, elgondolhatni, mily vágygyal használták föl az időpontot. — Mindenképen rajta voltak, hogy, míg egyrészt ők szerzetők sz. alapítójának, fiúi kegyeletük jeléül, a szívben termő legszebb és legdrágább gyöngyök- és érzekből pompás koronát, és a legillatosabb virágokból dicsőségkoszorúkat illesztenek szellem-atyai fejére; másrészt ezen, a hervadhatlan jutalom-koronával már fölékesítettnek ünnepélye a zsenge sarjadék és általán minél több kebel megszentelésével járjon... E szép czélt szem előtt tartva, miután a diszes, művész-kéz által alkotott, költséges és sz. szertartások között megáldott szobra elhelyezve, és a remekül fölékesített templom-homlokzat rendbe hozva lőn, — a dicsőített hitvallónak nyilvános tisztelete kezdődött. —

Sokkal meghatóbb volt az ünnepély, hogyszem elmulaszthatnók még néhány perczet szentelni emlékezetes lefolyásának...

Az ünnepélynek, a jóságos atya, Gusztinyi János püspök, helyeslő tudomásával megállapított, sorrendje előre közöltetett, valamint a pápai okiratból átvett életleírás is. A házfőnök, Kőszeghy Szaniszló, rendtársaival egyetemben szorgoskodott a templom-ékesítésben és a meghívásokban. — Aug. 20-ának délutánján kezdődött tágas templomunkban, mely a szó teljes értelmében minden irányban tömve volt, az ünnepély. Megnyitó bekö-

szöntés után felolvastatott a széskérről, kellő méltósággal, a pápai okmány, mely Kal. sz. Józsefről közre bocsáttatott, s azontul buzdíttattak a hivek az alkalmas időnek fölhasználására, hogy a sz. búcsúban életjavulás és a szentségek ájtatos fölvétele által iparkodjanak részt venni. Erre Terlanday János vál. püspök, prépost és ált. helynök egész segédlet mellett az Úr oltárához lép és a sz. hitvallónak nyilvános segítségül hívása után a hálaadó „Te Deum“-féle éneket hangoztatja, végül az oltáriszentséggel áldást ad. — Aug. 21-én, hajnali 4 órakor „Ave Maria“-ra szólamlottak meg a harangok, utánok pedig a mozsarak hangja jelenté a nagy napot. — 4—8-ig a rendtagok és más áldozárok miséztek, és az ájtatoskodó hivek az Úr sz. testében részesültek. 7. órakor ismét megkondult a nagy harang, mely jeladásra, a felső- és alsó-városi plébánia-hivek, mondhatni, a betegekben és elaggott öregekben kívül, mindannyian lelkészeik vezérlete alatt és virágokkal ékeskedő lobogókkal egybeseregelve, megindult a nagyszerű menet a püspöki várba, honnét az egyházmegye főpásztora, a helybeliek s vidékiek élénk s ájtatos csatlakozása mellett, és a fáklyákkal ellátott ifjúság között templomunkba jött, tartandó teljes segédlettel az ünnepélyes sz. misét. — A sz. beszédet megelőzőleg Terlanday J. vál. püspök mondá magyar nyelven, alaposan és kenetteljesen fejtegetvén az ünnep nagy jelentőségét, és átmenvén a nap hősére, hatásosan hívta föl a jelenlevőket az istenességre. A sz. mise után Lukácsy János kanonok tartott szivindító tót beszédet. — Délután

ünnepélyes vacsérnye volt, és az oltáriszentséggel adott áldással az ajtatosság e napra befejeztetett. — Aug. 22-én Terlanday J.-nál püspök tartotta a nagymisét, a beszédet pedig Janovics József nagymányai lelkész, kimutatván, hogy Kal. sz. József védőnk az égben, de követendő példánk is e földön. — E napot is, valamint az egész nyolczad napjait a délutáni vacsérnye és az oltáriszentséggel adott áldás zárta be. — Aug. 23-án a sz. misét Lukácsy J. kanonok, a sz. beszédet pedig Nehéz Imre nyitrai plébános mondotta, fölhevén hallgatóságát, hogy megtisztult lelke örömezésével ünnepelje meg e napot. — Aug. 24-én ünnepélyesen misézett Szajtler János kanonok, és beszélt Dávid Gáspár lukácsi lelkész Kal. sz. József életszentségéről. — Aug. 25-én a sz. misét végezte Petrik Mihály kanonok, az eszmegazdag beszédet pedig az alkalomhoz mért komoly és megható előadással tartotta Hyross Samu a nyitrai gymnasiumban az ékesszólás k. r. tanára. — Aug. 26-án a nagymisét Kosztolányi Sándor kanonok, és az a körül forgó jeles beszédet, hogy sz. Kalazantit tisztelni annyi, mint az erényeket, és pedig tökéletes erényeket, tisztelni, melyek benne mintegy megtestesültek, — Zurek Antal csiffári lelkész mondotta. — Aug. 27-én a sz. misét tartotta Babilovics János kanonok, és a beszédet Aur Károly jézustársasági áldozár, szépen előadván, hogy, ki a szentek erényeit tiszteli, vagy követnie kell, a mit dicsér vagy nem kell dicsérni, a mit követni vonakodik. — Aug. 28-án a sz. misét teljes segédlettel Beznák Mihály vál. püspök

és kanonok és a remek beszédet a hirneves történész, akkor a nagyszombati gymnasiumban az ékesszólás tanára, Katona István, tartotta, feltüntetvén Kal. sz. József áhitatát szerzetének alapításában, erélyét kellő szervezésében, szerencsés tapintatát terjesztésében — és Isten dicsőségét kiváló érdemében... A déleesti isteniszolgálat után az Isten iránt hálára gyult szívek érzetei hangos kifejezést nyervén, a 'Téged Isten dicsérünk' szép egyházi ének szavai-ban, az elláthatlan sokaságra az oltáriszentséggel áldás adatott, és így a nyolcnapos ájtatosság véget ért. — Mi vala mindezekben épülésre való? a) Minden időben nagyon hasznos, ha az egyház szenteket állít hivei elé; mert kell, hogy tanulva hitőknek alapos voltát, mindinkább lelkesedjenek, miszerint ne hajoljanak mindenfelé, és a vallás dolgában rendithetlenség legyenek, becsülvén azon egyházat, mely a szentség iskolája. b) Épen sz. István király ünnepének is évfordulója lévén, jól ábrázoltatott, hogy édes hazánk, melyért annyi vért ontottak a harczedzett ősapák, csak akkor kezdett a polgárisodás és műveltség ösvényén virulásnak indulni, miután első sz. királyunk apostoli buzgalmának sikerült harczos népének vad szívét a Jézus hirdette sz. tanítmány üdvös befolyása által szelidebb erkölcsökre vezérelni. c) Épületes volt a papság általános részvéte. — A kegyesrendiek privigyei, váczai, kecskeméti, pozsony-szentgyörgyi, kanizsai és tatai küldöttein kívül, az ünnepély körül szorgos gondoskodása által is kitűnt főpásztor példája által buzdittatva, a nagys. káptalan, számos vidéki és helybeli papság emelte jelenlété-

vel az ünnepélyt. d) A nép nagy sokaságban sereglött, a város pusztáiról és nem csak közeli, de távoli környékéről is naponként jöttek körmeneti rendben, a más helységek hivei lelki pásztoraikkal egyetembe serénykedtek megjelenni. e) Kiváló öröm volt abban, hogy a szentségeket naponként sokan vették föl. Belső buzgósággal járultak a zsenge ifjak, mint a többi ajtatoskodók az Úr asztalához. f) A sz. beszédek, az ünnepre tekintve bár, de a folyó szükséghez is mérve, növelték a közáhitatot. g) Az élők és holtak közötti közlekedés nagy eszméjének, a szentek egyességének, megdönthetlen hitéért, mely szerint a viaskodó egyháznak tagjai e földön a diadalmaskodó egyházéival a mennyben összekapcsolvák, szilárdabb gyökeret verhetett a résztvevők kebelében. h) A jó paterok mindent megtevén az ünnepély fényének minél szívrhatóbb emelésére, a templom díszített, az oltárok fölkeszítették. — E napokon igazán ritka pompa foglalt helyet a szentegyházon belül és kívül; az a nagy oltár aljáról az oszlopzatokig valóságos kertté volt alakítva, mintha az évben a nyári égető heve egyedül akkora akarta volna föntartani, ama sok szép virágot, mely a tavasz bő adománya szokott lenni... A főoltáron volt Kal. sz. József képe, alkalmas falfüggönyök emelték az Isten házá-
nak szépségét, jól helyezett gyertyavilágítás fokozta a szívek jámbor érzését. i) Az ének jól betanított összehangzó módon, különösen az ifjúság által végeztetve, buzdította az ajtatoskodókat. j) A jámbor társulatok zászlók alatt jelentek meg, és az egész város ezen napokra ünnepies szint öltött... Az

angyalok is örömnüpet ülének akkor az égben, s a föld visszatükrözé az égi ünnepély jelenetét... E gondolat fakad bennünk, midőn a buzgólkodók kibontakozhatatlanul hosszú sorát állítjuk lelki szemeink elé, midőn mintegy megpillantjuk a kezökben égő gyertyákat vivő száz még száz gymnasiumi tanulót... Minden tehát Isten dicsőségére szolgált és a nagy gyermekbarátnak, Kal. sz. Józsefnek tiszteletére. — A közajtatosság, főleg, mikor rendkívüli, fölemeli a lelkeket, és jó benyomást hagy maga után, azért ezen, a kath. öntudat és hitéletre, nagjelentőségű, cselekvényre gondolván, hő szívvél kívánjuk: Isten adjon sok ilyen ünnepélyt! —

Az 1768. és következő esztendőkből a gymnasium-igazgató, Lihan Paulin, különös gondoskodásának következtében épült a tanoda második emeletében létező (mai IV. osztály) tanterem. — De az építkezési kiadás több volt és tetemesebb áldozattal járt, hogysen az rendes uton földözttethetett volna... Előre látták azt a piaristák, kik, tanintézetük helyiségei izlésteljes szaporításának gondját egész lélekkel magokévé tevén, mint a jézusi religio hivei ekkor megint annak is szép bizonyítványát adák, hogy az igaz katolikusként az csalhatatlan ismerve, ha isteni Mesterének jótékonyságát, körülményeihez képest, örömmel folytatja..... Mert a költség lerovására ők, — a „per aspera ad astra” törekvő kegyesrendiek is, kik szívvérőket szerették volna átönteni minden oly kebelbe, mely alatt az kevesbbé hatalmasan lüktete a zsenge nemzedék, és így a haza boldogításának érdekében, — áldozatosan csatlakoztak, nagynehezen

félretett és tiszta emberszeretettel nyújtott magán filléreikkel...

Megtelik e tény fölött a kebel legszentebb érzésekkel, a szem nedvesedve nyugszik eleink emberboldogító törekedésein! — Mert valóban meglepő jelenségét nyújtja a diadalra képes lelkesültségnek, a megvesztegethetlen jó szívnek, mely a szellemi érdekek előmozdításához nemcsak az egyéni hajlamok, de a haszonnal kecsegtető kilátások föláldozásával is kész járulni!... Ekként kell az önzés rút számításait, az anyagi érdekek telhetetlen hajhászását, rangi és hivatali kitüntetések keresését háttérbe terelnie annak, ki előtt, fensőbb ihlet érintését érezvén, magasabb czélok lebegnek vezérfényül!.. Különösen jól esik pedig itt azt gondolóra vehetni, hogy a szerzetesek, kik, bár magok is némiképen alamizsnára szorulvák, tehetségökhöz képest abból, mit önmegtagadás, kerigazsággal testvérült szorgos takarékoság hagy fönt, gyakorolják a jótékonyságot. — A hit, mint sz. Jakab mondja, jó cselekedet nélkül holt... Tehát:

„Nem tehetetlenség, mit az Isten tenni parancsol;

S mondván: „nem tehetem“, lelkedet ölve hazudsz“.

Arra, hogy a tanoda feladatának minden! irányban kellőleg megfelelhessen, szükséges, miszerint a házi nevelés s az otthoni felügyelet és ellenőrködés az iskolai oktatással karöltve járjon, a szülők, gyámok vagy azok helyettesei gyermekük és gyámoltjuk előmeneteléről, hiányairól és hibáiról időnkint értesíttessenek, s hogy ennél fogva az egyes tanulók, nemcsak az év végén, hanem annak folyama alatt is, bírálat alá vétessenek, miszerint egyrészt

az aratott siker megismertetése által további szorgalom- és haladásra ösztönöztessenek, másrészt pedig, a tapasztalt hiányoknak idejekorán való közlése által, alkalom szolgáltatásuk arra, hogy Isten segélyével kellő tehetség, hivatás és akarat mellett, azokat pótolván, a kívánt eredményekhez jussanak... Teljeshitelű adataink vannak, hogy, ennek eszközzése végett, a gymnasium kezdete óta működött elődeink, a tanulókat betűsoros rendben összeírván, az erkölcsi viseletre s tantárgyakra nézve, az egyes tanulókra vonatkozólag tett tapasztalataikat bejegyezték, és időszakonként írott kimutatásban az érdekletteknek tudomására adák... Azonban 1778-tól fogva, a nevelés és oktatás eredménye, a tanulók osztályzatai az igazgató elnöklete alatt megállapítatván, az esztendővégi vizsgálatok után, nemcsak írott classificatio által határoztaték meg, hanem kinyomatott számszerénti érdemsorozatokban nyilvánosságra is hozatott, a személyekre szóló bizonyítványok csupán az intézetből kilépő tanulóknak adatván. —

A nyitrai gymnasium második pecsétjének, mely még jelenben is használtatik, eredete egészen ezen esztendőből levén, jónak látjuk azt rövideden itt megismertetni. — Alakja az ezüstbe ügyesen vésettnek a következő: kerek, középtérén a tudomány és művészet nemtői, a megkoszorúzott Apollo és Minerva jönnek elő, alattuk pedig 1778. esztendőszám. A szokásos körüldíszben fölül köriratúl ez olvasható: „Sigillum Gymnasii Nitriensis.”

A régiebb, sárgarézbe vésett, pecsét egész 1778. évig szolgált a végbizonyítványok és hivatalos

iratok pecsételésére. Évszáma ugyan nincs, de a levelek, melyeken piros pecsétviaszba nyomva, fönmaradt, a XVIII. század elejéről keltek: tehát bizonyos, hogy még a piaristák első működése idejéből való. — Ez is körded-alaku, és közepét a kegyes-tanító-rend ismeretes jelvénye, e görög betűkkel *MP. OY.* foglalja el. A bodrozat rajta is előfordul, melyet a koszorús: *Gymnasii Nitriensis Scholarum Piarum* ép fölírat környez.

* * *

S itt egy kissé megállapodhatunk. — Mert a nyitrai gymnasium szellemi nyilatkozatait tárgyalván, e helyütt egy nevezetes dolog rövidre vont közlését kell tollunkra vennünk. — Egykorú följegyzések útmutatása szerint bepillantást vetünk a tanodák szervezete- és benső életébe — úgy, hogy a figyelmes olvasó hű képét vonhassa le a tanrendszereknek gymnasiumunk keletkeztétől időnkig.

Földünk nagy kiterjedésű rónái, árnyékos völgyei- és magas bérceivel a folytonos változások színhelye. A zöldelő fák hónapok multával sárga leveleikkel az enyészet nyilvános jeleit hirdetik, néhány hét és ott állának diszöktől fosztottan; a szende virágkehely a jótékony harmatcseppjein megtört napsugarak színeképét gyémántként ragyogtatja, néhány percz és a fölszikkadt gyöngycsepp páráként szétoszlik; a százados tölgyek, melyek messzenyuló ágaikkal és magas lombkoronáikkal a csermelyhasította völgyek diszei valának, egy nem várt zivatar által megalázva porban hevernek.

— Hasonló eseményekre emlékeztet a világese-
mények dús tárháza, a történelem, melyben egyes
emberek úgy, mint egész nemzetek virágzását,
bukását vagy enyésztét olvassuk; csak az igaz
religio, a jézusi egyház tanai mentvék e változá-
soktól... Összefonódik ugyan a nemzetek sorsával,
külsőjére nézve némely változásokon mehet keresztül,
de azokkal együtt meg nem dől, el nem süllyedhet;
mert isteni Megváltónk, midőn sz. vérével szerzett
egyházát alapította, nyilván megígérte, hogy vele
maradand a világ végeig, és hogy a pokol kapui
sem vesznek erőt rajta... Minthogy tehát az évek
hosszú során minden a földön, mind az anyagi
mind a szellemi világban, kisebb-nagyobb változáson
megy keresztül; természetes, hogy ezen változás
alól a közoktatási rendszer, mint az emberiség
végcéljának megvalósítási eszköze, sem vonhatja
ki magát... Azért hazánkban, következőleg a nyitrai
gymnasiumban is 1701—1876 ig, vagyis 175. év
folyamlása alatt, mióta ez intézet alapja letétett,
— hét, figyelemre méltó tanrendszert ismerünk:
a) Mária-Terézia előtti, b) Mária-Terézia alattit,
mely 1777-ben keletkezett, c) az 1806-ikit, d) az
1849-ikit, e) az 1861-ikit, f) az 1868-ikit és g) az
1871-ikit. Mindegyikök kevesebbé vagy inkább
lényeges változással lép elő. — Azonban lássuk
már őket, hű képben, időszori egymásutánban.

Tanintézetünkben mindjárt kezdetben az
oktatást s ezzel kapcsolatban az erkölcsi nevelést,
a tanítási kötelezettség nélküli igazgató (Praefectus
Scholarum) felügyelete mellett, az egyes osztályok
tanárai teljesítették.

A gymnasiumi tanfolyam rövid időn hat osztályból állott, fölmenő rangfokokkal következő alkatrészekkel: Az I. osztályt képezték az úgynevezett parvisták (maiores, minores, declinistae és minimistae alosztályokkal.) A II. osztályt a principisták. A III-ikat a grammaticisták. A IV-et a syntaxisták. Az V-ik osztályba jártak a poeták. A VI-ba a rethorok (arithmetikusok alosztályával.) — A tanodai osztályokban a latin nyelv volt a főtanulmány, egyszersmind közlönye a többi tantárgyaknak, melyek a hittan, magyar nyelv, Magyarország s a szomszéd tartományok földrajza, az ég és földtekék s földabroszok magyarázata, az assyriai, persa, görög és római birodalom, továbbá a kereszténység öt első századainak, s Magyarhon történelme, az egyházi történet voltak. E kívül az arra hajlammal bíró növendékek zenészetre tanítottak és általában szónoklatban gyakoroltattak. A növendékek erkölcsi, tanulmányi és társadalmi kötelességeit és viszonyait az iskolai törvények szabályozták, melyeknek értelmében a teendők és elhagyandók az azokhoz kapcsolt sanctiókkal együtt kijelöltettek. Ezek szerint tehát a tanuló ifjúságnak saját és közvetlen törvényhatósága a tanártestület az igazgatóval élén volt. — A tanodai törvények a gymnasiumi ifjúságot kivétel nélkül egyaránt kötelezték. Értelmük- és erejüknel fogva minden, mi az erkölcsi és tudományos tökélyesedés előmozdításához járult, mulaszthatlanul parancsoltatott, és minden, a mi azt akadályozta, szigorúan tiltatott. — Ezen törvények minden tanév úgy téli, mint nyári felének

kezdetével az igazgató intő és buzdító szavainak kíséretében, ünnepélyesen fölolvastattak, és a bennök foglalt parancsoló vagy tiltó szabályok föl-fölujtattak.

Ily módon folyt az oktatás az összes tanügy rendezéseig, mely egy, Mária-Terézia kormánylata alatt, 1777-ben kibocsátott, általános tanulmányi szabálykönyv szerint történt. — Értjük azon rendszabályt, melynek czime „Ratio educationis publicae totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas“; s mely a magyar kir. kancellárián akkori időben, tanügyi előadóként alkalmazásban állott belső titkos tanácsos Ürményi József és Trsztjánszky Dániel tollából folyt.

Az 1777. évi „Ratio educationis“ értelmében a gymnasiumi tanfolyam öt osztályt foglalt magában, 3. nyelvészeti (grammatistae in I. II. III. annum) és 2. felsőbb, vagyis humanitási (humanistae in I. II. annum) osztálya, következő tantárgyakkal:

Az I. osztályban a hittan, bibliai történet, magyar és latin nyelv, az örökös tartományok földrajza, terményrajzból az állatország, számtan, helyes- és szépirásbeli gyakorlatok.

A II. osztályban a fentebbi tárgyak annyiban változtak, hogy a terményrajzból a növényország, a helyes- és szépirás helyett a nemzeti s német vagy más hazai nyelv, s a biblia-történet helyett a honi történelem adatott elő.

A III. osztályban ugyanazon tantárgyak folytattak, a terményrajzból az ásványország taníttatván.

Rendkívüli tárgyakként az igazgató által meg-

határozott külön órákban előadtak: a görög nyelv, természettan, mértan és észjog.

Az I. humanior, vagy IV. osztályban tanított a gondolkodástan, német vagy más hazai nyelv, földrajz, történelem, római régiségek, mennyiségtan, ásványtan, s a tanulók latin irányképző gyakorlatokban ügyesítettek.

A II. humanior, vagy V. osztályban ugyanazon tantárgyak kerültek elő. A terményrajzból a növény- és állattan ismételtetett. A latin klasszikusok fejtegető olvasására, fogalmazványi gyakorlatok- és fordításokra több idő szenteltetett. — Mint nyilvánvaló, a természettudományok tehát már ez időben kezdtek maguknak az iskolába utat törni.

A *Ius naturae et consuetudines regni* behozatala avval indokoltatik, hogy általános ohajtás volt, miszerint azok is, kik a gymnasiummal tanulmányaikat végzik, az ország legfontosabb törvényeiről fölvilágositassanak... Vizsgálatok tartattak minden félév végén. Az általános szünet szept. és október hónapokban volt.

Valláserkölcsi érzelmek ápolása- és gyakorlására mindennapi isteni tisztelet, melyben a tanárok is részt venni köteleztettek, s minden vasárnapon és ünnepen hitelemzés illetőleg exhortatio tartatott. — A fegyelem szigorú volt, a mi a fokozatos büntetések nemeinek alkalmazásából kittinik.

A tanárok tevékenysége, kik az osztályok szerint nyertek czimet a főigazgatóknak, kiknek megválasztásánál főtekintettel voltak a közjó iránti buzgalmukra és állásukra az államban, hogy ez által az új rendeletek keresztül vitele biztosítsék,

és a tanügy nagyobb tekintélyt nyerjen, — felügyelete alá volt helyezve. — A pozsonyi tankertületben ezen méltóság legelőször Balassa Ferencz grófra ruháztatott, ki a gymnasiumot évenként meglátogatta, többi között, a gymnasiumigazgatónak meghagyván, hogy a legalsóbb osztálybeliekről, az eddig alkalmazott, candidati ad Scholas grammaticas nevezetet mellőzván, mindenkor külön értesítvényt terjesztszen föl. — Korán sincs szándékunkban apróságokkal fárasztani, de azt véljük, még sem lesz érdektelen megismerkednünk egykettővel azon kérdések közül, melyeket a főigazgató ez alkalommal a tanártestülethez intézett. — Például hogy az igazgató többször és előleges bejelentés nélkül meglátogatja-e az iskolát; hogy megdicséri-e a szorgalmasokat és megrójjaa-e a hanyagokat; tart-e és hányszor egy esztendőben, tanácskozmányokat; teljesítik-e a tanárok buzgalommal hivatásuk kötelességeit; engedelmeskednek-e az igazgató utasításainak; hogy magaviseletök feddhetetlen-e s minő a tanulókkal való bánásmódjuk?

Ebből látható, hogy a tanrendszeren és tanigazgatáson épen nem mult, hogy általán a magyarországi gymnasiumok állapota kielégítő legyen. — Az elvek, melyek szerint a tanodák berendeztettek, tanuságot tesznek a kormány abbeli komoly és őszinte szándékáról, mely szerint a tudományokat és erkölcsiséget az ország ifjúsága között elterjeszteni igyekezett. Ekkor is találni tehát az alapos oktatás ügyének gondozását a nyilvános iskolákban, miért is Mária Terézia Magyarországon *Scientiarum fundatrix*-nak neveztetett.

A királynő halála után 1780. nov. 29-én fiával és utódával, az alkotmányéletet és politikai önállást sem igen becsülő II. József (1780—1790.) császárral, más elvek jöttek a trónra, melyek különösen iskolai és egyházi ügyekben az előbbeniektől jelentékenyen különböztek. Egyébiránt az oktatás menete lényegesen nem változott, csak a fegyelem szenvedett sokat, az erkölcsnemesítés nehezítettén. — A legfontosabb változásoknak, melyek ez idétt történtek, egyike volt a vallásos irány eltörlése, a világiasítás. — Az egyház a nevelés tanításban az embert tekinti, azt legfőbb céljáról és ennek eszközeiről oktatja, helyesen tudván, hogy, ha becsületes embert, lelkesmeretes keresztényt nevel, akkor a legjobb polgárt nevelte, aki tisztelvén a tekintélyt az egyházban, ugyanazt az államban, a szülékben, a birtokban, a rendben is tisztelendi... Az állam, látszatra szintén csak embert ismer, pedig ő mint a szóban levő rendszere is váltig megmutatta, — csupán állami eszközt ismer az emberben, valamint a hadvezér az ágyuban, a lovakban, a hadseregben... Az állam tehát lehetőleg legalkalmasabb eszközt akar magának képezni az emberből... Az egyház az embert keresi, hogy Istenhez vezérelje: az állam pusztá eszközt keres az emberben, hogy saját céljaira legelőnyösebben fölhasználhassa. Az egyház az embert úgy tekinti, mint aki e földön önmagának célja, senkinek sem eszköze, czéllal bírván, túl e földön az Istennél: az állam önmagának célja, az ember csak kizsákmányolható eszköz... Az egyház a nemesség, az állam, ha őt magát tekintjük, amint ő szokta is magát tekinteni, az

oktatásban a nemtelenség fogalmán áll... Azt hinnők, tovább, hogy mivel egyedül állami czélt keres az oktatásban, legjobb polgárokat nevelhet magának. Az államár is azt hiszi, azért a vallásos felekezetséget kizárja a tanodából, hogy tisztán polgárokat neveljen... A természet rendje azt mondja, hogy az emberből lesz polgár, nem pedig a polgárból ember, és így, nem is említve a tapasztalt gyászos eredményeket, az első kiinduló ponton czáfolja az államárt, aki csak központosított oktatás-ügyet, mely nem más, mint a szüléktől, az egyháztól elvett, tehát jogtipráson, szabadság-gyilkoláson alapuló ügy, — akar, aki pusztán állami tanodák, laicus tanítás mellett van... Nem azt mondók vagyunk, hogy laicus ne tanítson, tiszteljük, érdemesnek nyilatkoztatjuk a tanításban fáradozó világiakat is, távol levén a gondolattól, mintha csak szerzetes, avagy pap tudna tanítani; de midőn mások elvül a laicus oktatást állítják, midőn kizárják az egyházat, akkor akár pap, akár világi tanít, laicus... Nem személy, hanem elv van itt akkor kérdésben... A világiasítás, laicismus nem a papoknak, hanem a megváltásnak kiküszöbölését, a társadalomnak a kinyilatkoztatástól elszakítását, a hitközönyösséget jelenti... A másik változás pedig a német nyelvnek, mint oktatási nyelvnek behozatalában nyilvánult. — Egy 1783. évi legmagasabb leirat szerint, a tápintézet (convictus) ajtai, növendékei szabadon bocsáttatván, bezárattak, azon meghagyással, hogy az alapítványi tőke kamatai szegény szorgalmas tanulók ösztöndíjaira fordíttassanak. — Más 1784. évi májushó 18-án kelt

patens elrendelte, hogy a jövő tanév novemberétől kezdve egy tanuló sem vétethetik föl a gymnasiumba, a ki németül legalább olvasni és írni nem tud. Ugyanazon évi jun. 14-én kiadott rendeletben pedig, azonkívül, hogy a magyar nyelv a tanulmányi rendszerbe föl sem vétetett, jelentve lőn, miszerint 3. év múlva az oktatási nyelv német legyen, és csak olyanok, kik annak birtokában voltak, alkalmazandók tanároknak, a már alkalmazottaknak pedig ez időtartam alatt meg kellett azt tanulniok. — Hogy a tanulók a német nyelv megtanulásában nagyobb buzgalomra serkentessenek, annak ismerete különféle kedvezésekkel köttetett össze. 1784. esztendőben 6 frtnyi évi tandíj hozatván be, az attól való fölmentés, vagy más valami ösztöndíjnak adományozása a német nyelv ismeretétől tétetett függővé.

1785-ben, mikor a magyarországi 8. tankerület 5-re reducáltatott, a nyitrai k. r. gymnasium a pozsonyi tankerületben maradt bekebelezve továbbá is, Balassa Ferencz főigazgatósága alatt.

Alig van egy állam-reform, melynek végső szála az egyház érdekeivel közelebb-távolabb ne érintkezzenek. A politikai actiók iránt tehát nem lehet közömbös az egyház, — főleg akkor, ha azok közvetlen működése körét korlátozzák, vagy épen veszélyeztetik. E veszélyes irányzatok közé sorozzuk az állam-hatalom központosítását, mely kivált a hatalmaskodó önkény által, az állam-test egyes részeinek autonómiáját, úgy az egyházét is önmagába beolvasztani kívánja... A szabadság nevével ezen visszaélés, midőn az a központosított hatalom

képében lép föl, egyik új neme az absolutismusnak a szabadság ezége alatt, annyival veszélyesebb, mivel a szabadság nevét hazudja, többiben az egyént és a részeket az egésznek teljesen föláldozza!.. Ennek példáját találjuk II. József országlásában... A mily hathatós, pártolója és bőkezű jóltevője vala hazánk- és a kath. egyháznak a dicsőemlékű Mária Terézia: épen annyira ellene működött és lenyűgözte ezen fia, kinek tízéves uralkodása nem állott egyébből, mint sok tekintetben szükséges, és üdvös, de nagyobb részt káros és önkényes reform-eszmék kigondolásából és azoknak erőszakos módon való foganatosításából...

Ha már szabad történeti eseményeket és tényezőket egymással összehasonlítani, II. József kora felöltő módon hasonlít a közeli időhöz... Akkor is, mint most, a régi intézmények halomra döntéséről, gyökeres átalakulásokról, új elvekről és új rendszerekről vala szó; akkor is, mint ekkor magasabb utasítások özöne árasztta el minden hivatalt; akkor is, mint most az „antikatholikus szellemről” híres kormány a kath. iskolák és alapítványok körül kénye-kedve szerint járt el; akkor is, mint ekkor a szív és lélek adományaival dúsan megáldott és az önkénykedő hatalommal nem kaczerkódó, párját ritkító püspök vezetése ez egyházmegye ügyeit, és oly viszonyok között, melyeket megváltoztatni nem áll hatalmában, ildomosság s erélyes kitartás által, a kormány iránti köteles engedelmesség föntartása mellett, illetéktelen beavatkozásoktól törekszik megtartani mindazt, mit megmenteni lehetséges... Akkor is öntudatában levén annak, mit a költő mond:

„peragit tranquilla potestas, quae violenta requirit“
— a jók kitartók voltak és győztek. „In patientia
suavitas!“...

E rövid kitérés után folytassuk tovább fölvetett
tárgyunkat.

Midőn II. József halála után II. Lipót 1790.
febr. 20-án a kormányt átvette, a latin nyelv azon
ellenszenv következtében, mely a német nyelvnek
hivatalban és iskolában való használata iránt mutat-
kozott, megint oktatási nyelvvé emeltetett a poesis
és rethorikában (in humanioribus), az alsóbb osztá-
lyokba a magyar nyelv hozatván be. Az egyideig
szintén német nyelven írt kibocsátványok, tanügyi
rendeletek helyét latin szövegtiek válták föl.

Sok volna a bünösen laza fegyelemnek több-
féle romboló hatását elszámolni; legyen elég most
csak annyit mondani Herderrel, hogy a mely
szülék, a nevelés sikerének legelső föltétével sem
bíró, illetén intézetekbe kénytelenek járni gyer-
mekeiket, vérző szívvel kiálthatják: „Oh iskolák,
ti ifju kedélynek, ifju erkölcsnek s érzületnek
ültetménye! összetett kézzel könyörög a város,
a haza, s követeli töletek rátok bizott csemetéit
és virágait... Ha ti elpusztultatok, úgy minden
elpusztult; mert a haza töletek vár jobb polgá-
rokat.“... Erkölcs nélkül Róma ledől és rabigába
görbed! Ha az erkölcsi eszközök megsemmítésé-
ben még az állam is közreműködik, mi lehet akkor
képes a könnyen riasztó mérvben elszaporodható
erkölcsi kihágásoknak, feslettségnek ellenállani, a
mindennemű mételet nem kiirtani, hanem csak
korlátozni is?... Mit megfontolván mindazok, kik

a történelemből megtanulták, hogy a sziv és jellem nélküli tudomány mindenha csak átkára volt az emberiségnek és egyeseknek, a tanodai fegyelemferdítés megállításán dolgoztak. — Nem is sikertelenül. Mert a nyilvános helyek látogatása a tanodai elüljáróság engedelmetől tétetett függővé, és szigorúbb felvigyázat alá vettek a tanulók e részben. Egyáltalában a tanulóknak az ország minden tantézetében az iskolán kívüli szorgos szemmel tartása és a templomlátogatás kiterjesztése a délutáni istentiszteletre is bizonyítják, hogy az ifjúság erkölcsiségére és vallásosságára egyházi értelemben befolyni igyekeztek. Egy 1790. kelt rendelet szerint még a világi tanároknak is, a hol ilyenek vannak, meghagyatott, hogy a tanulókkal az istentiszteletben részt vegyenek.

Az 1790-1-ki országgyűlésből kiküldött választmány tanügyi munkálata, II. Lipót elhunytával, I. Ferencz király Ő Felsége által némely módosításokkal elfogadtatván, az, a történet megállapodáshoz képest, az 1806. évben másod ízben megjelent „Ratio educationis publicae“ könyvbe foglaltatott, és elrendelve lőn, miszerint az itt kidolgozott, és 1807-ben kihirdetett, új tanrendszer s iskolai szervezet életbe lépjen. — E tervzet szerint az elemi tanoda III. osztályát a gymnasiummal egyesítették, s első osztálylyá tették, miáltal a gymnasium 6. osztályúvá lőn. — A gymnasiumok ennek nyomán al- és nagy, vagy a főigazgatók székhelyén fő- (archi-) gymnasiumokra osztatván fel, az al- vagy kis-gymnasium négy nyelvészeti osztályból, a nagy- vagy főgymnasium pedig

ezeken felül még két humanior s így 6. osztályból állott.

Ekként a nyitrai gymnasium is 6. osztályúvá vált, és a két felső osztály fölcseréltetett, t. i. a szónoklati tudományok (rhetorica) nem, mint eddigelé az utolsó (hatodik), hanem az ötödik osztályba, a költészetiek (poesis) pedig a hatodikba soroztattak.

Az I. osztályban tanítottott a hittan, latin nyelv és számtan, s a tanulók a latin, magyar és helyben divó más hazai nyelv helyes olvasásában, kimondásában és írásában gyakoroltattak.

A II. osztályban a fentebbi tárgyak folytattak, előadatott a latin nyelvtan, a magyar s anyanyelvvel a bibliai történet, Magyarország s a hozzá tartozó tartományok földrajza. A latin nyelv tanítása mellett figyelem fordítottott arra, hogy a növendékek minél nagyobb szóbőséget szerezzenek, s a nyelvtani szabályokkal részletesebben megismertessenek.

A III. osztályban az elősorolt tantárgyakhoz Magyarország története 1526-ig járult; a földrajzból előadatott Erdélyország, Galicia, Lodomeria, Bukovina, a Török birodalom, különösen a magyar koronához tartozott tartományai.

A IV. osztályban a magyar történelem hátra levő része tankezeltetett, a földrajzból az osztrák birodalom tartományai, s rövideden Porosz-, Szász-, Bajor-, Helvétország a német birodalommal, s végre az égteke magyaráztatott.

Az V. osztályban a hit- és számtanon kívül előadatott a retorika, s ennek bevezetéseül a gondolkodástan, a görög régiségek, a terményrajzból

az állatország, Magyarhon történelme I. Ferdinándig, s a földrajzból Európa és Ázsia.

A VI. osztályban a hittan s költészetten, római régiségek, a terményrajzból a növény- és ásványország, Magyarország történelme I. Ferdinándtól kezdve, s a földrajzból Afrika, Amerika és Ausztrália.

A magyar nyelv mind a 6. osztályban rendes tantárgy volt, és, miután az előadási nyelv többnyire latin vala, meghagyva lőn, hogy a tananyag magyarázatánál ne csak a tanulók anyanyelve, hanem azokra nézve, kik a magyar nyelvben még nem eléggé jártasak, kellő gyakorlás végett, e nyelv is használtassék.

A német nyelvre nézve kiemeltetvén, hogy annak ismerete az osztrák tartományokkal kapcsolat folytán fölötte szükséges, ohajként kimondatott, miszerint a tanárok között legyen olyan, ki e nyelvben azoknak, kik akariák, oktatást adhasson, s hogy a hazai többi nyelvek tanítására is a szükséghez képest gond fordíttassék.

Rend és fegyelem volt az, mire I. Ferencz kormánylata alatt az iskolákban különös gondot kelle fordítani. — Az ifjúság vallásossága és erkölcsössége volt az elérendő cél, oda pedig vezessen a tanodai kötelességek teljesítéséhez való jókori szoktatás. A szabadsághoz törvényen keresztül vivén az út, másfelül hogy senki ez iránt tudatlanságban ne maradjon, az iskolai törvények az esztendő kezdetén felolvastattak. A felolvasás alkalmával lelkes beszéddel adatott értésükre a növényeknek a törvény szükséges volta, üdvös eredménye a megszegéséből következő károkkal együtt.

Azután tisztán leírva csinos keretbe szembeötlő helyen a falra függesztettek, úgy, hogy azokat az ifjak olvashassák. — Keményebb büntetéseket a tanoda-igazgató beleegyezése nélkül nem volt szabad alkalmazni. Még a tanulók lakásai is az iskola befolyása alá helyeztetek, és a magistratus oly családok kijelölésére utasított, melyek tanulókat lakásba befogadni és élelmezni alkalmasak volnának. Ezek azután, ha a rájuk bízott tanulókat elveszteni nem akarták, azok jó magaviseletéről gondoskodni köteleztettek. — A gymnasium állapotáról a tanároknak havonként tanácskoznok kellett, s jegyzőkönyveiket a tankerületi főigazgatóságnak fölterjeszteniök. A naponkinti tanítás tartama rendszeresen négy óra, délelőtt kettő, — ugyanannyi délután. — Ünnepeken és vasárnapokon kívül csütörtök egész nap és kedden délután szünet volt. Vizsgálatok előjöttek félévénként. A rendes nagy szünidő pedig szeptember és október hónapokban tartatott egész 1831. évig, melynek máj. 17-én, 13905. sz. a. kelt helytart. intézkövényt, aug. és szept. hónapokra tétetett át.

Az 1844. évi júniushó 20-án 10433. sz. a. k. kegyelmes udvari rendelettel, — azon évi 27215. sz. a. helytartótanácsi intézkövényt, tannyelvül a latin helyett a magyar hozatott be, minden tárgynál, kivéve a Syntaxis Ornatát, Rhetorikát, Poesist és Mythológiát, mely tantárgyakra nézve a latin nyelv föntartatott.

Bizton mondhatjuk, hogy ez utóbbi időszakban a gymnasiumi oktatás és fegyelem állapotában, melyben csak is aprólékos változtatások iránti

módosítások történtek, semmi lényeges különbség nem mutatkozik az előbbi időszakétól. — És így maradt ez 1850-ig, ámbár hiányainak, a kor és fejlődött tudományok igényeihez képest, orvoslása tekintetéből több kísérletek, javítások és ujitások tétettek.

Az 1848—1849. évi magyar mozgalom legyőzése az országot minden viszonyaiban teljesen megváltoztatta, szomorítólag igazolván az egyházat és hont őszintén szerető azon egyéneket, kik a forradalomtól, mely mindent kockára tesz, és ha sikerül is, mindig drágán adja a czélt, mely eléretik, kezdettől fogva visszarettentek... A tanügy is egészen új átalakuláson ment keresztül, a középtanodákra nézve ez átalakítást a cs. k. vallás- és közoktatásügyi miniszterium által 1849-ben közzétett „Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oestereich“ című törvénykönyv határozta meg. — Az ebben foglalt szervezet a középtanodákat gymnasiumokra és reáliskolákra osztja, az elsőknél czélul a tudományegyetemre, az utóbbiaknál pedig a műegyetemre való képzést jelölven ki. A középtanodáknál általán a szakrendszer hozatott be, melynek nyomán a tudományok rokonság szerint szakokra osztva kezeltettek a tanárok által, s így a tanárok nem osztályonként, hanem tárgyakint tanítottak minden osztályban. A gymnasiumokba beolvasztattak az elébb főnállott bölcséleti tanfolyamok, mi által a főgymnasium 8. osztályt nyert, melynek 4. alsó osztálya al- vagy kis-gymnasiumnak, 4. felső osztálya pedig fölgymnasiumnak nevezetett el. Az algymnasiumoknál egy igazgató-tanár

vezetése atatt legalább 5. tanár, — a főgymnasiumoknál pedig az igazgatótanáron kívül legkevesebb 11. tanár végezte a teendőket. — A kötelező tantárgyak, — német, illetőleg tót nyelven, osztályonként emelkedő fokozattal, a következő rendben és óraszámmal adattak elő:

I. osztályban: hittan 2. órában, latin nyelv 8., anyanyelv 4., földrajz, az egész föld helyrajza 3., számtan 3., állatország 3. órában.

II. osztályban: hittan 2., latin nyelv 6., anyanyelv 4., történelemből, az ó-kor 476-ig J. Krisztus születése után, az illető országok földrajzával 3., szám- és mértan 3., növényország 2. órában.

III. osztályban: hittan 2., latin nyelv 3., görög nyelv 5., anyanyelv 3., történelemből középkor — osztrák birodalom története a vesztphaliai békeig, 3., mennyiség- és mértan 3., a természettudományokból első félévben ásványország, és másodikban természettan 3. órában.

IV. osztályban: hittan 2., latin nyelv 6., görög nyelv 4., anyanyelv 3., történelemből az osztrák birodalom története végig, a közigazgatási földrajz s népies honisme 3., mennyiség- és mértan 3., természettan 3. órában.

V. osztályban: hittan 2., latin nyelv 6., görög nyelv 4., anyanyelv 2., történelemből az ó-kor, a római s görög régiség- és mythológiával 4., mennyiség- és mértan 4., terményrajz 2. órában.

VI. osztályban: hittan 2., latin nyelv 6., görög nyelv 4., anyanyelv 3., történelemből középkor a 15. századig 3., mennyiség- és mértan 3., terményrajz 3. órában.

VII. osztályban: hittan 2., latin nyelv 5., görög nyelv 5., anyanyelv 3., történelemből az új-kor 3., mennyiség- és mértan 3., természettan 3. órában.

VIII. osztályban: hittan 2., latin nyelv 5., görög nyelv 6., anyanyelv 3., statisztika az osztrák birodalomra vonatkozólag 3., gondolkodás- és lélektan 2., természettani földrajz és földtan 3. órában... E rendszerben, mely közönségesen Thun-rendszernek Thun L. tanügyértől, ki a 48. előtt divott oktatási rendszert eltörölte, és azt ezen, a Poroszországtól kölcsönzött, újjal váltotta föl, — nevezetlik, mint a szakértő könnyen fölfogja a nyitrai gymnasiumban is a nyelveknél az algymnasiumban főleg a nyelvtan, a fölgymnasiumban az irodalom volt a cél. Az általános földrajz röviden az algymnasiumban fordult elő; az egyetemes történelem az algymnasiumban elbeszélőleg, a felgymnasiumban oknyomozólag tárgyalatott és pedig kapcsolatosan a történeti földrajzzal; ezenkívül előkerült az algymnasiumban az osztrák birodalom történeti, geographiai, ethnographiai és kormányzati honisméje, s a fölgymnasiumban az osztrák birodalom statisztikája. A mennyiségtanból az algymnasiumban a közönséges számtan és mértani nézlettan, a fölgymnasiumban az elemi algebra, s az elemi és elemző mértan tanított. — A terményrajzból az algymnasiumban az állat-, növény- és ásványtan szemléltetőleg, a fölgymnasiumban a terményrajzi rendszerismé, a geologia és paleontologia tárgyalatott. A vegytan és phisika az algymnasiumban kísérletileg, a fölgymnasiumban bebizo-

nyitólág fejtegettetett. — A bölcsesletből a lélek- és gondolkodástan s aesthetika fordult elő.

A francia, angol, olasz vagy egyéb nyelvek, szépirás, rajz, ének, zene és testgyakorlat a nem kötelező tárgyak közé soroztattak.

Az évi osztályvizsgálatokon kívül e tanrendszer szerint az egyetemekbe, vagy más hittudományi, jogi, orvosi vagy bölcsészeti tanfolyam hallgatásához, a VIII. osztály sikeres bevégezése után — a még ekkorig Magyarorszáiban nem ismert úgynevezett érettségi vizsgálat lépett életbe. Szükségességének igazolására az „Organisations-Entwurf“ függelékének XIII. sz. a. ezeket olvashatni:

„A szigorú érettségi vizsgálatok intézménye, — mely által az egyetemre menő ifjú összes képzettségé bizton kiderítettik, szükségképi következménye azon tanszabadságnak, mely az egyetemi tanulóknak engedélyeztetik. — Mert, ha az állam azoknak, kik majdan kisebb vagy nagyobb nyilvános hatáskört elfoglalni ohajtanak, az annyira fontos egyetemi folyam tartamára tanulmányaik szabad választását, és berendezését teljesen átengedi, megelégedvén e tanulmányok eredményének kipuhatolásával, az összes tanügyre való felügyeleténél fogva, nemcsak joga, de kötelessége is, hogy elébb meggyőződjék, miszerint az egyetembe felveendő ifjak az általános műveltségök- és képzettségöknél fogva, azon tehetséggel és moralis joggal bírnak, melynek alapján további tanulmányaikra nézve önmaguk határozassanak.

Az érettségi vizsgálatok szükséges kellék továbbá az egyetemek méltósága érdekében. Ezekben oly

intézetet kíván az állam birni, melyek az egyes tudományokat mindenkori terjedelmök- s álláspontjukhoz illőleg képviseljék, s azok tanításával a gyakorlati életpályához a legalaposabb s legbiztosabb előkészületet nyujtsák. Minden igyekezet azonban az egyetemeket a tudományok szakavatottjainak meghívása által emelni megghiúsulna, vagy csak kis részben vezetne célhoz, ha az állam egyszersmind biztosítékot nem szerezne, hogy az egyetem rendes hallgatói az észbeli tehetségek kívánt fejlettségét s az igaz tudomány-hajlamot már az egyetembe hozzák. — Mert, ha ez nem történnék, nem is említve az innen származó erkölcsi veszélyeket, — a tudomány-egyetemeket megillető magaslat kockáztatnák; mivel, hogy minden sikerről le ne mondjanak, kénytelenek lennének hallgatóik többségéhez alkalmazkodni.

Az érettségi vizsgálat, — melyre a főgymnasiuniumi tanfolyamot jó eredménnyel végzett ifjak, vagy azon be nem jegyzett magántanulók, kik a 18. évet már túlhaladták, s a kellő készség megszerzés-módja felől igazolvák (ez utóbbiak hatósági engedélylyel) bocsáttatnak, — írásbeli és szóbeli részből áll. Az írásbeli, zárthelyen, dolgozatnak tárgyai: Fogalmazvány anyanyelven, fordítás latin és görög nyelvből, fordítás latin nyelvre s mennyiségtani munkálat.

A szóbeli vizsgálat, mely az iskola-tanácsos, illetőleg a tankerületi főigazgató vezetése mellett tartatik, s melyen a tanodaigazgatónak s a felsőbb osztályok tanárainak jelen kell lenniök, — kiterjed a hittanra, az anyanyelvi irodalomra, latin s görög

ségükre való tekintettel bizonyos meghatározott időre visszavettnék, melynek leforgása után a próbatétet ismétellhetik. Hogy ha ez alkalommal sem tanusítanak jobb előmenetelt, csak különösen méltánylandó körülmények mellett ereszthetők az iskolatanácsos, illetőleg tankerületi főigazgató által harmadik, soha pedig negyedik vizsgálathoz.

E szerint, miután a tanuló a középtanodát bevégezte, szabaddá, éretté nyilvánítatik, hogy egyetemre mehessen. A felszabadítást az érettségi vizsgálat adja meg... Épen nem meggyőződésünk, hogy az érettségi vizsgálat kizárólag döntsön a tanulónak adandó bizonyítvány fölött; mert az érettségi vizsgálatnál nem csekély szerepe van a szerencsének, véletlennek is. Vannak esetek, hogy a legjobb tanulók is rosszúl felelnek, a rosszak pedig kigázolnak. Nem mindig volna az biztos ítélet, mely csupán az érettségi vizsgálat eredményére támaszkodnék; csak is akkor ítéltetjük meg biztosan a felszabadítandó tanulót, ha annak egész vagy legalább néhány évi iskolázását ismerjük. Mindamellett is az érettségi vizsgálatot több szempontból hasznosnak, szükségesnek tartjuk.

Az új szervezet elveinek megfelelőleg a cs. k. miniszterium 1850. évben kiadott rendeletével az eddig 6. osztályú nyitrai gymnasium 8. osztályúra emeltetett, úgy, hogy az alsó osztályokban az oktatási nyelv a tót segítségével, a felső osztályokban pedig túlnyomóan némettel legyen.

Szükséges itt pár vonással emlékezni azon magatartásról és szellemről, mely ez intézetet akkor átlengé.

Ha őszinték akarunk lenni, meg kell vallanunk, hogy a gymnasiumunkat illető felsőbb rendeletnek sajátlagos célja vala: a germanizatio, illetőleg csehizatio... Híven ragaszkodtak ahhoz a kormány akkori emberei különösen a kerületi tanhatóságok, mindannyian; csak modorra nézve különböztek egymástól, — amennyiben némelyik czélszerűnek tartá az új rendszer aranyporával telt, de epés-izű folyadékkal föleresztve mégis kelletlen keveréket tartalmazó, csészébe néhány cseppnyi színmézet is vegyíteni... A hű honfikebleket, mint a piaristákat, valódi borzadálylyal tölté el az intézkedés, mely megvetőleg járt el az ország iránt, izgatólag a kegyelet- s tapodólag a nemzeti élet multját szívébe záró önérzettel szemben.

A remény, hogy a roszból még jó is lehet, a kellemetlenség, a baj pedig megszűnhetik s kedvezőbbre fordulhat, — ezen remény ép oly óvszer és fentartó erő a lankadás és csüggedés ellen, mint a mily ösztönző s lelkesítő ihletű a munkálkodás díjaul várt siker a tespedés és hanyatlás ellenében... És a nemzetiség megtámadott létalapjára féltékeny nyitrai piaristák az elmémetesítési czélzat élet a szebb jövő reményével törekedtek magokban és másokban is megtompítani... De másrészt a mennyire csak lehet, ellensúlyozták az idegen nyelven való tanítást, ha csak pár tárgyra szorítkoznék is. Mit, megjegyzendő, koránsem a német nyelv, a német nemzet vagy épen a német műveltség gyűlöletéből tőnek, hanem egyes- egyedül azon szívósságnál fogva, melylyel a már egyszer magyarrá lett tanintézet létehez ragaszkodának, s azon aggodalom-

tól ösztönöztetve, hogy ily engedékenységg könnyen első lépés lehetne azon ösvényen, mely észrevétlenül, nyomról-nyomra, vezethet az intézet teljes németesítéséhez... Ezt pedig nem tarták megengedhetőnek, amennyire tőlök függ; hogy pedig ők magok készséges segédkezet nyujtsanak annak előkészítésére, attól meg éppen irtóztak... Mert, ha az akkorban az ország több helyén alkalmazott külföldi tanárok küldetést hittek teljesíteni idegen szellemű buzgalmukkal: viszont szerzetes elődeink is missiójuknak tartották azt, hogy legyenek őrei saját szerény hatáskörükben a hazafiságnak és a legdrágább kincsnek, a nemzeti nyelvnek... Hogy nemzetiségi vagy nyelvi gyűlölet egyáltalában nem homályosítja a piaristák eljárásának tisztaságát és méltányosságát, bizonyítja folytonos gyakorlatban levő azon tény, hogy a magyar nyelvet nem tudó tanulóknak, mindig megengedik vala, hogy tanítványaikat, még a magyarba beléjőnek, német nyelven mondhassák el; oly méltányosság — s talán ildomosság is — minővel azidett a német nyelvet épenséggel nem tudó tanulókra nézve a magyar kenyeret evő külföldi vendégtanárok részéről nem találkozhatni soha...

Egyébiránt e korszakban, melyet kiválóan az idegen s magyar tannyelv és szellem közötti küzdelem jellemez, az oktatás gymnasiumunkban a fenálló szabályok szerint, de azon eszély mellett, mely a mostoha viszonyokban is a honfiúi érzelmet a legtisztább, legfünkeltebb irányban fejleszti, rendben és csendben folyván a szokatlan változásokhoz mérten, megnyugtató eredményekre vezetett,

mi csakis a működő erők szakavatott, pontos és lelkesmeretes, sőt gyakran önfeláldozással járó tevékenységének köszönhető.. Mert talán alig játszott egyhamar annyi kedvezőtlen körülmény össze, mint éppen ez időtájt, arra, hogy a nemzeti tanügy felvirágoztatását szívökön hordóknak a rendes kerékvágásban való mozgást megnehezítse...

Az 1860. október hó 20-án cs. k. diploma az egész osztrák monarchiának, és így Magyarországnak politikai állapotát is megváltoztatván, Magyarország a m. k. udv. kanczellaria és a m. k. helytartótanács visszaállítása és az országgyűlés megnyitása által függetlenebb kormányzatot nyert... Van az emberi szív kamráinak egy rejték fiókja, melybe a velünk született és édesen ápolt érzelmek csöndesen elvonulnak, mint halak a tenger fenekére akkor, midőn az élet fölszínét viharok csapdossák. Mennél szorosabban, mennél rejtélyesebben vonulnak ott össze az érzelmek, annál tömöttebb anyagot képeznek, mintegy töltött fegyverben. Egy érintés, egy villanyszikra kell csak, s az egész egyszerre föllobban. — Így történt ekkor is. — Az új politikai aerát a nemzet azonnal fölhasználta tanügyi sérelmeinek nyilvánítására is. — A többek között hangos panasz emeltetett a Thun-féle közoktatási rendszer ellen, különösen a tekintetben, hogy a magyarországi történelem, mely eddigelé csak az osztrák birodalom történetébe olvadt be, — kellő mérvben nem adatott elő; hogy a német, illetőleg cseh nyelvnek, mint oktatási nyelvnek az ország legtöbb intézeteibe való behozatala által, a haza ifjúságát germanizálja, s itt ott idegen

tanárok az ifjúság hazafias érzelmeit minden alkalommal irtják...

Ez alkalommal felszólalt a nyitrai kegyesrendi, testtel-lélekkel magyar, tanárkar is, kívánván a magyar oktatási nyelvnek, melyért a lezajgott nehéz időkben is buzgott, teljes visszaállítását... Nem tagadjuk, hogy a tudománynak épen úgy, mint művészetnek — elvontan, mint fogalomnak, mint művelődési tényezőnek, — nincs hazája, nincs saját földje, melyhez kizárólag lánczolja maradna. Közkincese az az emberiségnek, s ha valami, épen a közös tudományosság fogja az embereket valódi testvérekké fűzhetni... Ámde, ha összerüen, konkretalakban tekintjük a dolgot, ha úgy fogjuk föl e tudományt és ismeretet, mint határozott, közelebbi vagy távolabbi célokra hasznosítható elemeket, tényezőket, akkor kétségenkívül áll, hogy e tényezőknek működési iránya és gyakorlati hatása a mozgató, éltető szellemtől, s a hatás minősége és különbözősége a szellem erejétől függ, amint ez őket a távolabb vagy közelebb eső cél felé hajtja, és termékenyítésre kényszeríti... A honfinak legközelebbi, legközvetlenebb célja a haza, és így igen természetes: hogy a tisztakeblű hazafiak, minőkül a hűséges honi érzelemmel bíró piaristák tündököltek — a kosmopolitismus bármily tisztelése mellett, — a tudomány áldásait is saját hazájuk érdekében, ennek javára és virágoztatására ohajtják árasztani...

A m. k. helytartótanács a kitört panaszok által indítatva, több tanférfival értekezletet tartatott, mely is a szükséges módosítások iránti javaslatát

bemutatta úgy, hogy az 1861. szept. 12-én leg-felsőbb elhatározás alá terjesztethetett.

E javaslat szerint, hogy a tanoncok egyszerre sok nyelv tanulásával ne terheltessek, tekintve, hogy a nem magyarajkú ifjúság is az osztály kormányzati nyelvén emelt magyar és még anyanyelvét is kellőleg megtanulhassa, a görög nyelv tanítása a felső három osztályra lőn szorítva, s a hazai történelem s bölcsészet is megillető figyelembe vétetett.

Az eddigi gymnasiumi 8. osztály fönmaradt, s a tantárgyak akkép osztattak föl, hogy, a 3. alsó a nyelvészeti, a 4. és 5. a humanior, a 3. felső pedig a bölcsészeti osztályokat képezvén, — a három alsó osztályú kis-gymnasiumban, a tanulónak itt nemcsak oktatásra, hanem őt mint vezető nevelőre levén még szüksége; — az osztálytanítás alkalmaztassék, hogy a 4. és 5. osztályban, melyek a három alsóval nagygymnasiumot tesznek, — a humanistikai és reál tantárgyak külön-külön tanár által taníttassanak; s hogy végre a három felső osztályban, melyek az 5. alsóval együtt teljes, vagyis főgymnasiumot képeztek, — a szorosan vett szaktanítási rendszert hozták be.

Ugyanezen javaslatban továbbá, hogy az iparos osztály gyermekeit a gymnasiumok teljes mellőzésével is kiképeztethesse, mielőtt őket valamely iparág tanulására adja, — úgynevezett polgári iskolák ajánlottak. — Ezeknek szervezete leendő, hogy az alreáltanodák általános megszüntetésével azok, kik tanulmányaikat folytatni kívánják, előkészítő osztályon át reáliskolába mehessenek, mely

az eddigi főreáltanodával váгна össze. — Az átmenet a bevégezett kis-gymnasiumból is történhetik az ilyetén előkészítő osztályon keresztül, míg a nagy-gymnasiumot végzett ifjak, ezt mellőzve, közvetlenül abba fölvétetnének. A reáltanodából a műegyetembe egyenes út nyílik, de a nagygymnasiumból jött reálvégzettek az egyetembe is átmehetnek, miután a reáliskolában nem tanult tárgyakból megelőzőleg a bölcsészeti osztályok illető tanárai előtt a vizsgálatot kiállják. — Nem kevesebb vala tehát ekkor, úgy látszik, czélba véve, mint az alreáltanodákat valamennyit eltörölni, polgári tanodákká, vagy algymnasiumokká változtatni és a három felsőbb osztály vagyis tulajdonképeni főreáltanodák alatt elhelyezni az alapot, hogy mint légben függő határozatlan valamik önkénytleomoljanak.

Rendes kötelező tantárgyak: a hittan, bibliai és egyházi történet; latin, görög, s magyar nyelv, az egyetemes és Magyarország történelme, földrajz, mennyiségtan gyakorlati alkalmazással, természettan különös tekintettel a gazdaszatra és bölcsészettan. — A német nyelv és tájnyelv a relativ kötelező tantárgyak sorába jöttek, azaz, hogy azon ifjaknak kell tanulniok, kiknek szülei ezt különösen kívánják.

Mely javaslat folytán 1861. okt. 5 én 13582. sz. a. k. kegy. udvari rendelettel a m. kir. helytartótanács utasított, hogy, miután az az eddigitől oly lényegesen eltérő változásokat foglal magában, melyek, behatóbb tárgyalást igényelvén, azonnal életbe nem léptethetnek, csak a közvélemény leg-sürgősebb, halogatást nem tűrő igényeit lehetőleg kielégítő intézkedéseket tegyen.

Mire nézve a nm. m. kir. helytartótanács a két alsó osztályban az osztálytanítást rendelé el, a többiekben pedig a szaktanítást föntartván, 1861. okt. 21-én 58244. sz. a. k. intézvénnyel az oktatási nyelvet a középtanodákban akként szabályozta, hogy az előadási nyelv az ország minden közép-tanodáiban a magyar legyen; oly vidékeken azonban, hol más nyelvű közönség is lakik, a magyar oktatási nyelv mellett a vidéki nyelvek, mint segéd-nyelvek használtassanak. — Ugyanezen intézvénny az eddig fönállott Thun-féle rendszert is módosította, a tantárgyak és órák számára nézve következőt állapítván meg:

A hittan minden osztályban hetenkint 2. órában taníttatik. E kívül előadatik:

Az I. osztályban: a latin nyelv 7., magyar nyelv 5., német nyelv 2., földrajzból Magyarország 2., számtanból a négy alapművelet egész számokkal és törtekkel 2. órában.

A II. osztályban: latin nyelv 8., magyar nyelv 4., német nyelv 2., földrajzból az osztrák-birodalom többi részei s Európa egyéb országai 2., számtanból tizedes törtek, arányok, aránylatok, fejszámolás heti 2. órában.

A III. osztályban: latin nyelv 6., magyar nyelv 4., német nyelv 2., földrajzból a többi világ-részek 2., történelemből: Magyarország története az Árpádok alatt 2., számtanból: hármas, társaság-, vegyítés- és láncz-szabály, fejszámolás, terményrajzból: állatország heti 2-2. órában.

IV. osztályban: latin nyelv 6., magyar nyelv 7., német nyelv 2., történelemből Magyarország

története a vegyes-házi királyok alatt 2., mennyiségtan a hat algebrai művelet 2., terményrajzból növényország 2., természettanból: népszerű előadás mellett vegytan 2. órában.

V. osztályban: latin nyelv 6., görög nyelv 2., magyar nyelv 4., német nyelv 2., történelemből Magyarország a habsburgi házból származott királyok alatt s az osztrák-birodalom államisméje 2., mennyiségtanból: algebrai ismételések után a mértanból siktan 2., a terményrajzból az ásványország 2., a természettan folytatása és bevégezése 2. órában.

VI. osztályban: latin nyelv 5., görög nyelv 2., magyar nyelv 4., német nyelv 2., történelemből: az egyetemes történetből az ó- és középkor 3., mennyiségtanból: hatvány, gyök, logaritmus, egyenletek, haladványok 3., bölcsellettanból: gondolkodás- és lélektan 3. órában.

VII. osztályban: latin nyelv 4., görög nyelv 2., magyar nyelv 4., német nyelv 2., történelemből: új-kor 3., mennyiségtanból: határozatlan és másodfokú egyenletek, haladványok, háromszögtan 2., természettanból: vegytan, delejesség, villanyosság 3., bölcseltből: lélektan 3. órában.

VIII. osztályban: latin nyelv 3., görög nyelv 2., magyar nyelv 4., történelemből: a magyarok oknyomozó története 3., elemző mértan 2., természettanból: delejesség, villanyosság, optika, astronomia, metereologia 4., bölcsészettanból: ismerettan és erkölcsstan 3 órában.

Ez állapot, leszámítva némi időszerű változásokat, tartott 1868. évig.

1868. évi augusztus hó 29-én kelt 14464. sz.

a. rendelettel ugyanis a' nméltóságú vall. és közoktatásügyi m. kir. miniszterium megállapított egy oly tantervet, melyben a humanisztikus tantárgyak előadása mellett a reáltárgyak számára kellő tér engedteték. — Mely tanrendszer alkalmazása, az átmeneti nehézségek természetes akadályainál s egyéb körülményeknél fogva, a magas miniszterium utasítása és engedélye folytán a nyitrai gymnasiumban is első években, főleg a felső osztályokban, némi módosításoknak volt alávetve.

Azonban ezzel még nem volt befejezve a tanterv-változtatások körforgása. — Három esztendő mulva a nmélt. vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium ez intézkedését a középtanodák szervezése végett, ismét más váltá föl. — Az 187^{1/2}. tanév kezdetén t. i. 20855. sz. a. kelt rendelettel felügyelete alatt álló intézetünk tanártestületének a gymnasiumok új tantervét küldé meg. — A tanárikar azon jó reményben fogadta a magyar miniszterium ez intézkedését, hogy a tizesztendei próbálgatásnak, tizesztendei zürzavarnak lesz hivatva véget vetni a gymnasiumi közoktatás terén.

De csalódtunk...

Ohajtásaink tetőpontja e földön hazánknak előhaladása művelődésben és boldogságban. Kötelességeink legszentebbike egyházunk elveinek és jogainak védelme. Azért, midőn rá gondolunk, hogy őseinket hazai bölcs törvények alkotásában egy nemzet törvényhozói sem multák fölül, míg egyrésről szívünk élénkebb dobogását vissza nem fojthatjuk, másrésről megilletődésünket sem hallgathatjuk el, midőn kénytelenek vagyunk tapaszt-

talni, hogy e korszak honatyáinak működései minden érző szív két legdrágább kincsét a hazát és vallást nemcsak elvileg, de gyakorlatilag is egymástól elválasztják, s míg az egyik fölemelésén látszanak fáradozni, addig a másik iránt némi bizalmatlansággal és közönnyel viseltetvén, erejében meggyengítik és ez által az előbbinek is megingatják alapját...

Ez általános észrevétel alkalmazható a szóban levő tantervre is, melyben, míg a magasratörő hazafiui lelket és azon dicséretes igyekezetet szemléljük, hogy a közművelődés minél hamarább, minél nagyobb mérvű elterjedést nyerjen, — másfelől kénytelenek vagyunk a kornak az egyháztól idegenkedő szellemét észlelni...

Elég e részben utalni azon mostoha bánásmódra, melyben a vallástudomány, különösen a felsőbb osztályokban részesült. Pedig de Maistre helyes megjegyzése szerint a tudomány olyan, mint a savany, mely az aranyon kívül minden fémet fölold' vagyis minden tévelyt eloszlat... Ámde azzá csak úgy lesz, ha azon élő és örök, az ember fensőbb érdekeire, vonatkozó igazságokat magába fölveszi, vagy legalább, méltatva a hittant, azokat szem elől nem téveszti; mert, midőn ezek egyrésről az emberi ész a legfőbb észhez emelik a bölcseszetben, a gondviseléshez a népek és nemzetek történetében, a Teremtőhöz a természet törvényeiben; másrésről az emberi lelket bizonyos ihlettséggel töltik el, melynek atmosphaerájában élete mily emelkedett, oly nyugodt. Ezekről vallja Malebranche, hogy valahányszor náluk nélkül vagy

ellenök kezdett böleselkedni, mindannyiszor fönakadt. Azért is foglalkozott főleg a vallással és erkölccsel; mert szerinte csak szeraf-szárnyain emelkedhetik föl a böles az igazság napjához... Egyébiránt a tananyagot és órák számát tekintve e terv, melyről, összehasonlítva az elébbivel nem tagadhatni, hogy a humán műveltség nagyobb mérvű fölkarolása által némileg visszaadta gymnasiumainknak az oly hön ohajtott jelleget, — imez:

A hittan a 4. alsó osztályban hetenkinti 2., a 4. felsőben pedig 1. órában kezeltetik, emellett tárgyaltatik:

Magyar nyelv.

I. osztály. Heti 3 óra. A nyelvnek mondattanra fektetett alaktana, még pedig az egyszerű, bővített, összevont és összetett mondatokban, azok lényege és egymásközi különbségének megismertetésével. Értelmes olvasás, helyeirás, az olvasottak előadása és szavalása, s ezzel összehangzólag a tananyaghoz alkalmazott folytonos gyakorlatok.

II. osztály. Heti 3 óra. A mondattan tüzetes tárgyalása, különösen a szókötés. A többi, mint az első osztályban. Hetenkint egy iskolai írásbeli feladvány.

III. osztály. Heti 3. óra. Szóképzés. Mondatkötés. Az irály főbb szabályainak ismertetése. A mindennapi életben előforduló legszükségesebb ügyiratok, egyszerű elbeszélések és leiratok elkészítése. Értelmes olvasás, előadás, szavalás és helyesírás. Írásbeli gyakorlatok, mint a II. osztályban.

IV. osztály. Heti 3. óra. Az irálytan és ügyiratok folytatása és kiegészítése. Szó és versmér-

tan, főtekintettel a megfelelő olvasmányok taglalgatására. Két hetenkint egy írásbeli iskolai dolgozat.

V. osztály. Heti 3. órában. Az elbeszélő és leíró prózai és költői műfajok elméleti és gyakorlati ismertetése. Megfelelő írásbeli gyakorlatok két hetenkint egyszer.

VI. osztály. Heti 3. órában. A lantos és tanköltészet műfajainak elméleti és gyakorlati ismertetése. Írásbeli gyakorlatok, mint az V. osztályban.

VII. osztály. Heti 3. órában. A szónoklat és dráma elméleti és gyakorlati ismertetése. Havonként legalább egy írásbeli gyakorlat.

VIII. osztály. Heti 3. órában. A magyar nyelv és irodalom történetének vázlata, kapcsolatban a művelődés történetével, s tekintettel Magyarországon oknyomozó történetének előadására. Írásbeli dolgozatok, mint a VII. osztályban.

Latin nyelv.

I. osztály. Heti 6. órában. Az alaktanból a nevek, igék, névmások szabályos alakjai, azok begyakorlása megfelelő példák alapján. Sark- és sorszámok, elöljárók, kötszók. A szükséges szavak emlézése. —

II. osztály. Heti 6. órában. A szabályos alaktan ismételése mellett az alaktannak teljes befejezése. Megfelelő latin és magyar példák fordítása. A szükséges szavak emlézése.

III. osztály. Heti 5. órában. Mondattanból esettan, hozzáértvén a megfelelő latin és magyar mondatok fordítását. Latin olvasásból prózai szemelvények főképen Corn. Nepos-ból. Továbbá a szük-

séges szavak és nevezetesebb olvasmányi darabok emlézése.

IV. osztály. Heti 6. óra. Mondattanból: idő- és módtan, a megfelelő latin és magyar mondatok fordításával. Olvasmányok: a prosodia és metrika előrebocsátásával Caesar és költői szemelvények, főképen Phaedrusból.

V. osztály. Heti 6. órában. Nyelvtani ismétlések s iránytani szóbeli gyakorlatok mellett olvasgatnak Cicero Cato Maior és Laelius, s Ovidiusból szemelvények.

VI. osztály. Heti 5. órában. Nyelvtani ismétlések és iránytani szóbeli gyakorlatokkal kapcsolatosan olvasgatnak: Livius, Sallustius, Vergilius.

VII. osztály. Heti 5. órában. Cicero beszédei. Vergilius.

VIII. osztály. Heti 5. órában. Tacitus, Quintilianus X. könyve és Horatius. —

Minden osztályban hetenkint egy-egy írásbeli iskolai gyakorlat.

Görög nyelv.

V. osztály. Heti 5. órában. Az alaktan a ω végzetű igékkel a rendhagyó igékig — alkalmas olvasókönyv használata mellett.

VI. osztály. Heti 5. órában. Az alaktan teljes befejezése. A mondattan főbb pontjai szemelvények olvasásával. —

VII. osztály. Heti 4. órában. Xenophon. Homer.

VIII. osztály. Heti 4. óra. Homer. Herodot. Plato Apológiája és Kritonja. —

Mindegyik osztályban kéthetenkint egy írásbeli iskolai dolgozat.

Német nyelv.

I. osztály. Heti 2. óra. Olvasás és írás, a fő- és melléknevek, névmások, számnevek, segédigék, közmondások emlézése. Fordítgatások és kisebb írásbeli gyakorlatok.

II. osztály. Heti 2. óra. Olvasás és írás. Folytonos fordítgatás mondattani alapon. A fő-, mellék-, számnév, névmás s a gyenge hajlítású igék, némely legszükségesebb erőshajtogatású igék megismertetése. Szavak emlézése. Kisebb írásbeli gyakorlatok.

III. osztály. Heti 2. óra. Olvasás és írás. Folytonos fordítgatás mondattani alapon, gyakorlati módszer szerint, az erőshajtogatású igék megismertetése. Köznevek nemci, helyesírás. Szók emlézése. Kisebb írásbeli gyakorlatok.

IV. osztály. Heti 2. óra. A fordítási gyakorlatok folytatása, valamennyi beszédrész fölkarolásával, ide értve a szóképzés, szóvonzat főszabályait s a helyesírási szabályokat. Szavak és jelesebb mondások emlézése. Szaválás. Írásbeli gyakorlatok.

V. osztály. Heti 2. óra. Magyar mondattani ismeretekre alapított mondatalkotás. Nyelvtani és mondattani elemzés, rövid, főleg prózai műdarabok betanulása és szaválása, egyszerű ügyiratok, levelek és előbeszélések fogalmazása. — Kéthetenkinti írásbeli iskolai dolgozat.

VI. osztály. Heti 2. óra. Az előbbiekből folytatása, különösen a levelezés és ügyiratok fogalmazásának gyakorlása. Elbeszélő és leíró prózai és költői művek olvasása és fejtegetése. — Kéthetenkinti írásbeli iskolai dolgozat.

VII. osztály. Heti 2. óra. Lantos és tanköltészeteki művek olvasása és fejtegetése. Havonkint egy írásbeli iskolai dolgozat.

VIII. osztály. Heti 2. óra. Szónoklati és drámai művek olvasása és fejtegetése. Havonkint egy iskolai írásbeli dolgozat.

Földrajz.

I. osztály. Heti 2. óra. A mértan és természeti földrajz főbb pontjai s az általános földrajzi fogalmak magyarázata. A tengereknek és az öt földrésznek általános és összehasonlító leírása. Végre az általános népisme rövid és jellemző vonásokban. Ezután Magyarország földrajza.

II. osztály. Heti 2. óra. Ausztia bővebb leírása. Azután Európa egyéb földrajza.

III. osztály. Heti 2. óra. A többi négy világ-rész földrajza.

VIII. osztály. Heti 2. óra. A mennyiségtani földrajz elemei.

Történet.

III. osztály. Heti 2. óra. A magyarokat megelőzőtt legfőbb események után Magyarország története az Árpádok alatt.

IV. osztály. Heti 2. óra. Magyarország történelméből — a vegyes- és Habsburg-ház kapcsolatosan a nagyobb fontosságú egykorú világese-ményekkel.

V. osztály. Heti 3. óra. Világtörténelem. Ókor.

VI. osztály. Heti 3. óra. Középkor.

VII. osztály. Heti 3. óra. Újkor.

VIII. osztály. Heti 3. óra. Magyarország oknyo-

mozó történelme, kiváló figyelemmel a jogfejlésre és művelődési viszonyokra.

Mennyiségtan.

I. osztály. Heti 4. óra. a) Számtan. A tizes számrendszer. Az alsóbbfokú négy művelet nevezetlen és megnevezett egész számokkal, különös tekintettel a nagyobb számokkal való műveletek begyakorlására. A közéletben leggyakrabban előforduló mértékek és pénznemek megismertetése és begyakorlása. A számok oszthatósága. A közönséges törtekkel négy alsó művelet kiváló tekintettel a fejszámolásra. A kettős tétel. — b) Mértan. Pont, vonalak, szögek, egyenközű vonalak, a háromszögek s egyenközények szerkesztése, s főbb tulajdonságaik megismertetése.

II. osztály. Heti 4. óra. a) Számtan. A törtszámok tanának ismételése. Tizedes törtek. Olaszgyakorlat. A rövidített szorzás és osztás. Az egyszerű hármasszabály egész és törtszámokra alkalmazva. Százalék-számítás. b) Mértan. Síktan. A négyzetek, egyenközények, háromszögek és sokszögek meghatározása. A körre vonatkozó szerkesztések. A kör kerülete- és területének számítása.

III. osztály. Heti 3. óra. a) Számtan. Az alpműveletek ismételése. Az összetett arányok és aránylatok. Az összetett hármas szabály. Kamatszámítás. Társaság-, vegyítés-, láncz-szabály. b) Mértan. Térktan. Az egyes vonalak és síklapok kölcsönös fekvése. A szögletek. A szögletes testek megismertetése, felület- és térfogat-számítások.

IV. osztály. Heti 3. óra. a) Számtan. A betűszámok elemei. A négy alsóbbfokú művelet egész

számokkal. Elsőfokú egyenletek egy ismeretlen mennyiséggel. Az aránylatok tana és ennek kapcsán a hármasszabály megalapítása és ismételt begyakorlása. — b) Mértan. A gömbölyű testek megismertetése, felület- és térfogat-számítások.

V. osztály. Heti 4. óra. a) Algebra. Az előbbieket ismétlése után a hatványozási és gyökfejtési műveletek. Elsőfokú egyenletek több ismeretlen mennyiséggel. — b) Mértan. Síkmértan. A szabályos sokszögek, és a kör, kerület- és terület-számítás.

VI. osztály. Heti 4. óra. a) Algebra. A másodfokú egyenletek egy ismeretlen mennyiséggel. Logarithmusok. b) Mértan. A síkmértan ismétlése, kiegészítése és befejezése. Síkháromszög tan számos példával.

VII. osztály. Heti 3. óra. a) Algebra. A szám- és mértani haladványok, és ezek kapcsán az összetett kamat-, járadék- törlesztési számítások. A határozatlan egyenletek. — b) Mértan. Tér-mértan és gömbháromszög tan.

VIII. osztály. Heti 2. óra. a) Algebra. Az egybevétel tan elemei. b) Mértan. A betűszám tan alkalmazása a mértanra, és a sík elemző mértan alapvonalai.

Terményrajz.

I. osztály. Heti 2. óra. Állattan.

II. osztály. Heti 2. óra. A téli szakban: Ásványtan. A nyári félévben: Növénytan.

V. osztály. Az első félévben: Rendszeres és tudományos ásványtan. A nyári szakban: Növénytan.

VI. osztály. Heti 2. óra. Állattan kiváló figyelemmel a boncz- és élettanra.

Természettan.

III. osztály. Heti 3. óra: A testek közönséges tulajdonságai, halmazállapot. A testek leglényegesebb belkülönbségei, u. m. az egyszerű testek, savak, aljak és a sók fogalma tekintettel a villamtanra. Hőtan. Légköri csapadékok. Delejesség. Villamosság.

IV. osztály. Heti 4. óra. Első félévben, a természettan befejezésül, tárgyaltnak: a testek egyensúly- és mozgástana; hangtan és láttan.

VII. osztály. Heti 4. óra. Erőműtan. A rezgő és hullámzó mozgás törvényei. Hangtan.

VIII. osztály. Heti 3. óra. Láttan. Hőtan. Delejesség. Villamosság és Légtűnettan.

Vegyten.

IV. osztály. Heti 4. óra. A tanév második felében külön tanulmányként adatik elő. Nevezetesen: Egyszerű és összetett testek. Vegytörvények. Vegyszámtan. A természetben vagy a közéletben előforduló érdekesb anyagok tüzetesb tárgyalása lehetőleg az egyfajú sorok alapján, kísérletekkel fölvilágosítva. Havonkint egy vegyszámtani iskolai dolgozat. —

VI. osztály. Heti 2. óra. A vegysúly, paránsúly, tömeccsúly, vegyértékesség, a térfogati viszonyok és ezek törvényei kísérletekkel bebizonyítva. A különféle vegyképletek és az azokra vonatkozó nézetek. Az elemek és a nevezetesb vegyek tekintettel vegyhatásunkra.

Bölcsészett.

VII. osztály. Heti 2. óra. Tapasztalati lélektan.

VIII. osztály. Heti 2. óra. Gyakorlati észtan.

Rajz.

I. osztály. Heti 4. óra. Mértani rajz szabad kézzel körző és vonalzó nélkül. Az évfolyam első felében a tanulók a táblára rajzolt egyszerű idomokat utánrajzolják; az év másik részében pedig sodrony- és faminták után rajzolnak.

II. osztály. Heti 4. óra. a) Mértani rajz. Szerkesztés körzővel és vonalzóval párhuzamosan a síkmértan előadásával heti 2. órában. b) Szabad kézi rajz. Körrajzok az emberi fej egyes részeitől kezdve heti 2. órában.

III. osztály. Heti 4. óra. a) Mértani rajz. Összehangzatban a mértani alaktan kezelésével heti 2. órában. Szabadkézi rajz. Az emberi fejrajzolásnak folytatása. Az árnyékolás kezdete minták után. Ékitmények rajzolása.

IV. osztály. Heti 4. óra. Szabadkézi rajz. Nagyobb fej-minták. Egész emberi alakok. Ékitmények. —

Testgyakorlás.

I—IV. osztályban. Mindegyik osztályban heti 2—2. óra. Szabad gyakorlatok. Eszközökön és eszközökkel való gyakorlatok. — A gyakorlatok oly módon osztvák be, hogy minden egyes órában a tanulók egész teste igénybe vétessék.

V.—VIII. osztály. Mindegyik osztályban heti 2—2. óra. A szabad-, rend-, eszközökön és eszközökkel való gyakorlatok folytatása kiváló tekintettel a katonai gyakorlatokra. — A rend-gyakorlatok itt már magasabb mérvben vétetnek, és pedig mind az egyes sorokkal, mind az ezekből képzett csapatokkal és testekkel.

Szépírá s.

I—II. osztály. Heti 1—1. óra.

* *

A serdülő nemzedék helyes nevelése és sikerre vezető oktatása ama nagyszerű tőkealap, melynek kamatait a jövő és mindinkább fejledező társadalom fogja aratni... Hogy már eme megbecsülhetlen szellem-erkölcsi kincset minél nagyobbá s minél áldásosabbá tehessük; hogy e kincs kamatait minél jobban biztosítsuk: szükséges, hogy a nevelés minden irányban helyes, az oktatás minden tekintetben célszerű és sikert ígérhető legyen... Arra pedig, hogy az történhessék, okvetlenül megkívánatik: hogy e kettős célú előmozdító, szilárdító és megőrző minden tényező, ide értve a külső segédeszközöket is, összевágólag, összhangzóan, együtthatóan mozgásban legyen, akadálytalanul működhessék és valóban működjenek is...

Ezen eszközök kellő működtetésére szolgál különösen a tanterv, az oktatási rendszer.

A rendszerek tehát a tanügy terén nagyfontosságúak; s azért tartottunk jónak, történetileg egybeállított mozzanatokban, hű adatok segítségével tett abbéli szorgos fürkészésünk eredményeül, közlésöket, hogy, kedvelt költőnk, Garay találó szavai szerint a behatóan vizsgáló ítélet előtt tisztán álljon:

„Mivé levénk a múlt s jelen karán,

S mi már reánk még a jövő nyomán.”

Most pedig legyen szabad rájok, főleg tekintve az újabb időben gyakori, majdnem faggatóknak mondható, változtatásokat, kísérleteket és kísértéseket, — néhány észrevételt nyíltan, őszintén és

és senkit sérteni nem akaró tárgyilagossággal tennünk. — Ez igénytelen észrevételek a multak tanulmányainak eredményei.

Nem tartunk ugyan számot helyre azon érdemesek sorában, kik a bemohosult korszakok rejtélyeit jóslók gyanánt fejtegetik; de mint a tapasztalás- és észleléssel járó komoly tanulmányok, csekélyerejű hive, bármily kis mérvben, mégis hasznosíthatni reméljük elmélkedéseinket oly időben, midőn a megfontoló egybevetés vajmi nem számítható a fölösleges dolgok közé...

A csengő-pengő phrasisokkal, melyekkel pedig épen nem lehet valamely intézmény vagy intézet létét és jogosultságát beigazolni, sehol sem történik talán annyi visszaélés, mint nálunk... Már néhány év óta hallatszanak haladásra, sietésre, reformokra nógató szózatok, jelszavak, melyeket ez a nemzet nem ért; zászlókon, melyek nem a nemzet ősi színeit viselik. Mintha azt hangoztatnák, mit ama hires, de a nemzetét gyűlölő hadvezér szokott: „Kell szabadság? Rohanj!” Mindenfelől jó tanácscsal állanak elő, tervekkel, biztosítással; legtöbbször olyak, kiknek effélére jogot, igazolást sem mult, sem jelen nem adhat. Oratores novi... Mintha ez a nemzet maga lábán soha sem járt volna, magán segíteni, erőit összeszedni nem tudná. Rohamos tervezetek, intézkedések, számítás nélküli föltételek, egymást sebesen fölváltó alig született, már elenyésző alkotások... Néha még az alapok lerakásánál vannak, és már másról, másféléről gondolkoznak. A mit alkotnak, meggyökeresíteni nem hagyják, főképen, mert egyik tervező a másikat taszítja félre, és, mert

inkább tervezni, mint türelemmel munkálni van kedvök. Így, a mit tegnap alkottak, ma már roszeják, azt mondva róla: 'ez az intézvény túlélte magát, a tenyeren fekszik.' Különösen a külföldi bálványoknak, még a megsemmisítő eszmék s lélekmérgező tanok vak követésével is, imádói minden reformot, változtatást, ujitást, — jobbitás- és haladásnak vesznek...

Alig van nép, melynek oly csodálatra méltó és magasztos szépirodalma volna, mely annyi és oly solid tudománnyal bírna, mint az angol (népiskoláiról nem szólunk — ezek tudvalevőleg eléggé elhanyagolják.) És mégis épen ez a nép az, mely a hagyományos képzési módszeren gymnasiumaiban még legkevesebbet változtatott... A sok ujitgatás gyümölcsei meglátszanak mindenütt, s napfényre kezdenek jöni már Poroszországban is...

És a leverő eredménnyel szemközt, mely miatt panaszokat nem holmi setétségfiak, nem haladásellenző (?) papok és jezsuiták hangoztatnak, hanem azon miniszteri férfiak állitnak mintegy hivatalból egybe, kik a tangépezetbe akár mint művezetők, akár mint egyes karikák bevezetvék, a rendszert tehát ismerik, — mily reformokat és mily alapon s elvből hoznak javaslatba, hogy a bajt megorvosolják?...

A hol ilyen és ennyire gyökeres és általános a baj, ott az orvosszernek is gyökeresnek és általánosnak kellene lennie... Pedig tudósaink partialitásokkal foglalkoznak. A rendszert egészben véve alig vitatják meg. A kérdések helyes eldöntése: egységes vagy kéttagú (kis és nagy) legyen-e jövőre

is a gymnasium; hányan és mint vigyék azok fölött a felsőbb felügyeletet; kell-e előkészítő osztály, vagy nem kell; alkalmazkodják-e a gymnasium a reáliskola feladataihoz vagy sem; az érettségi vizsgálatok megtartandók vagy eltörölendők-e, s ha megtartandók, kik által tartassanak meg? az egyetemen, külön állami testületek vagy az állami felügyelők közbejöttével a tanári testület előtt? stb. Ezen és más hasonló kérdések eldöntése tökéletesebbé tehet ugyan egy, már magában jó és célszerű dolgot, de a nem-jón és célszerűtlenen nem javít semmit. A hol az emésztelenség az étkek sokaságából és diaeta-ellenes keveréséből származik: ott ugyan hasztalan fogjuk a baj megszüntetését az által megkísérteni, hogy akár a szakácsra ráparancsolunk: főzzön módosabban, akár pedig az étkezőt sürgetjük meg: hogy még többet és buzgóbban egyék... Egy ily kísérlet a bajt növelheti, megszüntetni semmi esetre sem fogja...

Mi nem tulajdonítunk semmiféle rendszernek, magában véve, mindenható- s egyedül üdvözítő hatást; s nézetünk szerint az eredményhiányt nem is okozza a rendszer, hanem annak az ellenkezője a rendszertelenség. A gymnasium határozott célú tanintézet. Rendszertelenséget követünk tehát el, ha azt egyszerre két irányban egyenlően működtetjük, s épen azért kellő súlyt egyikre sem fektethetünk. Valamely célhoz különféle úton-módon lehet jutni, de a célhoz jutás ha nem is végképen lehetlenné téve, mindenesetre igen megnehezítve lesz: ha útközben sok olyfélével kell vesződnöm, sok olyféle neműt kell fölszednem, a mire a végből,

hogy czélt érjek, szükség épen nincsen. Az erősb egyes talán megbirja, a nagy közönség leroskad alatta. —

A baj orvoslásának első föltéte tehát az, hogy a gymnasium saját egységes alapjára visszaálltassék, és rendeltetését egy másért kockáztatni ne legyen kénytelen. A gymnasialis rendszerek fölött a gymnasium feladata döntsön. A gymnasium nem képez szaktudósokat. A gymnasiumok feladata az általános emberi haladás, műveltség. És e műveltségnek minden más előtt tényezője: a krisztusi vallás. Utjában halad a vándor, ha tévutakat kerülve czéljához közelit. E végre tisztán és biztosan kell ismernie czélját; kell tudnia az egyenes utat, mely hozzá vezet; kerülnie mindazt, mi czéljától félrevezetné, közeledését hátráltatná, nehezitené. Ez áll mindnyájukra nézve, kik vándorok vagyunk a földön, kiknek a népek apostola szerint: nincs maradandó városunk, hanem egy jövődőt keresünk. A haladásnak, műveltségnek első föltéte tehát létünk czéljának megismerése. S o czélt, melyet évezreden át hiában keresett a népek böleseinek tudománya, a nazarethi Jézus Krisztus üdvözítő religiója tisztán, egyszerűen állítja elénk, tanítván minket, hogy teremtvé vagyunk Istent megismerni s neki egyedül szolgálni. Minden tehát, mi e célra vezethet, műveltségünk, haladásunk körébe esik. S ime! itt egy elláthatlan tér nyilik meg előttünk... Minden, mi létezik, Isten kezeinek műve; ezeknek megismerése Isten bővebb ismeretére vezet, és ez által valódi szellemi haladásunkat, művelődésünket eszközli. Mi Istennek s az isteni

dolgoknak ismeretével ellenkezik, az tévedés
célunktól, az tévedés az igaz útról, az haladás
nem lehet. Méltán bámuljuk mi az ismeretekben
haladó emberi elme előtt megnyílt titkait Isten
szellemi és anyagi teremtésének. Bámuljuk az
emberi észet, mely szellemi röptében az égnek
ragyogó testeihez emelkedve, a napnak és csillagok-
nak forgását, találkozását, első tévedését kiszámi-
tani, törvényeiket megmagyarázni tudja, mely a
föld gyomrába lemélyedve földtekénk képződését
rétegeiből kiolvassa, mely a nap sugaraival rajzol
s a villám szikrájával ír, mely előtt az ásvány-,
a növény- s állatország százezerekre menő fajai
elbeszélték származásuk, belső szervezetük, fajrokon-
ságuk titkait. — Bámuljuk az ügyességet, melylyel
az emberi ész a fölismert természeti erőket az
emberiség szolgálatába állítja, a közélet szükségéi
kielégítésére, kellemei szaporítására felhasználván
azokat... És mindezt valódi haladásként dicsőítjük
fajunk anyagi és szellemi életében, ugymint mi
azon Isten bővebb ismeretére és imádó csodálására
képes vezetni, ki a megszámlálhatlan mennyiségű
s minőségű lényeket s szintűgy, mint az azokat
megismerő, törvényeiket magyarázó emberi észet
isteni mindenhatóságával teremtette... Ámde meg-
szünnék fajunk ezen haladása, művelődése valódi
haladás lenni azokra nézve, kik annyira foglalkoz-
nának a teremtményekkel, hogy a Teremtőt siránta
való kötelességeket szem elől vesztenék, vagy
műveiből készítenék a fegyvereket, hogy velők
az írás azon szavaiként: monda az oktan
szívében: nincs Isten, — Istennek létét,

kinyilatkoztatott igazságait, malaszt eszközeit és intézeteit ostromolják, káromolják, eltagadják...

A tudomány és műveltség köre mérhetetlen s nagysága azon mesés lényhez hasonlítható, mely a római Homer (Aeneid. 4. k. 57. v.) szerint: „Parva metu primo, mox sese attollit in auras; Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.”

Azonban az általános műveltség tényezői a kereszténység után a klasszikus nyelvek és a történelem...

Ezekre fektetendő tehát a gymnasiumi összes oktatás. Minden egyéb csak mellékes tárgy legyen, annyiban, mennyiben a műveltség hozza magával, hogy az ember az emberi ismeretek egyetlen ágában se legyen egészen járatlan.

Ez elvet tartva szem előtt, mi azon tantárgyak közül, melyek ma a gymnasiumokba előadattak, egyetlen-egyet sem fognánk ugyan kiküszöbölni, — megtartanók mind, de mindenesetre a főcélhoz és a növendék fejlődéséhez képest másként osztanók be és más rendszerben is adnók elő. — Így például a természettanban a nagy természettüneményekre, az egyetemes erő- és törvényekre sokat, és nagy súlyt fektetnénk, de kevesebbet az „en detail” ismeretekre, melyek a szaktudományokba vágnak. — A földrajzban nem azt kívánnók, hogy valamely ország minden városa- és falujának nevét és lakói számát elsorolni tudjuk: hanem hogy képét bírjuk a földkerekség beosztásának birodalmak, országok, népek és nemzetek szerint, és ismerjük azon több természeti- és mű- nevezetességeket, a melyekkel bírnak. — Szóval kerülnök a tudományos szak-

munkák azon élettelen száraz kivonatait a tanuló-ifjunak tankönyvül kezeibe adni, melyek, mindent megérinteni akarva, akár tárgyjegyzéknak is beillenek. Életkép és nem csontváz az, mi az ifju tehetségeire ébresztőleg, tudvágyára serkentőleg hat.

Az általános emberi műveltség a tisztán emberit tartsa csak szem előtt, s engedje át a specialitásokat azon előkelő hajlamoknak, melyeket egyesek e vagy más irányban, egy vagy más tárgy-osztályra nézve az Istentől örökölni szoktak. — A nyelvtanban a legszigorúbb elméleti rendszert követnők: nem a példákból vonnók ki a szabályokat, hanem előbocsátanók a szabályt, hogy azt példákból felvilágosítsuk. A ki valaha nyelvet tanult, az tudja, hogy alapos ismeretére valamely nyelvnek más úton szert tenni nem igen lehet. —

De ha már a tanmód- és foglalatra nézve ennyire kívánnánk választékosak lenni, nem kevesebbé volnánk szigorú bölcseész és psycholog a sorrend és időtartam meghatározásában melyben és a melynek lefolyása alatt valamely fő- és mellék-tanszakmának elődását fognók elrendelni... Egyetlen egy tárgy sincs, melyet szükség, sőt nem épen káros volna, az alsóbb három osztályban egy egész órán át előadni. Balga az, aki fölteszi, hogy egy 9—13. éves gyermek figyelmét egy komoly, száraz tárggyal egy egész órán át lebilincselheti. Ezen három osztályban tehát reggel és délután két-két órában fölváltva, majd a latin és hazai nyelvet, majd a föld- és terményrajzt, majd a hittant és görög nyelvet, majd a számtant és hazai történetet adnók elő, — írás- és rajzgyakorlatokra is jutna

egy kis idő; az előadásra szaktanárok helyett osztálytanárokat alkalmaznánk. — A következő három felsőbb osztályban hetenkint 28. óra mellett négy szaktanárt alkalmaznánk, kik között a két klasszikus nyelvet, a hazai nyelvet, a mythológiát, a hittant, az egyetemes történelmet, a betűszám- és mértant akként osztanók föl, hogy minden egyes nyelvtudományra (a IV. osztályban a próza, az V-ikben az ékesszólás, a VI-ikban a költészet) hetenkint egyre-egyre négy, tehát a háromra együtt 12. óra; a hittanra 3; a mythológiára 2; az egyetemes történelemre (a IV. osztályban az ókor, az V-ben a középkor, a VI-ban az újkor) 2; a betűszámтанra (a IV-ben) 2; a mértanra (az V-ben) 2, összesen 23. óra esnék. — A többi fönmaradó órát a német nyelv, a rajz, a szép- és gyorsírás tanítására, a VI-ban pedig az ezenfelöl még rendelkezésre álló más kettőt nyelvtudományi ismétlésekre fordítanók. — Testgyakorlatokra a nyári időben rendkívüli órát vennénk, műéneklésre pedig a vasárnapot alkalmaznók. A négy szaktanár közül kettő a klasszikus nyelveket és mythológiát, a harmadik a hittant, történelmet és a magyar nyelvet, a negyedik pedig betűszám- és mértant adná elő. — Betetőzésül a legfelsőbb két osztályban a két klasszikus irodalom, a hazai irodalom, a hazai történet és hittan, a bölesészet, a természettudomány és felsőbb mathesis még más öt szaktanárt és 28. heti órát vehetne igénybe, kik között ez órák úgy osztatnának föl: hogy a két klasszikus nyelv külön-külön 3, együtt hat, a hazai irodalom 2, a hazai történet 2, a hittan (a kinyilatkoztatás és egyháztörténeté-

vel) 4, a bölcsészet (gondolkozástan, lénytan, lélektan és szépiészet) 4, a természettudomány 6, a felsőbb mathesis 2. órán át adatnék elő mindkét osztályban; a fenmaradó két óra pedig, előkészítéssel az érettségi vizsgálatra, ismétlések tartására fordíthatnók.

Ha az imént előhozott gondolatok összeállítása talán a szoros rend híjával lép elő: korunk és körülményeink sajátságos viszonyaira esnek okaink. A tudományos oktatás avatottjai, a mélyebb elmélődés hívei számára semmi újat sem mondtunk; jobbára csak azt, a mit magasabb elmék elégszer tárgyaltak már, ohajtók az előttünk lebegő czél tekintetéből minél többször vizshangoztatni; s így a kellőbb megértetés végett kényteleneknek érezők magukat nem fukarkodni a szóval... Ezen az egész nemzetet, tehát a népelemet is közlelről érdeklő ügyben, úgy hisszük, nem vala egészen helyén kívüli a némileg kitáguló előadás, főleg, ha őszintén bevalljuk, mikép ama nem örvendetes tapasztalat hajt rá, hogy a hangosan annyiszor szétkiáltott szó, mint látszik, még kevésbé hatott be az illető rétegekbe. Aristippus példájára emlékeztetnek körülményeink, ki, midőn, barátjaért Dionysiusnál könyörögvén, meghallgattatást nem nyert, ennek lábaihoz vetette magát, s az e miatti megszólás irányában tettét így igazolá: „Dionysius ennek oka, mert lábaiiban van hallása.” — Hogy a hallérzékét nálunk is sok ügyben inkább alantabb kell keresni, sajnos, nem egy példa tanusítja...

Már ha valaki e javaslat olvasása után arra szólítna föl, hogy indokoljuk azt: nézeteink ajánlásaul

annak egész rövidséggel a következőket hoznók föl:

a) A vázolt terv a gymnasialis képzés fősúlyát azon elemekre fekteti, melyekre hogy fektetve legyen, a gymnasium célja megkívánja.

b) Keretébe fölvesz minden tárgyat, mely jelenleg a gymnasiumban előadatik, s azonfelül kellő tért enged a bölcséletnek is, melynek kiküszöbölése egyet jelent a törekvéssel, megölni a lelket. Megfoghatatlan, mint értheti meg valaki csak a felsőbb társalgási nyelvet is kellően, ha a gondolkozás-, lény-, lélek- és szép-tant nem tanulta.

c) Habár a természettudományokra tetemesebben kevesebb óra fordíthatnék is, mint jelenleg, kezeskedni lehet róla, hogy az ifjú mégis többet fog tudni azokból, mint most. Mert nem apró töredékekben és azon korban fogja tanulni kezdeni, melyben a sok methaphysikai definitio rá nézve csak oly mysterium, mint akár a sanskrit; hanem előhaladtabb korában, midőn rá már eléggé előkészítve van és egy összefüggő egészben, mi fölképesíti, hogy az egész természet-világot egységesen fogja föl, a tüneményeket osztályozni, kútfoikkal összekapcsolni, a szabályozó törvényekre visszavinni tudja... Lehet, hogy minden egyes szakban (mint például mechanika, optika stb.) kevesebb detail ismerettel birand, de alaposabban fogja ismerni és tudni azon általános erőket és törvényeket, melyektől az egyesek függnek, s történjék bármily és bármely szakban valamely új felfedezés, tisztában leendő az iránt: a természet mely régiójába tartozik az, és mely erők és törvények voltak határozók, hogy az észlelt új tünemény előbűvöl-

tessék. — És a gymnasiumtól többet várni nem kell, nem szabad. A több már rendszertelenség, melynek az intézet tulajdonképeni célja csik áldozatul...

d) Az e tervet átlengő szellemnek egyik lényeges nyilvánulása abban áll: hogy az elébbi rendszernek elmekábitó s a fiatalságot tulterhelő sokattevési vagy is sokatülési követeléseit határozottan szűkebb korlátok közé szorítja és az időbeosztást úgy állapítja meg, hogy a fiatal egyén az ismeretek kellő mértékben megszerzése mellett testi fejlődésében se gátoltassék...

e) Ez irányadás mellett nemcsak, hogy a tanárok száma lehet két-hárommal kevesebb, hanem, a tanórák megkevesbitésével, jut még idő az oly szükséges ismétlésekre is...

f) A hittan lehetőleg azon helyet foglalja el, és azon tekintetben részesül, mely művelődési főfontosságának megfelel. Biblia és Homer, vagyis a keresztény vallás és a klasszikus tanulmányok azok, melyeknek összehatásából fejlődött ki a mai kori humanus polgárisultság. — A természettudományok ezen fejlődési folyamatban csak is mint másodrendű tényezők foglalhattak helyet. A vas, algebra, puskapor, iránytű, typographia stb. ismeretével jóval előbb birtak a chinaiak és indusok, mint mi, — és még sem haladtak, még sem számítottak a polgárisult népek közé. — S miért? mert kell, hogy a hatalmat, melyet a természet ismerete ad, jó lélek és jó szív vezesse. Polgárosítók csakis az eszmék, melyek a physikai apparatusokkal nemcsak czélszerűen, de erkölcsi módra is rendelkezni

mintegy deferenciából, holmi alárendelt positióban tük meg, a világ műveltségét attól látszanak föltétezn, hogy az iskola, erkölcsi lelkismeretes tények helyett, raffinirt önzőket képezzen az élet számára...

g) Az egésznek architektonikája olyan, mely a harmadik osztályból a néptanító-képezdékbe, polgári és alreál-iskolákba, ipar- és kereskedelem-tanodákba; VI-ikból pedig felsőbb műakademiákba legczélszerűbb átmeneti alkalmat szolgáltat. Végül

h) A tanítás és tanulás vonzóbb és kedvesebb is lesz annál, mely a mai napi száraz, elvont, barbár tankönyvek fonalán történik. — A tanulási kedv tehát élénkebb lesz s a mellett a szépizlésnek nem rovására, hanem javára szolgáland. Azt pedig, hogy a rend és a beosztás mellett jut idő, még más nyelvek és szakmák tanulására is, mint például a zene, a festés, az uszás, vivás stb., mint többé-kevésbé szükségesek a művelt emberek, nem lehet nem elegendőképen kiemeltnünk...

Ez mindössze is csak néhány alapvonás: de ajánlásul talán annyi is elég..

Nem azért irtuk észrevételeinket, hogy azokhoz, a miket irtuk más szó ne férhessen. Ellenkezőleg megvitatni szeretnők azokat, miknek egyedüli vezéreszméje az ügy szentsége, egyedüli célja a gymnasiumi állapotok lehetőleg örvendeztetőbb tökéletesítése... A megállapodni nem akaró experimentálás minő épen most is, midőn az összes közép-tanodai intézmény a válság pontjáig jutott, melyen túl más alakot öltve, könnyen végzetes jövőnek megy eléje, történik, serdülő ifjúságunk, hazánk, az összes

egyházi és polgári társadalom adja meg az árát.. A tanrendszert illetőleg tudnia kellene az államkormánynak, hogy nem lehet rendeltetése tisztviselőinek irodájában állapítani azt meg holmi mulékony politikai elméletek szerint és napoleoni egyeduratságot üzni a tanügygyel; hanem az ő joga csak annyira terjed, hogy, a mi jót az oktatásügy terén egyes hivatott szellemek létesítettek, azt általános érvényre emelni törekedjék, gyakorlati kiviteléről gondoskodják. — A tanszervezetnek az emberi természet törvényeinek tisztelete mellett a közelebbi viszonyokon kell alapulnia, nem elvont elméleteken, különben mindig téves és a társadalomra nézve, káros... De bármikép szerveztetnek is az iskolák, azok alapjául a vallás jelölendő ki; minthogy azok nemcsak tan- hanem nevelőintézetek is. Így tarták ezt az emberiség javáért magukat feláldozó azon jeles szellemek, kik a mult század második felében s a jelennek első tizedeiben óriási munkássággal megállapították a nevelés- és tanításnak, a természet örök törvényeire az ó és új kor dús tapasztalataira fektetett, elveit, melyeket az evangelium megtisztított és megszentelt, s csak is tév-nézet és felforgató szellem ismerhet félre, midőn a tantgyet kizárólagosan majd állami majd csupán községi ügynek hirdeti, kiküszöbölván abból minden vallási elemet s az iskolákat az állam mindenhatósága alá akarván hajtani. Pedig tudhatná a történelemből, hogy, a hol így jártak el, ott most sem pénz sem posztó, s hogy különösen nálunk a sokféle nemzetiség és felekezet közt vajmi elláthatlan bonyodalmakat idéz elő az ily eljárás... Minden

gyakori változás ugyanis egy-egy boncztani kísérlet, melyet a tanító és tanuló közönség élő testén tesznek. Irtóztató bűn, ha az sikertelen. — Az officiosusok el-elmondják nézeteiket; helyén és idején volna megint, hogy az egyházak és felekezetek is adnák elő édes övéiket. Amazok ismételten teszik, — minden lépten-nyomon látszik nálok a tapogatódzás, a készülletlenség, az elv- és hagyomány-hiány. Semmi összefüggés, de annál több irányzatosság az egyház ellen.

Pedig különös átok van az államon, a mit csak, legyen bár legjobb akarata, az egyház nélkül, az egyház ellen kezd, abból önmagának mérget készít, üdv helyett kárhozatot szórván a társadalomra... Gondolja, hogy ha ő teljes, korlátlan hatalommal lesz az iskolákban, legjobb polgárt fog vallás nélkül nevelni magának... I. Napoleon is azt gondolta, Fülöp Lajos is ezt várta; s mit nevelt? Hyenákat, a társadalom felforgatóit, ostorait, Catilinait... Már Vergil (2. k. 350. v.) Tróját a vallás s az istenek eltávoztá után menthetlenül elveszettnek kiáltja:

„— — Quae sit fortuna videtis,

Excessere omnes adytis, arisque relictis

Dii, quibus imperium hoc steterat, succurritis urbi

Incensae: moriamur et in media arma ruamus,

Una salus victis, nullam sperare salutem.“

Érdek szerepel még az érettségi vizsgálatok, még a gymnasialis képezde kérdésének elintézésénél is. Ők a mai kornak gyermekei, látszik a hatása rajtuk. Hisz mielőtt a mai államárok a tantervre, tanügyre, iskolára, nevelésre gondoltak volna, a mi egyházunk már 18. századig nevelt, oktatót ingyen,

szorgalmasan — nem liberalis társadalom czéljaira, hanem a ker. társadalom érdekében, a lelkek üdvösségére. — Az elévülhetlen igazságokat adta elő, melyeket ismerni kell az örök életre, a hétéves gyermekből, az egyszerű pórból műveltebb, tudósabb embert képezett, mintsem a pogány bölcsek valának egykoron, vagy mintsem a mai pantheisták az ő üres elméleteikkel, melyeket ma felállítanak, hogy holnap ők vagy mások ugyanazokat lerontsák. Mindnyájokra alkalmazhatók azon szavak melyeket Péter Szafrárhoz intézett (Ap. csel. r. 5. v. 9.): „Ecce pedes eorum, qui sepelierunt... ad ostium et efferent te.” — Ha az egyház és ennek szellemétől fölbuzdult sok lélek a mai reformérokra várakozik vala, míg ezek iskolákat nyitnak, rendszert kovácsolnak, Európa pusztább sivatag lett volna Ázsiánál, Afrikánál fölemésztetve önmagában és a barbárok által... E reformérek saját műveltségöket is nagyrészt a jézusi egyháznak köszönik, és hálából a jótéteményt ellene fordítják!.. Mi századok hagyományosai vagyunk, ezek tapasztalatait örököltük nemcsak, de alkalmaztuk is. Megillet tehát a jó szó, kivált ha a másik felen a kudarcz oly nyilvánvaló, és szellemerkölcsi vesztesége a társadalomnak oly nagy, mint azt minden részről fájdalommal említetteti halljuk...

* *

Visszatérve a gymnasium történetének, melyből, távol levén azon önhittségtől, hogy már teljes egészében írjuk meg, szándékunk csak is előleges, töredékes vázlatot nyújtani, — megszakított fonálhoz, legelsőbb is azt említjük meg, hogy Keszt-

helyi László rövid tartamú igazgatósága után a kegyes-tanító-rend főnöksége, mely ez intézkedésében is ugyan lelki szemei előtt lebegtetve Cicerónak (De Legib. 3. k.) arany mondatát: „Et qui bene imperat, parucrit aliquando necesse est, et qui modeste parat, videtur, qui aliquando imperet, dignus esse,“... Hyross Samut nevezte ki.

Nem állhatjuk meg, hogy pár sort ne áldozzunk ezen, a tanintézet derék, munkásigazgatói közt, kik, mint a buzgó keresztény, szüntelenül fáradtak, izzadtak és küzdöttek: hogy kipihenjék magokat, az örökkévalóságra vártak, — kitűnő egyén emlékezetének. És abban mintegy letesszük azon palma-ágot, melynél, minden egyszerűsége mellett is, becsesb és drágább pályabért a hellen nép nem adhattott, mely, Horatiusként a győztes hírét a halhatatlanok dicsőségeig fokozta föl:

— — Quos palma nobilis

Terrarum dominos evohit ad deos (I. k. 1. d.)

Erős szellem, lelkiismeretes pontosság, széles tudomány, melyről a hálás tanítvány, s mint nyelvtudományunk valódi megalkotója, örökké élő s ható szellem Révay M. egy helyütt mondja:

„Samuele (Hyross) duce cognita rerum

Intima vis mundi detegit omne decus,

gyakorlati bölcsesség és lángoló buzgalom csakhamar bámulatos sikerre vezették Hyrossunkat. Irodalmi működését illetőleg, kiadványain kívül utalni elégséges hosszú sorára értekezései- s jelentéseinek, hogy azon meggyőződésre jussunk, miszerint irányelvül vallá:

,Nil dulcius est, bene quam munita tenere
Edita doctrina, sapientum templa serena.'

(Lucret. de nat. rer.)

Fáradhatlan munkássága melynél fogva élet-szabályul tűzte ki magának: a hivatalos teendőkből mitsem halasztani holnapra, a mi ma elvégezhető: ,Nihil actum credens, dum quid superesset agendum' gazdag gyümölcsöket hozott. — Állását nem kissé nehezíté azon körülmény, hogy az ő igazgatósága alatt lőn az 1777-ben kiadott ,Ratio educationis' szerinti tanterv-változás, melynek életbeléptetése szintannyi ésszt, mint tapintatot kívánt. — Jól tudván, hogy ,non minor est virtus quaerere, quam parta tueri', — azt, mi eddig a vezetésére bízott tanintézetben, a nemzeti szellem föllobogtatásában, életében és módszerében, dícséretes előfordult nemesak megőrizni, föntartani, de fejleszteni is, a mi még nem volt, létrehozni törekedett. — A fontos intézkedést is tehát eszélyesen vitte keresztül. — Miként feladatukat jól felfogott hivatal-elődei, kik, vezérkedésük alatt, intézetünk minden terén, nem a fürge hangyának, egyedül a kutató élesebb szem által feltalálható, finom vonalát, hanem a mélyen bemetszett s azért mindenki előtt feltáruló barázdáit hagyák magok után, azon vala, hogy örökérvényű gondolatokat csepegtessen az ifjakba, hogy nemesítse érzésük rendszerét, és akaratukat a jó, igaz és szép felé irányozván, készségesítse a növendékeket a tudományra, művészetre és az erkölcsi életre. — A fegyelem is, melynek föntartására szükséges bölcsesség, erély és kitartás Hyrossban bőven megvoltak, alatta jó karban vala... Ő

kellőleg megfontolta, hogy e téren az erőltetés éppen úgy, mint az engedékenység káros változásokat szokott szülni, melyek, ha rögtön jelentkeznek, az iskolai rendnek, ha későbbben nyilvánulnak, a gyakorlati élet jellemének ártanak... Szóval az azonkori tanügyi mozgalmakkal szemben, midőn azok tetteleg megindultak, oly állást foglalt el, mely ritka eszélyt és bölcseséget tanusít.

,Quid virtus et quid sapientia possit,

Utile nobis proposuit exemplar'...

(Horat. ep. 1. k. 2. db.)

Hyross, mint igazgató-tanár, mindenütt mindenkit személye iránti szeretet- és csodálatra ragadván, az elüljáróknak nemcsak teljes elismerésével, hanem föltétlen tiszteletével is dicsekedhetett... A való értékében kiismert egyszerű szerzetes hatásának fényes tanúsága az is, hogy utóbb működésével legfelsőbb megelégedés jeléül, bokros érdemeinek némi jutalmául, a pozsonyi akademiái tanintézet igazgatása terhekhez szokott vállaira tétetett, mint oly férfiúéra, kit az előkelő tanoda kormányzására úgy, tekintve képességét, mint erélyét teljesen hivatottnak tartottak. —

A tanodai ügyek vezér-kezelésében gyakorlott veterán erő, mely a hivatal nehézkes tiszti formái között el nem ernyed, hanem azokon át és túl is megtalálja az előrehatolás réseit, — mint ember is mintaképe volt a szerény érdemnek, nem tartozván azok közé, kik a húsos fazekak körül ólálkodnak... Az önzéstelenség, ha kötelesség is, mai napság figyelemre méltó és újjal kell arra mutatnunk... Egyéb jeles tulajdonai közt Hyrossnak, kinek

theologiai ismeretéről is, irodalmunk történetében, mint hatalmas buvár, eszközlő és izgató, felejtetlen nevű Révay így szól:

„...Samuel (Hyross) doctor

Pandit, quae poscat dogmata nostra salus‘.. nem lehet nem névszerint megemlitenünk még ékes-szólását, mely által kiválóan ragyogott...

Az embert, úgy mond egy korunkbeli jeles író, semmi sem különbözteti meg annyira az állattól, mint a beszéd, miután ez közvetlenül a gondolkodó ész szüleménye. Eme bámulatos tehetség mindig rejtélyes erővel hat ránk, akár aztán a csáscsogó gyermek rebegésében, akár a föllengző szónok mennydörgésében nyilatkozzék, és a szó akár halk lépéssel az elmélkedés lassu menetét, akár az ének melodicus lejtésénél az eposz magaslataig emelkedjék, vagy az andalgós lant bűvös körében kéjelegjen... Moore Tamás szerint a nehéz dolgok, a ritkább ajándékok egyike levén, százak előtt állva gondolkodni és a gondolatokat rögtön s folyvást logikailag rendezni, s kellő szavakba öltöztetni: a művelt s valódi szónokok mindig és mindenütt nagyhatályú s becsű férfiak voltak. — Szónokokat értünk, s nem demagóg és sophista szájhősöket, hanem oly férfiakat, kik természetes tehetségöket, az ó és új világ örök példányinak tanulmányozásában képezvén ki, azt csak a rend az igaz tudomány, erény, a korszerű józan haladás, szóval a valódi jóllét érdekében szeretik használni, irtózva a gondolattól, hogy hatalmuk mások káráig fajuljon; oly férfiakat, kik tárgyuaktól áthatva s hevitve, lelkökbe a meggyőződés nyugahnát, szívök-

ben a közlés ösztönét, ajkukon a Chariszok sejtés mézét viselik; s kikben, ha társaikra jótékony hatást s evvel eredményesb befolyást gyakorolnak, az emberek igazolt büszkeséggel szemlélik önmagok fölmagasztaltását, és hírókban s nevőkben saját dicsőségeket helyezik... Mennyire volt a szó, a beszéd ezen ajándékával Hyrossunk megáldva megítélhetni azon emlékbeszédekből, melyeket, a jóltevői iránt mindig hálás kegyesrend nevében, a b. e. Gusztinyi és Révay nyitrai püspökök stb. fölött tartott. E dolgozatokkal helyet foglalt Hyross S. az elsőrendű szónokok sorában, és reá teljesen illenek e szavak: *ex ungue leonem*... S valóban, mit a tudomány alapost, az előadás megkapót, az egyházas és honfui érzelem az alkalomhoz mértén — multat és jövőndőt átfoglalva — dicső tettekre elragadót nyújthatott, azt gördülékeny körmondataiban, a hazaszeretet varázs-szavain, Cicero ékesszólásával, e beszédekben elmondva találod...

Egyébiránt is nem volt oly tárgy vagy ügy, melynél beszéde közben ki nem tört volna Hyross Samuból az ékesszólás villogó szikrája, mint ama hűs és üdítő vizek, melyek a tikkadt vándor szomjának enyhítésére a sivatag szikláiból fakadnak...

A történelem magasztosan szól némely bölcs és nevezetes férfiakról csöndes félrevonultságukban; de keveset mutathat föl szebbet, nagyobbat, mint a 48. éven át tanárokodott Hyross Samu, az ő Váczon, a rendi társházban, átélt magányában. Idejét könyvei, lelki ügye és Istene között osztván föl, zajtalan lakába nyugodtan tölté élte végszakát... Majd szélhűdés érvén őt, a porszemek a homokórában mind-

inkább ritkultak, s ő azokat rettegés nélkül számítá, példájában tanusítván azt, hogy a jámbor kereszténynél a baj színig megtöltheti ugyan a keserűség ürömkelyhét, azonban mindig hiányzani fog abban azon csepp, melytől az megcsordulhatna...

Menyire hatott ezen köztiszteletben és szeretetben állott egyszerű szerzetesnek 1817. okt. 10-én történt gyászos kimulta a közönségre már azon más vidékekről is Vácra sereglett roppant sokaság is mutatá, mely őt végső nyughelyére kíséré.... Az akkorban összejött elláthatlan népségnek az elhunyt iránti kegyeletes tiszteletét b. e. Kamanházy László váci püspök, ugyis, mint hálás egykori tanítványa, lélekemelőleg fejezé ki. Mert ez a megszűnően is érkezett, a társadalom minden rétegét képviselt és a koporsót néma tisztelettel körülvelt tömeg jelenlétében a hült tetemek eltakarításáról, az egyházi szertartást személyesen, káptalana és a kegyesrendiek segédletével végezvén, gondoskodott — úgy, hogy a temetésnél, bár hallgatagon résztvettek, mindannyian azt gondolhatták magokban, hogy a szerény férfiú, kit nyugodni visznek, bizony büszke férfiú is lehetett volna...

A tanintézetek szemmeltartása, látogatása a tanhatóság és más a nevelés és közoktatás avatottjai részéről a taneredmény némi ellenőrzésére, a lelkiismeretes tanár és tanulók buzgó szorgalma és ernyedetlen törekvésének ébresztésére és föntartására is hathatósan befolyanak. Ezek alkalmával aratja mind a kötelességű tanár mind a szerény növendék fáradozásainak legédesebb gyümölcseit, t. i. az illetékesek általi méltánylást, közmegele-

gedést, dícséretet... És minthogy Cicerónak, a római ékesszólás és az összes irodalom legtündöklőbb hőségnek, mondata szerint: „honos alit artes“, az efféle tény, kegyes részvét arra nézve, hogy kiki, a Magas-ságbeli segélyével, saját hatáskörében tőle kitelhetőleg azon magas várakozásoknak megfeleljen, melyeket a nemesszívű látogatók ki- kifejeznek, mindenha ösztönül szolgált... Már pedig az ifju csemetének langyos esőként az ösztön is szükséges, és ugyan annál inkább nélkülözhetlen az, minél inkább van az ifjúság előtt elrejtve jövője... Ösztönre szorul a haladottabb koru ember is; mely nemes ambíciót szül... Enélkül nagy tettek soha sem jöhetnek létre...

A nyitrai kegyesrendi gymnasiumnak illetlen látogatásban egyszernél többször vala szerencséje részesülhetni, a mennyiben ezen egyházmegye lelkes püspökeit és másokat is időről időre, az éljenek ezrei mellett és a lelkesültség tetőpontján, falai között fogadhatnia alkalom nyílt. Mely látogatások emlékezetét hálás érzelmek kisérétében kitörölhetlen betűkkel őrzik a késő ivadékok számára is tanintézetünk évkönyvei...

Ezekben olvassuk, hogy a mondott év aug. 11-én a hazafias érzelmű derék Forgách Miklós gróf nyitramegyei főispán Balassa Ferencz gróf főigazgató társaságában a tanévvégi vizsgálatban vőn részt, és noha szigorú próbakőre tevé az ifjakat, tiszta s értelmes szóval és eleven bátorsággal adott feleletek után teljes elismerését fejezte ki az előmenetel, különösen a fölött, hogy minden tantárgy fejtegetésével kellő gond fordítatik a jellem-

képzésre is... Köszönetet mondott a fáradhatlan munka- és szünni nem tudó szorgalomért az igazgató és tanároknak, kik atyai szeretet', komoly, de sziveket megnyerő méltóság- és böles oktatással tanítanak s vezetnek, és fölhevítte az ifjú sarjakat, hogy fogékony sziveikbe kegyelet-oltárt emeljenek mentoraiknak, melyen a hála-áldozat sz. lángja folyton lobogjon!...

1784-ben a kormány parancsa következtében a nyitrai gymnasiumban is a 12. frtnyi tanpénz hozatott és a legnagyobb szigorral hajtatott be... Meghatók a hazafias panaszok, melyekkel, az iskolákra nehezült egyéb súlyos viszonyok mellett, a siralmas állapot fölött egykorú följegyzők keseregnek... Halljuk, miként ad a ,sic volo sic iubeo' módra való intézkedéseken méltán megindult egyik hivatalelődünk, tanodánk nemesebb érdekeiért aggódó érzettel telt kebelből fakadó hangon, erről találóan jellemző kifejezést: ,Scholae alias frequentissimae ad paucorum discipulorum numerum redactae sunt. Multi propter inimicum etiam pauperi nobilitati didactrum solvi praeceptum scholas deserere compulsi... Protestantium scholae pace imperturbata fruuntur, illorum iuventus veteri discendi et docendi methodo proficit, nostra e systemate novo deficit... Illos patroni sustinebant, nostros deserebant; illi a didactro solvendo exempti, nostri onere pressi pendendi... Diligentius autem didactrum, maiorique vigilantia, quam in litteris progressiones, exactum'...

Midőn e sorokat, melyek mind létrejöttük oka miatt, mint tartalmunknál fogva megszívlelésre

méltók, közöljük, nem tagadhatjuk meg magunktól annak ismételt kimondását, hogy az államhatalomnak az iskolákra okszerű és méltányos igényeit s befolyását nemcsak tiszteljük, de, tekintettel hazánk sajátos viszonyaira, némiképen kívánatosnak is tartjuk... Csakhogy azon felügyeleti jogot, mely a katolikusok irányában valamint e jelzett időben, az igazság minden barátjának megbotránykozására, úgy megint 1848. óta túlzott módon is gyakoroltatik, igazságszerű mérvre leszállíttatni, és egészen azon fokban, az összes protestans felekezetekre is kiterjesztetni ohajtjuk... Mert, habár 1848-ban a kath. religió, megfosztatván azon igényektől, melyeket az állam kiváló pártfogására tarthatott, elvesztette minden előjogait, úgy hisszük, viszont megszerezhetette a vallásfelekezeti autonomia azon mértékét, melyet az akatholikus felekezetek, egyházi, iskolai és alapítványi ügyeikre nézve birtak és bírnak...

És mindezzel nem mást, mint jogtisztelést és méltányosságot ohajtunk, hogy valahára megjöjjen azon idő, midőn mindenkinek egyenlő mértékkel mérnek, midőn nem lesz egyik jobb gyermeke a hazának, mint a másik, midőn nem a vallás szerint vagy azon politikai párt prismáján át ítéltetünk meg, mely, az exclusiv hajlam irigy szegénysége lévén, ennek csalfényénél önti, vési, alkotja nagy embereit, csak ezek cultusát üzvé, miként a régiek, kik, isteneiket magok teremtvén, saját agyrémeikkel népesíték be az Olympot, oltáraikon saját szenvedélyeiknek gyujtván tömjént... És megvárjuk, hogy a azon alkotmányosság kormánya, melynek, mint

ohajtott felszabadulás hajnalának előidézésében jelentékeny, talán főszerepet vitt áldornagya, az önfeláldozásért az üldözés, megvetés s rágalom rózsáiban épen a liberalis szájhősök s fusionált párt fizetett csatlósaitól részesült jézusi hazai ősvallásnak, kiknek szólási és megvetési (?) szabadságot teremtett, — meg fogja hazudtolni látsó gondolatáról a hirt, ha arra vonatkozott, hogy az alakuló tanterv, a törvénynyé válandó középtanodai javaslat, csak is a katolikusokra kötelező; — megvárjuk, a közoktatásügyér úr maga teendő javaslatot az iránt, miszerint a tanrendszernek, melylyel a mindkét protestans, valamint a görögkeleti középtanodák épen úgy Damokles-kardot kapnak fejük fölé, mint egyik-másik szegényebb sorsu kath. intézet, életbeléptetését különbség nélkül, nem egyedül a katolikusoknál, hanem az, azonos felügyelet alá veendő, protestansoknál is, valósitandja... Másrészt semmi kifogásunk az ellen, hogy a protestans iskolák alapítványai, tanpénzei stb. külön kezeltetvén a katolikusokéitól, az ő céljaikra forditassanak... Mindezt, az elévülhetlen jogtiszteleten kívül, így hozza magával a tökéletes egyenlőség és viszonyosság, mely épen nem azonos fogalom a vallásfelekezeti communismussal... Amaz a jogok egyenlő biztosítását és kölcsönös tiszteletét, méltatását célozza, ez minden jog alapjait aláássa...

Az istenes és tiszta hazafiságu Révay Antal gróf után, ki, soha sem tagadván meg a nyomokat, melyeket jeles elődei ez egyházmegye történelmé-

ben hagytak, — azon kívül, hogy apostol-utódhoz méltóan a vezetésére bizott megye közérdekeit igazán szívén hordozta, a helybeli elemi iskolákat is építette, — Fuchs Ferencz foglalta el a nyitrai püspöki széket 1788-ban. — Fuchsnak neve, kinek minden tettéből kitűnik a böles- erély- s főpásztori buzgóság, párosulva azon határozott jellemmel, mely kitűzi magának a czélt, és fáradni nem tudó kitartással s türelemmel annak elérésére törekszik, — e megye püspökeinek sorában szintén igen diszes és örökre feledhetlen... Kívül esik ugyan e sorok körén elszámolni az ő maradandó érdemeit, melyeket Isten és az ő szent ügyei körül, a hon és egyház érdekében szerzett. — De a tudományok és művészetek irányában gyengéd szeretetének azon tanuságát, hogy, a többi között mintegy 200 frtba került gymnasium-födél költségeit ő viselte érintetlenül nem hagyhatjuk...

Bővebb bizonyításra nem szorul az, hogy, ha az egyház jótékony befolyásának háttérbe szorítása és a rendeltetésszerű nevelés elhanyagolása következtében, a vallásosság és az ezzel rokonult erkölcsiség szent érzelmei kihamvadnak az emberek sziveiből: nincs földi hatalom, mely többé a társadalmi törvényt és a rendet föntartani és megvédeni képes legyen... Már a gondolkodóbb pogányok is megvoltak győződve a felforgathatlan igazságról. És azért ifjaikat esküvel kötelezték az agrauli templomban, miként religiojukért, valamint hazájuk boldogságaért, ők végpercéig harczolandnak, és atyáik ős hitéhez mindenkor tántorithatlanul ragaszkodnak... Már pedig nincs tudomány, nincs

ismeret, mely bizonyos tekintetben Istenhez, a tudományok urához ne vigyen vissza, valamint nincsen teremtetten lény, melynek Isten levén szerzője, s mely Isten bölcsességét hirdetvén, szemes és vallásos szellemmel telt tanár által nem volna fölvehető, használható és alkalmazható a hitéletnek, az ajtatosság érzelmének ébresztésére... Tehát nemcsak a hittan-tanárok hivatvák a vallásos és erkölcsi érzetnek az ifjakban fölkeltségére s gyarapítására, hanem mindenkinek, ki csak iskolákat vezet, e célra a tanítás által összhangzatosan közre kell munkálnia... S valóban a hit és áhitat csak akkor ver a szívekben mély gyökeret, akkor lehet az ifjuban megőrizni az erkölcsösségi épséget, ha a vallásos érzet, a különféle tantárgyak által, a különböző érzelmi csatornákon, az elméből a szívbe száll le, — ekkor a lelkismeret, a bűnös csábítások ellenében jól megerősítettén, az ingadozó kort megóvjandja az erkölcsi romlottságtól...

Édes lelki örömeinkre szolgál megemlíthetnünk, hogy a gymnasiumi kegyesrendiek, vallásos keblök nemes sugallata után, mint kezdetben úgyazontúl, jelesen 1791-ben is, fönnön nyilatkoztatták ezt....

Nálok, kik barátai valának a tudományosság-nak, de csak is annak, mely az emberi ismeretek gazdag mezejének virágait s gyümölcseit hívő lélekkel s alázatos szívvel teszi le az Isten dicsőítésének oltására, — nem csupán a vallástudomány tárgyalatott a róm. kath. egyház és tanainak értelmében, hanem a többi tantárgyak kezelésében is, főtekintettel voltak a vallásos szellem és érzület fölkeltségére, ápolása- és megszilárdítására... A hit

és szeretet tüzmelege hevitvén szerény keblöket, hogy növendékeik mindegyikében fölkeltsék a hit szeretetének életadó szikrája, legszentebb kötelességüknek érezték, minden alkalmat megragadtak, mindent, bár fáradságos módot megkísértettek, .. ellene dolgozván így a fensőbb iránytól elrugaszkodott tudásnak, mely olyan, mint a mágnesű nélküli hajó, — viszik a tévely szelei, hullámai, míg végre törést szenved... E végből röpitettek ők az Istenhez legtöbb, legforróbb imát, hogy szenteltessék neve, jöjön el az ország és terjedjen, melyet Jézus Krisztus alapított; erejüknek teljéből igyekeztek tehát mindenképen az Isten dicsőségét előmozdítani s öregbiteni.. Azért is a jelzett esztendőben, noha új terhelésekkel járt, a hitelmezést és vallásoktatást azon növendékeik lelki érdekében, kik magyarul vagy latinul nem értettek, — németül és tótul is kezdték tanítani, ... fáradságukat gazdagon jutalmazottnak tekintvén azon remény által, hogy így is a tanulóifjúság nevelésének jó és szent ügye nyercend.

A II. József-féle rendszer hitt és bizott missiójában: hogy Magyarországon a civilizatiót német szellemben terjeszsze, gyökeresítse meg... Neki ugarföld vala a haza földje, melyben hivatva érezte magát csupán német cultura virágait tenyészteni... Nem az vala a főfeladat: hogy Magyarország gyermekei, s fiai e tudományok kincseivel ajándékoztassanak meg; hanem az, hogy a tanulmányokkal elborittatván az elmék, ne maradjon idejük s alkalmuk a nemzeti önértzet és öntudat fölébredésére, és így német szellemben képzett s művelt munkások ezreivel szaporítsák az osztrák

értelmiség súlytömegét, oly munkásokkal, kik, mint benszülöttek, annál alkalmasabbak legyenek e haza anyagi kincseinek is a 'nagy közhaza' érdekében való kiaknázására... De csalódtak a német kormány és emberei e hitőkben... Mert az anyatejjel beszitt és a családi élet hatása alatt növekedett nemzeti érzet legtöbbet szűzien megőrző és megóva minden áthajlás, átsimulás veszélye ellen... Épen ellenkezőleg mind általánosabbá vált a meggyőződés, hogy a magyar haza gyermekeinek minden más előtt a nemzeti nyelvet kell behatóan megismerniök... Csak ez vezet el nemzeti műveltségünk pantheonába, ennek útján jutunk el szellemkincseink ismeretére; ez által fakad keblünkben a vágy: nemzetünket a szellemerkölcsi hatalom ama fokára emelni, hol Vörösmartynk, a költő-király szerint:

,A nemzet Isten képe lesz,
Nemes, nagy és dicső,
Hatalma, üdve és neve
Az éggel mérkező.'

A nemzeti nyelvvel való alapos megismerkedés megismerteti és megszeretteti velünk a nemzeti geniust, a melyet nemcsak föntartani, hanem lehető magasra emelni, elsőrendű kötelességünk... Így ovjuk meg és magasztaljuk föl nemzetiségünket, minél — halhatatlan Széchenyinként — drágább kincsünk nincs, minthogy ennek kiemelése, ennek művelése által léphet nemzet sajáttságos fényében a disznek fokára, mely varázskörön kün tenghet ugyan az ember, sőt gyarapodhatik is hosszú évsoron keresztül, mint napontai a példa, ámde csak az egykissé lelkesbnek kebele örökké szomjan marad,

a lelkiileg kitűnő pedig csak kínos epedések unalmai között tölti életét'...

És vajon szívéen feküdt-e a szerzetes eloknek az említett időszakban a nyelv és nemzetiség drága ügye?... Erre nézve legyen elég fölhoznuuk, mint a magyar piaristáknak a hon érdekében mindenha benső ragaszkodása nagybecsű tanuságát, azt, hogy akkorban a nyitrai kegyesrendiek egyike Laczkó A. 1792. évi febr. 24-től fogva a magyar nyelv és irodalom fölött rendkívüli előadásokat tartott nagyszámú külsőknek is, oly sikerrel, miszerint a fensőbb tanhatóság helyeslését is kinyerte... Nemzetünk szellemi élete szomorú, vigasztalan állapotban szynlődött az idétt, és zengzetes szép nyelvünk még jobbára szabálytalan, irodalmunk pedig különféle jeles terményei mellett is, olyan vala, mint a spártaiak vaspénze, mely csak Lakónia szűk határain belül birt forgalommal... Nyelvünk művelésének és nemzeti irodalmunk emelésének vágya sugallá az igénytelen piaristának ez irányban ténykedés szép eszméjét, és szülé csakhamar az eszme életbeléptét is,... hogy hangosabban dobbanjanak föl mások szívei is a nemzet jóllétének gondolatára; hogy nemesebb lelkesedés lángjától égjenek kebleik a nemzeti előhaladás nagy czéljának megfontolásánál, és fokozottabb vágytól érezzék sarkaltatni akarataukat a nemzeti művelődés magasztos eszméjének lehető valósitására...

Hazafiui lelkesedéssel üdvözlék is mindenfelől a jelest, ki, mint az elfogulatlan hazaitörténelem kiváló és hálára méltó alakja is, valóban kiérdemelte a közvélemény jó hajlamait az által, hogy II. József-féle hatalom-

szó elnémultával azon nemzeti erő felülkerekedését elősegítette, mely centrifugal löktetéseivel, kivétvén az idegen szellemet a kör határain túl, szilárdítá saját középpontját, és ugyan, az igazi honi érdek, a nemzeti önérzettel testvérült, tudományos haladás öntudatának, középpontját..

Az emberiség sem mélyebben nem sülyedhetett, mint az ember áldozatban, sem magasabbra nem emelkedhetett, mint az önfeláldozásban. Méltán keresik tehát az igazlelkűek a szerzetes oktatók egyik dicsőségczimét azon önkényt választott szép, de terhes, a világfiak által kellően nem méltányolható pályában, melyet Isten segélyével annyi erély-, érdem- és eredménynyel futottak, ama nagyfontosságu, és csak nem egészen díjatlan mentori állást betöltve, melynél a hivatalos működés folytonos önfeláldozásban; az ösztön az Isten ügye iránti hűség s a honszeretet érzelmében; és a jutalom az eredmény örömeiben, a teljesített kötelesség öntudatában s a közelismerés vigasztalásában áll: „dignum solumque par pretium tanti laboris”... Az ily egyének valóban az ó szövet-ségi papokhoz hasonlíthatók, úgy mint kik merő áldozatokból éltek... Szó nélkül nem hagyhatjuk ide vonatkozólag sok közül, az 1804-ben szerzetes őscink iránt ünnepélyesen nyilvánított kegyes elismerést a nevelés-tanítás terén hivatásszerűleg kifejtett munkásságért..

Kiben csak a rendkívüli események, s eredmények szemkápróztató jelenségei képesek érdeket kelteni s az természetesen nem érti meg a csendes tevékenység, a reclame zaját kerülő működés áldá-

sát, de a higgadtan és igazságosan mérlegelő fönkelt lélek a hiven teljesített kötelességtől sem tagadja meg a helyeslő nyilatkozatot... Mire nézve, különösen a hálátlanság lépten-nyomon látható jelenségeinek szomorú képénél örömtünkre válik e tekintetben megpihenni az izzadsággal kivivott érdemet kiemelőleg méltató ítéletnél, melyet az egri Sion első érseke az emberiség boldogításában törhetlen kitarással, körültekintő eszélylyel, ernyedetlen buzgósággal, rendületlen lelki erővel és tiszta szívvél fáradozott nyitrai piaristák üdvös hatására nézve mondott...

Miután. t. i. b. e. Ferencz apost. királyunk a halhatatlan Eszterházy Károly gr. püspök elhunytá által megüresült egri megyét, a római sz. szék megegyezésével három részre osztva, a kassai és szathmári püspökségeket alapítván, magát az anyamegyét érsekségre emelte: engedvén a közvélemény szavának, Fuchs Ferenczet (1807.), kinek egyház és hazafiui erényeiről, a kir. trón iránti tántoríthatlan hűségéről ő maga sem kételkedett, Eger első érsekének, valamint Heves és külső Szolnok törv. egyesült vármegyék örökös főispánjának 1804-ben kegyelmesen kinevezte. Midőn ez előléptetés alkalmából a tanodai igazgató, Kelle Lipót, a lángbuzgalmú főpásztornak, kinek dicső kormányá alatt 16. éven át vezéreltetett a nyitrai egyházmegye az igazság és szeretet ösvényén magas rendeltetéséhez, örömhódolatát kifejezé, az nemcsak a szegény, de szorgalmas és jóerkölcsös tanulókhoz jó szívet új kegyadományokkal tüntette ki, hanem az üdvözlőnek adott válaszában a kegyes-

rendieket is megörvendeztette... „A nevelés-oktatástól függ, mondá Fűchs érsek, a gyermek földi és örök boldogsága, s maguk a szülők öröme vagy gyásza, a polgári társaság áldása, a földi országok virágzása s a mennyország aratása. A fa is olyan lesz, a milyenné csemete korában nyessük, adhatunk annak sugárnövést, vagy hagyhatjuk görcsös tuskónak... Szép képet nyomhatunk a lágy viaszra, de idomtalan vakarcsnak is hagyhatjuk azt; hanem megkeményült állapotában csak azon alakot mutatja, melyet lágykorában rányomtunk... Ez a szülői és tanítói nevelés-oktatás képe... Nyíltan tőn ezután vallomást arról, hogy jól esik neki azt tudhatnia, miszerint a haza reményei szellemképzésének a nyitrai kegyesrendiek kezében azon alapja tétetik le, melyen a vallásos tudományosság oly rendíthetlen épülete emelkedik, melyet sem a balsors rohanó zápora el nem moshat, sem a szerencse forgó szele el nem sodorhat...

Az 1808. esztendő szünideje nagyon megsomorítá a nyitrai piaristákat. — Mert, a hét ablaknyi hosszú szinterem felső padlózata ledülvén, nemcsak az összes tanhelyiségeknek, a nyári szakra ideiglenesen oda helyezett, ablakait összezuzá, hanem a tanintézeti épület tetejének nagy részét is, nem említve egyéb kárt, maga után rántá vagy legalább tetemesen megrongálá... És mégis az az idei őseinknek érényedzte és az Isten rendeléseim megnyugodni tanult lelke a váratlan csapáson sem csüggedett, sőt annál szilárdabb elhatározottsággal vetették reményhorgonyokat az ég titkos végzéseibe, és a gyors helyreállítás után

jártak... Azonban a kiadás roppant vala, és a javítások költségeinek elviselésére a kegyesrendiek, bármily sajnosan esett nekik, semmiképen sem voltak képesek... Mire nézve az összeomláshoz közellevő épületnek, a küszöbön állott tanév elejéig rendbe hozhatására 2230 frt. 30 krnyi adósságot kellett tenniök, a melynek részletekben lefizetésére, legfelsőbb határozat folytán az 1 frtnyi familiatio 1808—1809. években 2. frtra emeltetett... Nem ritkán történik, a mult és jelen egyiránt tanuskodik arról, hogy a legnevezetesebb ügy, a legszentebb érdekek előmozdítására intézett törekvések magasztos eszmék, a legéletrevalóbb tervek zátonyra jutnak a kitartás, a jóban következetesség és sziklaerős szilárdság hiányában... Miben százan a legértelmesbek közül, mint célravezetőben megegyeztek, minek megvalósítására ezersen lelkesedéssel vállalkoztak, romba dőlt, a mű a tökéletes siker előtti utazó perczben megakadt, mert nem voltak meg a most érintett tulajdonok a vezetőkben, a főben, kinek erőt s életet kell vala öntenie az egész testszervezetébe... A kegyesrend nyitrai gymnasiumának erészben is a szóban levő nehéz időben örvendhetnie méltán volt oka, mert oly kormányzóval birt, ki bármily akadályokkal szembe szállani soha sem retteget, és az üdvösnek, jogosnak s szükségesnek ismert elnyerésén, keresztül vitelén egész odaadással s minden szabad eszközökkel fáradozott... Csak is ekképen történhetett, hogy a tartozás 1814. esztendőben Kelle Lipót alatt, így hitták az az idei szerzetes igazgatót, ki, mint elődei... szép és fontos hivatala üdvös viselésére, nem

mulékony javak hiusága, kényelem-keresés vagy csilámló fénytől, hanem valóban azon buzgó kíváncstól vonzatván, hogy sok ágazatú teendőinek megfelelően, mindennek mindene legyen, Istenbe helyezett bizalommal, hathatós szellemerélyt fejt vala ki, — már teljesen törlesztve volt...

A tizenharmadik század utolsó tizedében e század eszméi életet és alakot követeltek, s fölemelkedett, az egymásra következő s egymásból folyó tévedések- s bűnöknek szomorú láncolatát mutató, azon romboló vihar, mely francia forradalomnak neveztetik. Ebben s talányszerű ordáliaiában főleg azon társadalmi válságok egyikét láthatni, hol az emberi természet gyarlóságai, szenvedélyei, jó és rossz tulajdonai egész meztelenségükben jelentkeznek... Mert az új eszmék s új érzületek, a fennállott régi viszonyokkal harczra kelnek s mindkét oldalon érdekekkel szövetezvé, minden észszerű közvetítést elutasítanak, annyira, hogy mindkét fél csak a másiknak megsemmisítésével akar diadalmaskodni. Így előidéztek azon válságok egyike, melynek kicsapongásai fölött nem lehet eléggé szigorú ítéletet mondani, de melynek történetéből mindenkinek tanuini kellene, hogy kerülje mindazt, mi okvetlenül oda vezet... A pusztító hadjáratnak rettenetesei, szomorítók valának következményei, melyeknek véres nyomain hazánkba is beköszöntött az inség és nyomor. És a baj akkor lőn leginkább érezhetővé, midőn e leszállított pénzérték gazdagot, szegényt egyaránt sújtott. — Az 1811. évi pénzválság (devalvatio) által az alapítványi összegek csak nem ötödreszükre olvasztatván le, a kegyesrendi inté-

zeteket, ezek között a nyitrait is veszély érte... De a kegyes-tanító-szerzet fölött, mely, erős bizalommal viseltetvén Isten iránt a királyi lantossal (57. zs. 23. v.) így sohajta föl:

„Iacta super Dominum curam tuam, et Ipse te enutriet: non dabit in aeternum fluctuationem iusto“..
örkődő nemtő e nehéz napokban sem távozott el tőle. —

A magyar- és erdélyországi piaristarend akkori főnöke Egerváry Ignác t. i., kinek jeles érdemeit a szerzet soha feledékenységbe nem temeti, látván az alapítványok értéke s jövődelmének tetemes csökkenését, a sötét jövőt megelőzendő, I-ső Ferencz császár- és apost. király kegyelméhez folyamodott. Ki is figyelembe vevén a nyomasztó állapotot, melyre a szerzet a fundatio-tőkék becsleszállításával jutott, nagylelkűségénél fogva a károsodottnak fölsegélésére 1807. évi július hó 10-én kiadott oklevél által az egykori fehérvári korona-őrség (Custodiatu Albensis) javadalmaival a kegyesrendet megadományozta, és ezen nemes tette által, a piarista iskoláknak erős gyámolául levén, nemcsak a szerzetet, hanem az egész országot maga iránt örök hálával lelánczolta... A mely drága fejedelmi kegy, melynek szülő oka az volt, hogy a vallásos szellemű erkölcsös nevelés a piaristák gondjai között valóban izletes gyümölcsöket termett, egyház- és honnak egyiránt, — minden zengzetes dicsbeszédnél hangsabbban hirdeti azon mély érzelmű reputatit, melyben a nevezett egyszerű szerzetes-társulat a királyi széknél is állott...

1806. évben kelt az érintett, világrendítő esemé-

nyekkel járt, harczias idő okozta azon felső meghagyás, mely szerint 1809. jul. 17-én a gymnasium, s aug 29-én a collegium is kórodává alakíttatott... Mintha a te öröködbe Uram! pogányok jöttek volna. Pedig nem jöttek pogányok! A viszonyok kényszere, a körülmények hatalma lépvén közbe, beteges katonák helyeztettek oda, és így, a tanuló ifjak, megszűnván az előadás, hazabocsátattak. — Minthogy ekként a társház is lefoglaltatott, a kegyes-szerzetbeliek ugyancsak felső rendelet következtében, templomuk is bezáratván, a ferencziekhez mentek lakni. — Mely zsellérkedésből csak 1810-ki májushó 30-án tértek sajátjukba vissza... 1809—10. iskolai esztendő 1810 iki január hó elején vette kezdetét, és ugyan egyelőre a négy nyelvtani osztály a városházán, a humanior osztályok pedig az elemi tanodaépületben léteztek. —

Ezután a vész oszladozott, és a tavasz nemcsak a természetbe lehelt új életet, hanem édes honunkra is visszahozandó volt a jó időket... A vihar lezúgván az új béke napjának fényében különösen a vallás-, nevelés és tudomány terén jobb korszak kezdete nyilni... A lélek ezen örök kincseivel a Magasságbeli minden más előtt a b. c. fejedelem, I. Ferencz († 1835.) kebelét tölté legdúsabban meg... A szellemi hatalomnak ellenállhatlan ereje, még a fegyveres erőszak pusztításai, a harcziáték szeszélyei közt is, alá nem becsülhető szerepet visz. A szellemi felsőbbség, mely a merő physikai erőködés fölött e sajnos háborúban inkább, mint valaha, érvényre jut, a szellemi vagyon lassu, fáradságos gyűjtésének elvitázhatlan egyik eredménye, és

abban kétségkívül a tanodáknak, mint a szellemi hatalom tulajdonképi műhelyének, jelentékeny részök van... Elég érv hogy a fegyverzőrej napjaiból oktatásügygyel foglalkodjunk; elég indok, hogy a tanintézetek működését éber figyelemmel kísérjük, mert azokban leljük a valódi hegenomiára vezető biztos utat, azokban találjuk az egyedül igazolt és azért tartós felülkereskedésnek úgy csiráját, mint biztosítékát...

I. Ferenczben, ki népeinek valódi atyja volt, egyebek között mély vallásosságát kell kiemelnünk. Ő oly időben növekedett, melyben a tudomány többnyire vallástalan, s magának a társadalomnak léte is problematikus volt... Egy nagy vajadásban szenvedett az emberiség, és a forradalom hősei, miután lázas izgatottságukban trónokat forgattak föl, bűnös diadalérzetökben, mint uj Titánok, az eget akarák meghágni..... A franczia corrosiv bölcsелеm adeptjei, kik a positiv vallás elveire fektetett államrendszer ellen törnek, másfél századig hirdették, mily boldog lesz az emberiség, ha majd egykor, teljesedvén a Pláton álma, a philosophia trónra ül... És, amint ama philosophia arra ült, ez megújítja a világpolgárosító kereszténység ellen mindazt, mit a Nerók és Deciusok vérengző dühe, a Celsusok és Juliánok álbölcselme s sophismái és a Lucianok leleményes s boszús gunyora fölhasználtak, e célra nem hiányozván nála sem a forradalmi nyaktiló, sem az encyclopaedistáknak, szóvirágba burkolt lassú, mérge sem a Voltairek szédítő gunya... De a jóságos király mindezen veszélyt szerencsésen meglábolta, és megértvén

az ég gondviseleti szándokát, szétlövellé szelleme sugárait nagy birodalmának minden térségeire, tehát édes hazánkra is, és erős lélekkel intézkedék, hogy fejedelmi legkomolyabb parancs-szava a tanodák fölvirágoztatása ügyében okvetlen foganasittassék is...

Keblünk őszinte kegyeletét érdemlik meg azon egyének, kik Ófölsége magasztos szándéka érvényesítésében, a nevelés-oktatás mezején, közremunkálva, lelkesen előre törtek, és hivatásuk körében szívök leghőbb dobbanásait, tetterejök javát az iskola fönséges ügyének szentelék... Diszes hősei voltak ez ügynek a kegyesrendiek is, kik a fejedelmi intentióhoz képest a vallás és művelődés párhuzamos terjesztésén fáradtanak. — Az épen lezajlott francia mozgalmakban nyújtott tapasztalás tanúsága által is bebizonyított tényként állott előttök, hogy az államoknak üdve csak az ész és szív összehangzó képzettségén sarkallik... Ki csupán szívét pallérozá az értelem elhanyagolásával, keserűen veszi rövid időn észre, hogy a cselszövényekből élődő kalmár-világ körmönfont fortélyaival legigazabb tulajdonából is kivetkőzteti; ellenben ki egyedül csak az értelme kifejtésével törődik, mi válik más belőle, mintegy ünhaszonleső, számitani, felebarátját finomul kizsebelni és durva gyönyöröket élvezni tudó emberállat, kinek keblét egyetlen nemes eszme sem képes földeríteni... fásult imádója az érez-arany borjunak...

Az emberi szív két legnemesebb ösztönének: a kegyeletes hálának és az emberi nem iránti figyelemnek jelét adni, nem utolsó foglalatosság; mind-

kettőnek, mennyire lehetsége eleget tenni, e dolgozat folyamában minden alkalommal igyekeztünk. — A háladatosságnak, mert azon egyéneket, kik, a kegyesrendi intézet körül, ügyének fölkarolása és gyarapítása által, érdemeket szereztek, fölemlítjük; az emberi-nem iránti figyelemnek pedig, mivel a főséges példák nemes elhatározást keltő varázserővel hatnak a fogékony keblekbe, és a közönségesen megismert s tisztelt érdem a nagyinak és jelesnek szeretetét s követését eszközli...

Azon nemes jóltevők között, kik a nyitrai kegyesrend ifjúságnevelés-oktatási gondjain könnyítették, előkelő helyen áll a nagy áldozatok- és jelentékeny adományairól méltán magasztalt Klugh József († 1826.) nyitrai püspök... A hír s név és a valódi dicsőség közt szerintünk nagy a különbség. Ez a tudományokban nagyszerű felfödözéseket tehetett; az talán új s az eddigieknél öldöklőbb fegyvernemeket talált föl, csatákat nyert, országokat hódított, népeket igázott le; emez utakat készített, posványokat száritott, roppant gulákat s pompás emléképületeket emelt; amaz a művészet szárnyain a tökély magaslatáig hatván, majd vásznon, majd kőben, az eszmének valóságot, az erénynek testet, az égi lényeknek látható, fogható alakot adott, miként Parrhasius és Skopásról oly szépen írja a költő (Horat. 4. k. 8. d.):

,Hic saxo, liquidis ille coloribus

Solers nunc hominem ponere, nunc deum."

Az ily férfiak kétségkívül növelni fogják saját becsületökben a nemzetükét, s kortársaiktól magasztatva, élni fognak a történelemben: azonban

mindez hir, nevezetesség s becsület, de még nem valódi dicsőség. Az ily dicsőség, miként egy jeles francia író helyesen jegyzi meg, a magasságban az Istené, itt a földön — az áldozatkész, a jótékony, az önzetlen, a hősiek erényé... Osztályrésze az ama fejedelemnek, ki Istent félve és saját boldogságát a másokéban keresve, Titusként elveszettnek tekinti a napot, melyen jót senkivel sem tett; osztályrésze azon honpolgárnak, ki nem kételkedett a közjót vagyona és élte árán is biztosítani, s azon népnek, mely míg egyrészt a halált a szabadságnak eléje teszi, másrészt, ha szorongatott fejedelme nála segílyt keres, tántoríthatlan hűsége tanuságaul felhívó szózatára a *„moriamur pro rege nostro“* halhatatlan kiáltozásaival válaszol; osztályrésze és sajátja az nem egy Sándornak vagy Timurlengnek, hanem egy Aristidesnek, egy Regulusnak egy Mark Aurélnak s egy Hunyadynak...

Ilyen volt a Kluch dicsősége, úgy mint, mely az erényen alapult s ekként a sors és szerencse kegyétől független levén

„Intaminatis fulget honoribus.“ (Hor. 3. k. 2. d.)

Róla, ki az egyháznak egy tetterős fejedelme, a királynak törhetlen hűségű alattvalója, s a hazának egyik nagy fia, a vallástügyek egyik főtámasza és bölcse vezére volt,... igazán való hogy, *Vixit Deo, ecclesiae, Regi, Patriae, suis magnus, morte maior, ultimis tabulis immortalis.* — Ez 1817. júl. 7-én a gymnasiumi színház romjait megsejmlélvén, a helyes közoktatás ügyének előbbreviteleért buzgó szívének sugallata és a leghazafiasb szándéktól vezéreltetve, jóságát az által éreztette, hogy

annak kellő helyreállítására, illetőleg egy osztályterem átalakítására, a szükséges meszet, a cserépszindelyt és 2000 frtot ígért. — A vármegye pedig nemes hévvel ingyen fuvarokat, melyek ugyanazon hó utolsó napjaiban a Galgócson vásárolt gerendákat ide szállítsák, rendelt. — Az ácsok és kőművesek aug. hóban valóban a szinterem rendbehozásán és egy tanterem építésén dolgoztak, a kegyes püspök az e célra tett szíves ígérteét decz. hó 30-án teljesítvén. —

Az Isten és hazáját szerető főpap e tényét örökíti meg e gymnasium egyik osztálya falába illesztett kőlap vésett fölirata, mely így hangzik:

,Excēlmus Ilm̄us Ac Rssmus Dominus

JOSEPHUS KLUCH

Divina Providentia Eppus Nitr. S. C. et R. A.

Maiestatis Actualis Intimus Status Consiliarius

Et Maecenas Literarum Munificentissimus

Practer Plurima Praestita Scholis Piis Beneficia

Has Aedes Multiplici Temporum Iniuria Labefactatas

A Ruinis Vindicavit

Et Publico Inventutis Studiosae Bono Accomandavit

TV Lapis Testis Has Notas

Tenero Pietatis SensV INSCVLptas

Futuro Exbibebis AeVo Vt Grata Posteritas

Tanti Praesulis Nomen Venerari Non Desinat

1817.'

Mi a dicső főpásztornak eredménydús életét lelkiileg még egyszer szemlélvén, a legmélyebb tisztelet szentesült érzelmeitől áthatottan nem tart-hatjuk magunkat vissza e könyörgéstől: Isten! ki titkos végzéseid szentélyében a magyar hon és

egyház sorsát gondviselésed egyik főtárgyaullászol kitűzni, adj, ezen erkölcsileg romlásnak indult országunk, adj a kárhozatos lelki dermedésben sinylődő egyházaknak több Kluchokat!..

Ez úton hét szoba létezvén immár a gymnasium-épületben, a földszint-folyosói legkisebb helyiség fakamarává lett átváltoztatva. —

A ki töredékes előadásunkat összevetőleg olvassa, nem kerülheti ki figyelmét egy sajátlagos körülmény, mely a zavartalan örömet huzamosban élvezhetni intézetünknek nem engede soha... Az időjárásnak különös szeszélye látszott bele-belemarokolni a tanoda életének kerekébe elejétől fogva: hogy az pillanatig se örvendhessen a nyugalmas állandóság tudatának...

Az 1831. év gyászbetűkkel van beírva édes hazánk történetkönyvébe, az annak nyarán elharpózott iszonyú ragályos nyavalya, az ugynevezett ázsiai cholera miatt... Ez epemirigy vad számumként dühöngött a népség között, áthúzódván országunk siktérein nemcsak, hanem meglátogatván a hegységeket is... E csapáshoz járult még egy másik. A fölvidék több megyéjében, különösen Szepesben és Sárosban azon veszedelem terjedett el a tótajkúak között, hogy az urak, kipusztítani akarják a parasztokat, megmérgezték a kutakat és élelmi szereket... A fölbőszült nép sok helyütt földes uraira rohant, és többet kegyetlen kinzások között kivégzett. Csak fegyveres erővel lehetett visszaállítani a rendet... Az ádáz járványnak Magyarhonban mintegy félmillió esvén áldozatul, keserűséggel vegyült aggodalom honolt a lakosok kebelében, hisz atya

gyermekét, gyermek atyját, férj nejét és ez azt veszti; s kik voltak ezek között szánandóbbak, mint a kik kiskorukban szüleiiktől megfosztottan bizonytalan sorsuknak kitéve tehetetlenül állottak!..

Azon időben melyről beszélünk, a magyar Sion kitűnő főpásztorukban, kik hivatalt s kötelességet szemlélttek ott, hol mások csak csillámló fényt, magas polczot, országos méltóságot látnak, — talán gazdagabb volt mint valaha..... Múltán ragadnak tisztelet- és bámulásra egy Rudnay Sándor bibornok és érsek, Klobusiczky Péter, Pyrker László, Somogyi Lipót, Szepessy Ignác, Belánszky József, Lajcsák Ferencz, Horváth János, Kopácsy József és Hám Jánosnak az isteni kegyelem átszellemítő erélye mellett kifejtett, nagyszerű hatásuk..... Azonban a kitűnők dicsősége Vurum József azonkori nyitrai főpapét († 1838.), ki a vezetésére bizottak gondos atyja, a papi fegyelem, munkásság szeliden szigorú püspöke, a magyar hazának szeretetben lángoló fia volt, — nem homályosítá, hanem növelé. És mikép a Volta oszlopának lemezkötegetben minden tányérka saját villanyosságával s a többiével is bír; épen úgy ő saját dicsősége birtokában a másokéhoz is járult s a másokéban is osztozott, a kath. egyház és a magyar haza levén az, melynek szeretete mindnyájokat egyiránt lelkesítette: mint az égi testek rendszerében a planeták egymástól függetlenül futván ellippikájukat, valamennyien ugyanazon középpont vagyis nap felé gravitálnak, és ugyanazon nap fénye s melegében úsznak s tündökölnék... Dicsszavakkal emelendő ki az adakozásnak bámulatos bőségű forrásaként

ismert Vurum, ki, a mily suaviter és fortiter kormányozta egyházmegyéjét, szintűgy ragyogtatta a püspöki székről a keresztény erényeknek ritka tiszta fényét, — azért is, hogy fájdalmas érzéssel tekintvén a szülék nélkül maradtaknak szerencsétlenségét, sietett a sajtó sebre gyógyszer hozni. Megszerezte t. i. Zsolnán az eltörült jezsuiták tág épületét, s egy árvaházat nyitott, különösen azok számára, kik ily szomorítóan szülék nélkül maradtak, s hogy a jótékony intézkedés későbbi időben is főnálljon, és a bármint elárvultaknak azontul is üdvös menedéket nyujtson, azt 120,000 frt. tőkével alapította meg...

E szép intézet, mely 1831-ben véglegesen bízottatott, s jelenleg is egyik e nemű intézeteink egyik elseje, csinos külsővel és kápolnával is bír...

Hány száz árvának hálaimája szálla föl az égbe eddig érette!...

Az országszerte pusztító járvány névszerint városunkban is szomorú emléket hagyott maga után az által, hogy Nyitrán is sok áldozatot követelt akkor a sirok angyala... Habár az intézeti növendékek közül, míg együtt valának, egy sem esett a cholera-ba, még is sok tanuló betegeskedése, kimaradozása és az általános rémület felette zavarólag hatottak a tanügyi viszonyokra, zsibbasztólag a sikeres működésre...

Lélekemelő időnkben, mely a meghült keresztény szeretetnek különböző jelenségeit tünteti föl, azon nemesebb tettek emlékéért föl-fölujítani, melyek, a vallásos élet és az általa biztosan eszközözendő ideiglenes és örök boldogságnak előmozdítására

özélozván, annyi áldást terjesztenek, a mennyi vallásos érzelmet keltenek az emberek szívében... Ily tetteket, a munkás hitnek kifolyását vagyunk képesek felmutatni Isten látogatásának, mely e várost sem kímélte, ezen napjaiban a kegyes-tanítórendi atyáknál. — Bizonyára ama fönséges jelentőségű szavak zendültek meg lelkökben, melyek egykor magas származású alapítójukat, sz. Kalazantit buzdíták vala: *„Tibi derelictus est pauper, tu eris orphanus adiutor.”* (10. zsolt. 14. v.) Azonkívül, hogy megtörhetlen szorgalom- és buzgósággal tanítgattak, még a lelki pásztori hivatal egyik ágának hű teljesítésében is a cholera-betegeknek közepette ott-ott találhatni őrző angyalként őket, a gyóntató, földre borulva imádkozó eleinket... Midőn mindenütt szomorúság és jajgató fohász jelentkezett, siettek reményt nyujtani a kétségbeesetteknek, mely őket fentartsa s megerősitse, és kesergő szívékbe a megnyugvás balzsamcseppjeit hullassa... *„Nézzetek a sz. keresztre, így szólának, öleljétek szorosan kebletekre: megtanít az tűrni és szenvedni. Megmondja az nektek, hogy az igazakra nézve Üdvöztőnk letördelé a halál töviseit, kik úgy tekintik azt, mint megszabadulásukat e siralomvölgyből, és mint átmenetet egy jobb életbe, melyet szívepödve várnak... Oh mi reménygerjesztőleg áll ég felé egyenesedő alakjáva!! oda mutat, hol a csillagok ezrei intenek; és kitért karjai? Oly epedve hívnak: Jertek, jertek ölembe, kiknek a fájdalom töre vérzi kebletek, én meggyógyítalak titeket... Tekintsetek rá, és szívetek bűja enyhülni és csendesedni fog... Az Úrba vetett szívbizalom*

elbir sokat, nagyon sokat... Valóban gondoskodásuk sugárfényes nap vala, melynek fényével üdvözlő keblök résztvevő szeretettel borult a szenvedőkre, kik közül a megmenthetlenek, ápoló karjaikon, édes nyugodtan és azon vigasztalással hunyták be szemüket, hogy, ha testi életök egyelőre nem is, de lelkek üdve biztosítatván, Istennel kibékülve mentek át az örökké valóságba...

Nagyon el-el-szorul a jóknak lelke annak láttára, hogy, szertelen korunkban az akadályoknak még fogalmát is lerontani erőlködő ipar, a fáradhatlan törekvés, a vállalatok ezer nemei, minden, minden jobbra csak az anyagi, a földi jóllét tovább fejlesztésére irányul; ellenben a valódi rendeltetés eszméjének mindinkább feledésével a lélek vallásos művelése s tökélyesítése könnyelműen mellőztetik. — Boldogság utáni vágy üz mindenkit, de az egyedüli alapot, melyen kívül sem itt a föld határain, sem ott a halhatatlanság hazájában nincs, nem lehet boldogság, ismerni sem ohajtják... Oly szellem lengi át az emberiség némely rétegeit, kivált a haladás zászlóihoz talán közelebb is álló rétegeket, mintha aranypecsétetes oklevéllel biztosította volna őket valaki az iránt, hogy a teremtető és kinyilatkoztató Isten kötelékei alól teljesen fölmentvék, mintha a komoly méltóságban előttünk álló történelmi emlékek csak tegnap emelt, nemrég kigondolt külön termékek volnának, csak is a durvább nép féktelenségeinek elijesztésére, hogy a civilizált osztály zavartalanul élvezhesse földi kényelmeit — ezen egyedüli paradicsomát... Látjuk továbbá, miként igen sok ember, mielőtt a műveltség köntüsével fűdte be halandó

tagjait, minden következetes philosophiát félretevén, önmagát ülteti a csalhatatlanság trónjába, s földi érdekeinek önmaga előtt is rejtélyes úrbotját kezébe vevén elítél, lábaival tapod mindent, azt is, mi ezredek és századok elévülhetlen bizonyságain rendületlenül nyugszik!

E téves iránynyal, e vészes áramlattal szemben mi a teendőnk?

A ker. kath. érzést fölkelteni, éleszteti s vallás-erkölcsösen nevelni-oktatni minden rétegetben... Tehát küzdőterre kell lépnie minden igaz léleknek, hogy a jelen élet javára halmozott haladási mozgalmak s eredmények segítségével a jövő élet haldokló vágyait a sebzett szivekben föltámassza, s a tévedő észet eredetünk forrásához — az Istenhez fölvezesse... Ez anyagiás irányú napjaink egyik szüksége, mely égbe kiált... Mert Isten és tiszta erkölcsérzelem nélkül hiányzik a művelődés és haladás remekének koronája... Hisz a különféle nehézségeket, melyek az emberi elmét s szívet egyaránt gyötörték, részben gyöttrik, megoldhatni nincs másban mód, mint Istenben és az ő egyszerűlt Fiában úgy, hogy valóban nagy igazság rejlik egy sz. Atyának azon szavaiban: „Solutio omnium difficultatum Christus!“...

És ez vala okunk, melyből kiindultunk, midőn 1826. esztendőnek egy vallási, gymnasiumunkat is érdekelt, eseményéről a feledés fátyolát levonjuk...

Szent hitünknek a tapasztalás által is igazolt tana az, hogy a földi viszontagságok között vigasztalást, mely föntart, az üldöztetésekben erőt, mely támogat, csak is azon forrásból lehet egyedül biz-

tosan és kívánatos bőségben meríteni, melyet édes Megváltónk az ő keserves kinszenvedése s halála által számunkra megnyitott... Vajmi jól tudja az igaz katolikus, hogy azon veszélyek legyőzésére, melyeknek hitünkre nézve kitéve vagyunk, eme forrás nyújt erőt, és segít arra, hogy hitünkben állhatatosan megmaradjunk, azt a világ előtt bátran valljuk és a szerint éljük, hogy Istenbe vetett reményünk ne csüggedezzen; hogy az Isten és felebarátunk iránti szeretet folytonfolyvást lángoljon szivünkben... E forrásban csergedez az Isten szepelőtlen Bárányának szentséges vére, mely lelkünk-ről a bűnnek szennyét lemossa, bennünket, a harag fiaiból Isten fiaivá tesz... És mily nagy Isten irgalma irántunk!... Kegyelmének eme kiapadhatlan forrását nyitva tartja előttünk, és az ő segítségével azokban bármikor részesülhetünk is... Hiszen éppen azért adott Jézus Krisztus az ő anyaszentegyházának hatalmat a bűnök megbocsátására, hogy, a töredelmes gyónás által vétkeink elengedését megnyervén, azok örök büntetésétől is megmentessünk... Sőt Isten irgalmassága még tovább is terjeszkedik, adván anyaszentegyházának búcsuk engedésére is hatalmat, melyek által az ideigvaló büntetésekből szabadulnak meg mindazok, kik a búcsút elnyerték.. Teljes a búcsú, midőn minden ideiglenes büntetés egészen elengedtetik; mikor pedig csak egy részük engedtetik el, a búcsú nem teljesnek mondatik....

XII. Leo pápa öszentsége Rómában kiadott apostoli körlevelében 1826. egész esztendőre nagy jubileumi, vagyis teljes búcsút hirdetett a világon élő minden ker. katolikusnak, megbizván a püs-

pököket, hogy ebbeli intézkedéseit mindegyik saját megyéjében közhírré tegye, és hiveit az abban való részvételre buzdítsa... Örömmel engedett az apostoli fölhívásnak a nyitrai egyházmegye nagy-szellemű akkori főpásztora, mert tudta, hogy, a mit a szentséges atya rendel, az az üdvösségre hasznos; mert tudta, hogy a pápa Jézus Krisztusnak földi helytartója, az anyaszentegyház feje, legfőbb pásztora és csalatkozhatlan tanítója, hogy, a mit az tanít, az Krisztus urunknak igaz és hamisíthatlan tanítása... De örömmel hódolt a püspök a fölhívásnak azért is, mert meg volt győződve, hogy, aki a jubileumban kellőképen részt vesz, és a kiszabott föltéteket, pontosan teljesíti, nagy lelki kegyelmeknek jó birtokába...

Tudtukra adá és adatá tehát a lelkészek által azonnal kedves hiveinek, hogy 1826. év jubileumi év, értesítvén őket azon felszólítás mellett, miszerint az egyház látható fejének atyai gondoskodását üdvösségükre fordítani serénykedjenek, egyúttal a föltétekről, melyeket teljesíteniök kell, hogy a jubileumi teljes bucsút elnyerjék...

A kegyesrendiek nyitrai gymnasiuma ifjuságának is, mely az ünnepélyes körmeneteken tanárai-val vala jelen, alkalom adatott ekkor is az engedélyezett teljes bucsú-áldásaiban részt vehetnie.... Megelőzőleg pedig, hogy senki se találkozzék közötté, ki ne értse, mit kell a jubileumra nézve tudnia és cselekednie, s hogy a jubileumi idő valóban az üdvösség ideje legyen; a tanoda-igazgató, az egyszerűség és szerénység példányképeül becsült, Villiger József, kiben az ildomossággal erély, a hajlé-

konysággal aczéiosság és igazságérzettel eszélyesség oly helyesen vegyült, — intézkedett időszerű magyarázatról, mely megtanítson kit kit, illetőleg emlékezetbe idézze: 1) mi a jubileumi teljes bucsú? 2) mi kívántatik az embertől, hogy e teljes bucsúban részesüljön? és 3) mit kell a jubileumnak a lélekben eszközölnie?...

Nem kell többet kívánni a tündékeny élettől, mint mennyit adhat. Két ellentétes elemek szövedéke az, melyeknek egyike még örömpoharat készít, a másik elég kajánul a keserűség serlegét nyújtja. Ez a lét folyama, és a különbség csak abban van, hogy némely egyének és nemzetek életének időszakában egyik vagy a másik viv ki fölényt, de teljesen egyiknek bőkezősége alól sem vonhatják ki magukat. Fölváltva éreztetik azok hatalmukat, és magának, hőn szerett hazánknak, életében is e két elem tusáját tapasztaljuk. Csakhogy, hálát rebegve a gondviselésnek, V. Ferdinand kormánylatának nagy részében szerencsénkre és az ügy javára fősúlyban a kedvezőbb elem volt... Távozzanak el most lelki szemeink elől a sötét pontok, hogy az egyik ragyogó csillagzatot nyugodtabban éldehessük...

Honunk középtanodáiban, tehát a nyitrai gymnasiumban is, mint már másutt jeleztük, az előadási nyelv leginkább a latin volt 1844. esztendeig, mely év jul. 27-én, 27215. sz. a. helyt. intézvénynyel, azon nyelv a magyarral cseréltetett föl. — Magyarországbán tehát 1844-iki 2-ik törvényezikk által a latin nyelv uralmának vége lőn, s nemzeti nyelvünk emeltetett azon diszpolczra, mely őt jog- és

igazság szerint egyképen illeti... Azonban nem volt más céljuk a büles honatyáknak a magyar nyelvre vonatkozó e törvényezikkel, mint, hogy a nemzet élő nyelve legyen közlönye a haza közügyeinek, s emeltyűje a tudományosságnak... Így fogván fel a rendeletet, örömmel üdvözlé a haza iránti tartozó kötelmeitől áthatott nyitrai kegyesrendi tanárkar azon szempontból is, hogy, általa egy élő nemzet erőteljes nyelvének adatván meg az elsőség egy holt idegen fölött, kibékíté az eddigelé elfogult kebleket, s a nemzeti nyelv veszélyeztetéséből támadt féltékenység miatt elkeseredett kedélyeket a latin nyelv, mint az ókori irodalom egyik remek maradványa iránt, melyre vonatkozólag jellemzetes egy világhírű francia tudósnak imezen nyilatkozata: 'Nem átaljuk kimondani, a latin és görög nyelveknek kell az ifjuság oktatása alapját képezniök. Az ifju kor főleg nyelvek tanulására alkalmas, mert e korban a lélek kevesebbé képes a gondolkodás gyakorlására, de igen is az emlékező tehetségére. A szavak, melyeket ezen korban velónkbe gyűjtünk, bevésvék abban késő korunkig... Kell tehát az ifju elméjét, ha, időelőtti kifárasztása nélkül, foglalkodtatni akarjuk, nyelvek tanulásával táplálnunk. De melyeket válasszunk a nyelvek közül, hanem ha azokat, melyek a tudomány nyelvei, és főképen azokat, melyeknek megtanulására utóbb alkalmunk nem igen leend... Ó nyelvek nélkül nem ismerjük a régiséget. A régiség — megmerjük mondani egy magában büszkélkedő századnak — bir legtöbb szépséggel a világon... Függetlenül ennek szépségeitől, az ifju-

sígra hasonlíthatlan az érdeme, hogy egyszerű... Tehát, ha a növendékek teste egyszerű eledelt kíván, ugyanolyant kíván lelkük is. Ennek izlését nem kell igen nyalánk étkekkel eltompítani, nem elméjüket az új irodalom gyakran túlzó szépségeivel fölháborítani... Homert, Sophoklest és Vergilt a tudományok tanításában ugyanazon hely illeti meg, melyet a művészetben Phidiás és Praxiteles foglalnak el. — S azután nem csupán szavakat tanulnak a gyermekek, midőn a latin vagy görög nyelvre oktattatnák; hanem nagy és magasztos dolgokat, az emberi nem történeteit egyszerű, nagy és eltörülhetlen képekben'...

Livingstone egészség- s életveszélyeztető útra kelt, hogy a Nilus forrásait fölfedezze. Szomorú és szomorító lenne, ha a mind jobban erősödő modern irány elmosná az emberiségből annak tudatát, hogy jelen műveltségét [az ó-korával Hellas és Latium nyelvei fűzik össze; ha elveszítene érdeklődését megismerése iránt azon forrásoknak, melyekből merített, s melyeknek üdítő vize még mindig táplálja; ha nem vágyódnék megismerni életének legszebb tavaszkorát; ha elfeledné a klasszikus ó-kor főlemelő irányát... Mindenha megszívlelésre méltók Schmidtnek, a jeles növelésznak, századok tapasztalása által bizonyított igazságon alapuló, imezen szavai is (Paedagogik 43. l.): „A ki az ó klasszikus nyelveket tanulja, az kiszabadul szellemi látköre korlátoltságából, a műrecek arányosságán a szellem, különösen a még fejletlen, mértéket, világosságot, összhangzást tanul, szemléletében plastikára, gondolkodásában következtetési képességre jut.

Amaz igazságosság és mértékletesség, melyek az ó-klassikai lángészben mintaképüket birják, a kalokagathia és a nagy virtus, melyek a nagy hősoket dicsőíték, azon akareterély, azon művészeti izlés, azon mélysége és tisztasága a szellemnek — mindez oly mértékben erősíti és nemesíti az ifju szellemöt, mint azt semmi más képzőeszköz nem teheti!... Jean Paul nyilatkozata szintén mélyértelmű (Levana, Leipzig l. 150.): „A mostani emberiség feneketlen mélységbe sülyedne, ha az ifjuság a régi nagy idők csöndes templomain keresztül nem vándorolna a későbbi élet piaczára. Sokrates, Cato, Epaminandas stb. nevei gulái az akaraterőnek. A régieket nem ismerni annyi, mint kérdésnek lenni, mely a napnak csak nyugtát látja, keltét nem!... Maga a „legnagyobb magyar“ is így nyilatkozik a klassikai nyelvről (Hunnia 84. l.): „Szolgáljon az ezután is a férfui tömött szólás- és írásmód példájául, és legyen mindenekelőtt halhatatlan remekei által buzditója nemzetünknek római honszeretetre, római nagylelkűségre, római nagyságra!....

Mi következik mindezekből?

Nem egyéb, mint, hogy, mivel magyarok vagyunk, minden más előtt a nemzeti szép nyelvünket kell behatóan tanulmányoznunk. De másrészt hazai közérdek az is, hogy mindnyájan férfias solidaritással oda hassunk, miszerint a tanulóifjuság lelkesedjék, a bölcsészet-történelmi tanszakok mellett, az ókori klassikai remek-művek alaposabb balterjesb és általánosabb tanulmányozása iránt, mint azon üdítő forrás iránt, melyből az anyagiséget

áteszményítő magasabb világnézlettel amaz egyetemes culturképesség merithető, mely a szaktanulmánynál rendesen beálló egyoldalúság ellen véd, s a socialis életkörökben előkerülő szélsőségek s ellentétek közvetítésére készségesít.... Legyen e tekintetben is kalauzoló mentorunk a britt nép, mely a bölesészeti tanszakok és az ókori dúskinesbányák sikeresb kizsákmányolásának nagyrészt köszönheti vezérszerepét úgy a szellemi, mint az anyagi culturvilágban; az angol nemzetnek kivált szellemi felsőbbbsége épen úgy, mint a francziák s németeké kétségen kívül az ó világ klasszicitásában gyökerezvén...

A nyitrai tanodában, melyben ekként a nemzeti szép nyelv még hathatósabban műveltetett, a hallgatók száma ezentúl is tekintélyes vala. A fegyelem, melynél a következetes eljárás által kivivott tekintély, engedelmesség- és folytonos jóirányu tevékenységhez levén szoktatva a növendékek, könnyen lehetett nélkülözni a spártai szigort, — szintén megnyugtató vala, sőt dicséreteket aratott a nyugalmas években. Mi kétség kívül mélyebb erkölcsi érzésnek, a gymnasium-tanulói állás méltatóan benső átérzésének is levén tulajdonítandó, a haza e szempontból reménynyel tekinthetle le jogos várakozása teljesülésének e becsülendő zálogaira...

Ámde a nyugalmas időkre az intézet naplójában, diis ille adversis genitus fatoque sinistro' minőnynyel jelzett 1848-9. év eseményei következtek be, melyek a gymnasium csendes működését és tényleg félbeszakíták. — Midőn ugyanis ama mozgalnak e

téren is veszélyessékké váltak, a közoktatásügyi miniszter rendeletéből az 1848. tanév június hó 10-én befejezve lőn. — Ugyanezen esztendő szept. 21-én kelt nyílt fölhívásban pedig meghagyatott, hogy a szerzetházzal kapcsolatos tápnövelde-épület katonai czélokra, majd raktárul, majd sebesült hadfiak lakhelyeül, álljon rendelkezésre. — Alig, hogy ez intézkedés kijött, megérkezvén a honvédek s újonczok, ismét más rendelet adatott ki, mely szerint a collegium egy része is hadi czélokra vala kiűritendő. — Ily rohamos határozatok rögtöni intézkedést követeltek... Bár fájt szívvel kénytelen volt a tanoda-igazgató az izgalmak csillapultáig haboztatni az ifjúságot, nehogy az első mámor kápráztató elveitől elkapatva, lelkesedéstől ihletett tüntetésekben adjon kifejezést, hamu alatt lappangó szarátnokhoz hasonló, érzelmi szikráinak... Mindamellet a tanintézet működése a hon e zivataros napjaiban, melyek busító eseményekkel töltik be a kor történet könyvének keskeny lapjait, sem szűnt meg egészen. Mert, míg a tanoda-épület részint a foglyoknak részint a sebesülteknek szállást nyújtott, az ifjak előbb különböző termekben az egyes tanárok szobáiban, majd pedig a katonaság kitakarodásával, a tanoda kitisztítván, kellő helyen összpontosítva a gymnasiumi épületben, nyertek oktatást. — És ugyan a tanítást 6. tanár és 1. igazgató, a mindnyájokat átlengő önérzetes összetartozási szellemben, vezette, kik az ügy szentsége által melengetett kebelükkel örködték, hogy a vallás-erkölcsiség szelid angyala honoljon az ifjak körében, miszerint míg értelmüket fejlesztik, addig a szív

nemes érzelmét szeplőtelen tisztaságában megtartsák, és, mint kedves virágot, a hit tényeinek gyakorlata által ápolgassák...

Bármí dologról, üggyről vagy intézményről csak akkor mondhatjuk, hogy a haladás ösvényén van, ha a folytonos fejlődésben a tökéletesedés felé törekszik... E fejlődést, tökéletesedést vagyis haladást leginkább tények és számok bizonyíthatják, különösen pedig a tények jelentősége és szelleme, mely, ha ferde irányu volna, a haladásunk épen ellenkezőjét mutatná, — valamint a számoknak nem annyira száraz mennyisége, mint inkább eleven és elevenítő gyümölcsöző arányuk képes azt tanúsítani...

Ha tehát gymnasiumunk haladását be akarjuk bizonyítani, be kell azt mutanunk tényekben és számokban, anyagi és szellemi oldalról, jelentőséget és arányt kellően földerítve.

A nyitrai kegyesrendi tanintézet életében nyilatkozó haladási mozzanatok vázolásánál, az itt ott már elősoroltak után, a legtermészetesebb hidul szolgál egy rövid visszapillantás az előhozottakban is befoglalt haladási tényekre és adatokra, melyek megannyi kapcsul szolgálnak arra: hogy az összes haladás- és haladottságról összefüggő, teljes képet alkothassunk magunknak...

Egyik legelső legjelentékenyebb haladási mozzanat, sőt magas érdekű tény kétségtelenül az: hogy a hatosztályu nagygyminasiumból, nyolczosztályu főgyminasium lön az ország hajóját csendes kikötőbe juttató 1850-ben, mikor mint már tudjuk, a tanügy rendezés alá esett... Nem akarván e pont-

nál sokáig időzni, azt mondjuk, hogy, azon viszonytagságos időben, erejében megingatott kegyesrend új nagy áldozatot hozott ekkor, midőn a jók által kitűzött czél keresztül vihetésére szaktanítással a nyolczosztályu gymnasiumot, mely csakhamar, az oktatásügyi miniszterium róla, kiküldöttje által megnyugtató értesülést szerezvén, mint a tanárok, tanszerek és módszer tekintetében azon igényeknek, melyek egy nyilvános főgymnasium irányában követelhetők, — megfelelő tanoda, — nemcsak állam-érvönyes bizonyítványoknak további előállítására, hanem az érettségi vizsgálatoknak tartására is fölhatalmaztatott, biztosította...

Különösen pedig nagy jótéteményben részesítette ez által Nyitra városát. Mert, a kegyesrend szívével föntartott, nyitrai főgymnasium tanulóiifjúságának száma 1850 től fogva évenként mintegy 350—380 ra rugván, ha felvesszszük, hogy ezen ifjúság közt úgy 200. vidéki vala, és tudjuk, hogy ezek fejénként élelmezésre, ruházatra és egyéb szükségceik földözésére 200—200 frtot hoznak a városba, ekként, vagyis a kegyes-tanító-rendi intézet által ide vonzott ifjúság útján befolyt Nyitrára esztendőnkint 60,000 frt. Mi szép összegét tesz, és azt jelenti, a méltányló szemnek azt bizonyítja, hogy Nyitra lakossága igen-igen sokat köszön a hon, emberiség és a tantügy előmozdítása körül sürgőlődő piaristarendnek, mely ily jelentékeny hasznót nyújtott, és ugyan hosszú esztendősoron át; s viszont azt is mutatja, hogy a nyitraiaknak évi keresete, ha a kegyesrend az idétt midőn a szakrendszer behozatott, nem oly fölálldozó, 60,000

frttal kevesebb lett volna!... Pedig megjegyeztetn kívánjuk, hogy elhallgatunk egyet és mást, mi ez általában igazolt összeget még tetemesen emelné... Hadd legyenek ezek fődözve az evangéliomi titok fátyolával, melynek (Máté 6. r. 3. v.) védelme alatt nem tudja a balkéz, mit a jobb teszen'...

Adja a Mindenható, hogy azon anyagi hátrány, mely itt a több tanár föntartásával a sz. szerzetre háramlott, kárpótoltassék azon előny által, mely az üdvös tanári működésből az egyház- és hazára áradott!...

A tandíj 8 frt. 40 krban 185⁸/₉. évtől fogva kezdett szedetni akként, hogy az így bejött pénz az adóhivatalnál leteendő, a róla vezetett kellőleg okmányolt számadások pedig felsőbb helyre terjesztendők valának.

Kapronczay Ede, a lelkismeretes igazgató, idejében 1858. évi szünnapokban a gymnasium megrongált födele egészen kijavíttatott, minden tanterem új belső, az emeletekben levők pedig téli ablakokkal és redőnyökkel is elláttattak. —

1859. és 1860. esztendőben ismét nyert diszben s helyiségben intézetünk, a mennyiben az alsó folyosó négyszögű kövekkel, járda módjára, kiburkoltatott, és a középső folyosón két új (a 7. és 8.) tanterem építtetett és felszereltetett.

A tetemes kiadásokat igénylő ezen renovatio ügyében a hatalmasoknál a közczélra soha el nem csüggedő, de ezuttal sikertelenül, kérelmező kegyes-tanító-rend maga viselő, az évsoron át törleszthette ezerekre menő költséget, hathatósan bebizonyítván ezzel is, az elfogultság és szellemi kiskorúságról tanus-

kodó önhittségnek, hogy a modern fogalmak szerint már haladásképtelen (?), tulajdonképen pedig soha nem lohadó lánggal, soha nem ernyedő erélylyel, soha nem gyöngülő nagylelkűséggel ható szerzetesekben birja a társadalom... intézeteinek föntartóját is!...

A nyitrai kegyesrendi főgymnasium az 1861. év beálltával új szakba látszott lépni. Október 1-én megtartott, mint mindenkor a szokásos istentisztelet; de ezen 'Veni Sancte' ünnepélyes énekébe az épen országszerte folyamatban volt alkotmányos átalakulásra áldást kívánó imák vegyültek s úgy tetszett, mintha az orgona magasztos dallamai közt a honfi ohajnak egy-egy szivhangja rezegne...

Nem ok nélkül merült föl több ízben annak észrevévése, hogy a gymnasiumi épületben még van kívánni való, annál is inkább, mivel saját emésztőgödörrel, árnyékszékekkel nem birt 1861-ig. Mire nézve a tevékeny igazgató, s főleg azért is, mert, e hiány a tanodát látogatóktól köztudomásu lévén, a városi tanács közkölségen szándékozott a kellő helyiségeknek előállítását eszközölni, e czélra a vállalkozónak az építkezési pénzmennyiséget meg is szavazván, a munkát megindította... Némileg szomorítólag hat a lélekre a hatóság szóval kifejezett készségével szemben a később tapasztalt magatartás, mely az emésztőgödörök elkészültével nyilvánult s vajmi balkövetkeztetésre juttathatná a rossz akaratot vagy elfogult véleményt... Tény ugyanis, hogy, midőn a munkás bérét kéré, ígéretének, sőt alakszerű intézkedésének daczára, a városnak pénzbeli szorultságát vallván be, a nemes tanács a végből fordult Kapronczay Edéhez, teremtené az építmény

árát, 512 frt. 2 krt, más uton elő... Ez okon az nm. Helytartótanácsnál lőn, szorgos utánjárás mellett, e kiadás törlesztése kieszközölve.

1863. évben, a tanintézetnek mérveitsalakját magánviselő gymnasiumunk második emelete (negyedik), és ez alatt levő (ötödik) osztály termének padjai majd egészen hasznavehetlenné levén, a szűnődő tartamában előjövő egyéb rendes javítgatások és módosítások mellett, Czápay Imre igazgatónak gondos fáradozásai folytán újakkal váltattak föl. —

Azon szenvedések és bajok között, melyek az ember lelkét porig alázzák a legfőbbek egyikeül a tudatlanságot, a vallásbani járatlanságot, általában szellemi tehetségeink visszamaradását kell tekintenünk; amiért a jólelkű hivatottak kötelemük főbbikeül minden időben az ifjuság helyes nevelés-oktatását tartották. A lélek és sziv nem maradhatnak üresen. Ha abba igaz ismereteket, a religiot és az erkölcsi törvények fönséges elveit beoltani nem fogjuk, a tért elfoglalja a gonoszság, és vele hatalmába keríti az embert... Hamarább nélkülözhetjük a kenyeret, mint az evangeliomi igazságokat; és a világ jobb volna emberek nélkül — mondja Marschal angol író — mint nélkülözze a keresztény igazságokat.... A vallásos nevelés és tudományos művelődés ily nagy fontosságú érdekeit előmozdító piaristák, csupán és egyedül látták el a gymnasiumot egész 186²/₃-ig... Könnyű volna rólok bebizonyítani, hogy feladatukat szerencsésen oldották meg, semmi lényegest el nem mulasztván, a jónak megrontói nem levén, sőt inkább, szent

hévtől és a magasztos tiszt átérezésétől lelkesülten, mindent elkövettek, hogy a szellem zsenge tehetségeinek ösztönt, kedvet s útmutatást adjanak... Aggodalom nélkül hivatkozhatnánk, e tekintetben azon rágalmazó vádlókkal szemben „quibus pallor in ore sedet, pectora felle virent“, ha szóra érdemesek volnának, ama számos, jeles és buzgó egyénekre, kik időről-időre szemtanuként figyelemmel kísérték a működőket s hatásukat; mint akik nagyrészt hálanyilatkozatokban és maig is fönlevő elismerő iratokban fejezik vala ki: hogy a piaristáknak, elvük levén a szerénység, mely, Lacordaire helyes észrevétele szerint, általában épen úgy emeli a dicsőséget, mint a szemérem a női szépséget, — munkája, Nyitrán, zajtalan vala ugyan mindenha, de foganatos, a reggeli harmatként, mely csendben száll a földre és életfriseségben épül föl a meglankadt természet... Azonban a kegyes-tanítórend az alapítványi okirat értelmében legfőlebb hét tanár kiállítására köteleztetik; és másrészt a szerzetfőnökség, a tanárok számának a forradalom által okozott megfogyatkozottságát mindinkább érezvén, a nyitrai középtanodának főgymnasiumi rangot kivivott és abban tizenkét esztendőn túl működött öt rendtagot tovább itt hagyni nem vala képes. És pedig még akkor sem, midőn a megyés püspök úr, az 1850. évtől fogva a piaristarendnek, az öt tanáradásban annyi időn nyilvánult magasztalandó, áldozathozatalát megszívlelvén, tekintettel a megdrágult élelmi szerekre is, jövőre az öt tagnak ellátására némi pénzmennyiség fizetésére kegyesen hajlandónak mutatkozott. — Ennélfogva,

az 1863. évi jan. 11-én k. udvari rendelettel, ugyanazon évi ápril hó 27-én 30524. sz. a., a szerzetfőnöki kérelemre kibocsátott helyt. intézvény szerint a kegyesrend részéről a nyitrai gymnasium számára 12. tanár közül 7. tanár adása lőn megerősítőleg kimondva, illetőleg helybenhagyva.

A nyolcz osztályu gymnasium ügye ekként új phasison volt keresztül menendő, és azon esetenek bekövetkeztetésétől lehetett tartani, hogy főgymnasium helyett csak kis vagy négyosztályu tanodája leend Nyitrának...

Midőn, úgy lehet századokra tétetik le valamely nemzet vagy nemzetiség jólléte s fölvirágzásának alapköve; midőn minden oldalról úgy egy egyesek, mint nemzetek czéljainak kivívására és érvényesítésére csak e nagy horderejű szó, *előre* hangzik fülünkbe: valóban nem adhat elég hálát a Gondviselésnek Nyitra városa és megye, hogy e nyomos időben oly derék, a szeretet-tények folytonos gyakorlatával is az egyház diadalait szaporító férfiut tisztelhet ft. püspökében; kire csakugyan illenek sz. Bernátnak a jó pásztorról írott ezen szavai: *In consilio providus, in iubendo discretus, in disponendo industrius, in agendo strenuus; in zelo sobrius,..... in misericordia non remissus*...

Ugyanis a hódolat és igazság követeli, hogy ezúttal, midőn a k. r. gymnasium történelmét, bár röviden, adjuk, el ne hallgassuk, miszerint, Isten után, egyedül a jóságos főpásztornak, kinek neve drága s felejtethetlen a tudomány emberei előtt is lehet köszönni, hogy 1862/3. tanév óta, midőn a

munkássága, lelkesmeretes önzetlensége, igazságos pártatlansága és a vidéken a nemzetiség sz. érdekeinek kellő képviselése által a közvélemény hajlamait kinyert kegyes-tanító-rend részben, mint már fölhoztuk, visszavonult, az itthelyi középtanoda némileg föl nem oszlik, illetőleg a négyosztályu gymnasiumok közé alá nem száll vala.

A nyitrai püspöki székek már régen meg volt azon dícsősége, hogy a magyar egyház legjelesb főpásztorai kormányozzanak benne. E vigaszteljes megtisztelést az isteni Gondviselés ezen század első tizedétől fogva mai napig is megszerzé. — *„Diliges Dominum Deum tuum e toto corde tuo et in tota anima tua et in tota mente tua”,* ez az első és legfőbb parancsolat, és a másik hasonló ehhez *„Diliges proximum tuum, sicut te ipsum”* (Máté 22, 37.) felelé isteni Mesterünk a törvény nagy parancsolatja felől őt kísértőleg kérdező irástudónak; o kettős szeretet a kereszt. erényesség gyűpontja, telje... Kiben e kettős szeretet sz. lángja nem lobog föl szívtemplomának oltárán, abban egyszersmind elhamvadt a jóra törekvés minden szikrája, s ezzel kihalt belőle az erény éltető malasztja... *„Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam, et noverim mysteria omnia, charitatem autem non habuero, nihil sum”* mondja (1. kor. 13, 1-2.) a nemzetek apostola, ki a filippieket szintén a szeretetre, mint a tökéletesség kötelékére, inti... Igazán a szeretet a tökély kapcsa, szeretet tartja fenn a nagy mindenséget, hogy össze ne bomoljék; maga a teremtés megfoghatatlan csodája

is a szeretet kifolyása volt, mint szépen jegyzi meg egy valaki, — mert az örök szellem lényeket akart alkotni, kik az ő tökélyeit kövessék, s e követésben üdvözöljenek... És e lények, e fönséges czélra törekvő lények között, mint az Isten és felebaráti szeretet példányképei tündöklenek a nyitrai Sion főpappjai is... Szeretni az Istent, mint legjobb atyát, szeretni a felebarátot, mint Isten hasonképét, ez vala mindenha főfeladatuk, melyet teljesíteni lelkök egész buzgalomával törekedtenek...

A nagy Kluch s Vurum után, a leánynevelő nőszerezeti intézet halhatatlan nevű alapítója s a püspöki felügyeletére bizottak jóságos atyja († 1858.), Palugyay Imre személyében szintén nevezetes főpáosztort nyert a nyitrai egyházmegye, kinek kormányja alatt a forradalom ideje után, mint a hamvaiból felujuló phönix, emelkedett ki... Azonban daczára a nemes fáradozásoknak ezen dioecesisben még nem egy hiány és szükség maradt fődözetlen... Azaz, hogy a jellemes Seneça szavait alkalmazzuk: *„Et sane multum illi egerunt, qui antea (Episcopi Nitrienses) fuerunt, sed non omnia peregerunt. Multum adhuc restat operis, multumque restabit, nec ulli... praecluditur occasio aliquid adiciendi“*... Nagy hibája e sorok írójának az életben, hogy hizelegni nem tud és a tömjént egyedül Istennek szereti föntartani; de a hiba fölött soha sem vigasztalódik könnyebben, mint a jelen esetben, mely hazánk s egyházunk oly fia felőli ismételt említést tesz szükségessé, kiről, ha a valót csupán jelezzük, több, mint amit másokról a hizelegés mondhat...

A tenni s pótolni valókat, miután püspöki

székébe jött, első pillanatra élénken látta beható tekintete Roskoványinak, ki mély tudományban sz. Ágostonnak, egyházi buzgóságban sz. Ambrusnak, adakozásban bor. sz. Károlynak, szivaláztatosság- s lélekszilárdságban aranysz. sz. Jánosnak oly dicső követője...

A mai időben, midőn az áldozatkészség, részint a hitközömbösség részint az elszegényedés miatt, nagy mérvben hanyatlik, és a meglevőnek elfoglalására mindenfelé nisust veszünk észre; midőn az évszázadok bőkezűsége s takarékosága által az egyházban épült sokféle institutióknak alapjai erőszakos kezekkel bontogattatnak, és az egyház méhszorgalmával összetakarított kincsek a pazarló kor által közfiscusba, különféle liberalis czimek alatt, áldozatul dobatnak: a kath. főpásztornak előgondosan azon kell lennie, miszerint in die tribulationis legyen, miből az oltár és annak hű szolgálói elláttassanak, a szükségletek fűdöztessenek.. Azért e kegyes főpap az Úr szólejtében fáradozó szegényebb lelki pásztorokon segitendő, nagy alapítványokat szervezett, mintegy védszentének (Serm. XLV.) e szavait megszívlevélve: „Erogatio pauperibus seminatio est in terra. Semina hic et ibi invenies messem... Foecundus est ager pauperum, cito reddit donantibus fructum. Via coeli est pauper, qua venit ad Patrem: incipe ergo erogare, si vis non errare,“ — valamint egy hires jogtudósna, az életből meritett, annyira igaz ítéletét: „Ministrorum ecclesiasticorum egestas pastoralis officii energiam frangit, auctoritatem cleri et in s. officiis libertatem supprimit,

adhibendae misericordiae et exercendae liberalitatis facultatem clericis adimit'...

A nyitrai egyházmegye történetlapjai bővebben fogják egykoron tárgyalni a nagy főpap ezen, a háladatos szívek echója által visszhangzott, nemes eszelekvényét is, nekünk e helyütt inkább azon érdemeiről kell némit szólnunk, miket egyenesen e gymnasium irányában szerzett... Ezen érdemek közül egyik, legnagyobb, legdrágább kincsünket képező ama bizodalomban ismerszik föl, minthogy a bizodalom b. Eötvösként azon talizmán, mely nélkül nagygyá vagy boldoggá senki sem lett a világon, — melyet sz. Kalazanti nyitrai utódai iránt nyilvánított... Mert tudni kell, hogy méltóan fontolóra vevé e főpásztor Nyitrára érkezével legott ama sikert, melyet a kegyesrendi gymnasium, melynek tanárai, jobbjukat szívökre téve, a nagy római-val mondhaták:

„Iuro, quod feci et fecimus officium'...

virágzó állapotában létrejötte óta, az egyházmegyére nézve is, addig föltüntetett; másrészt minden körülményekre, a helybeli s vidéki érdekekre való tekintettel, meggondolván az algymnasiummá süllyedésből eredendő mindennemű kárt, megyéjének papjai által őt tanszékek betöltését magára vállalta... E czél kivitelének nehézségeit itt csak áldozatok árán lehetett legyőzni. Az áldozatot is meghozta Őméltósága az által, hogy az öt tanárnak díjaztatására a ft. Székeskáptalan gondozása s kezelése alá nagylelkűen 50,000 frtnyi alaptőkét adott. — A helyt. tanács azért 1863. évi apr. 27-én 30524. sz. a. k. intézvénnyével, azon megjegyzés mellett, miként a gym-

nasium-igazgató, a kegyesrend főnökével egyetértőleg, a nyitrai megyés püspök által nevezetik ki, egyetértés nem sikerülése esetében ezt az országos főkormányshéz teljesítendvén, a t. alapító utódaival együtt felruháztatott a joggal egyházmegyéje áldozatai közül a tanképességre fenálló szabályzat megtartásával — ötöt tanárokká rendelhetni...

A kath. egyház, mondják némelyek, ellenzi a haladást, akadályozza a tudományok fejlődését. E kisépeelt szalmátily tény után tovább csépelni fölösleges volna... Ki-kiemeltük már az egyháziak érdemeit a régi időtől egész maig; be-bemutattuk azon áldozatokat is, melyeket az egyház a tudományok előmozdítása és terjesztése végett hoz; mikhez most még azt mondjuk: „szórjátok ki mindazon műveket könyvtáraitokból, melyeket egyháziak irtak, vagy írását segélyezték: majd csak akkor látandjátok, mit és mennyit tettek az egyház hű tagjai, szolgálai a tudományok bármely ágában is!... De ne térjünk át más tárgyra. — Mindazzal, jelesül a tanárvizsgálati kötelezettségnek elfogadásával, azt is kétségen kívül helyezte a kath. világ egyik nagy tudósa, kegyes főpásztorunk, miként nem irtózik a természetükknél fogva változásnak kitett, változást igénylő dolgok időszerű átídomításától, a valódi haladástól az igaz, szép s jó felé, habár a reformok bizonyos neme íránt, mely a reorganizálás helyett a desorganizáló újításizgalomban tulfeszült kedélyek vágya, kell, hogy ellenszenvvel viseltessék... Megmutatta, hogy szívesen csatlakozik a religio védőszárnyai alatt egyedül bizton haladó nevelés-oktatás nyomos ügyének

elébrevelére, úgy azonban, hogy szem elöl soha sem téveszti, miként épen nem a felforgatással, hanem a kor- és célszerű átalakítással járó tovafejlesztés, a multnak a jelennel való összekötése s egybeforrasztása korántsem igényli a jogok és igazak feladását, — és hogy, mindenek előtt, kath. tanintézetünkben a felejtethlen emlékü alapító és létesítő vallásos szándéka folyton érvényben maradjon... És méltán. Mert, csekélységünknek erős meggyőződése szerint is, soha eléggé nem lehet megszívlelni azt, mit az emberek és intézmények története eddigelé még soha meg nem czáfolt és megezáfolni nem is fog, hogy: tartós sikerre s megállapodásra csak a rögtönzéstől ment s körültekintő fejtés lassúbb, de biztosabb útjára terelt változás számíthat... És üdvös eredménye csak oly törekvésnek lehet, mely megértve, a fundatoroknak a hálás utódok előtt szentnek tartandó akarata mellett, — az idők szavát, a jognak s igazságnak, a történelemnek s meglevő igényeknek a vallásossággal szövetségben álló szilárd talajára tűzi ki a haladás zászlaját!... *Mementote operum patrum, quae fecerunt in generationibus suis et accipietis gloriam magnam et nomen aeternum.* (Makk. 1. k. 2.)... És mert, tessék ne tessék, továbbá kimondjuk itt is, hogy az emberi nem tudományos műveltségének s boldogságának mindannyi ellenségei azok, kik a tudományokat a vallástól minden áron elkülöníteni akarják, úgy vélekedvén, hogy a religio az embert szellemi röptében gátolja... Valaki ezen elválasztást oly igen sürgeti, meg nem fontolja azt, hogy az elkülönítés

által a tudomány kivetkőztetik minden méltóságából, meggyaláztatik, s megfosztatik minden alaposságától, mivel e tulajdonok csak azon tudományban egyesülvők, melyet a vallás szelleme hatván át meg is szenteli; miután a religio nélküli tudomány hiával van ama szeraf-szárnyaknak, melyeken az ég felé emelkedhetik vala, csak ikarusi szárnyakkal rendelkezvén, melyek az isteni igazság napfényében felolvadva, visszaejtik a büszke halandót a kopár földre...

Nem állítjuk, hogy vallásosság nélkül semmi ismerethez, semmi tudományhoz sem juthatni.... Ezt mondani annyi volna, mint az ellenszólást győzelmes harcra kihívni... Tanulmányozás, buvárkodás, tapasztalás, a vallás-erkölcsösség támogatása nélkül is, sok igazsághoz elvezet; de soha sem vezet el azon élő, változhatlan igazságokhoz, melyek Istennel hoznak érintkezésbe, melyek az ember rendeltetésére vonatkoznak, melyek tulajdonképen magasztosítják, emelik s boldoggá teszik, s melyekre nézve sz. Ágoston (de lib. arb.) mondja: „Non aliam putes esse sapientiam, nisi veritatem, in qua tenetur et cernitur summum bonum“... Ezeket csak a vallás átitihette erkölcsösség prismáján keresztül láthatni... És, ha körül tekintünk a tudományok birodalmában, nem azt találjuk-e, hogy, ha azon isteni szikra, melyet észnek nevezünk, oly tudósban lobog föl, ki lelke mélyében azon élő, örök igazságnak elővilágítása mellett a vallásosságnak hódol, az sokkal fényesebben ég ő benne, mint oly tudósban, ki azokra nem figyelve, nem egészen correct szívgerjedelmeknek hullámaintól hányatik,

— és teszi őt nagygyá a philosophusok között, ha philosophus: egy sz. Ágoston-ná, egy Descartes-sé, egy Balmes sé, egy Gratry-vá, egy Sanseverino-vá, egy Liberatore-vé; teszi őt nagygyá a természettudósok között, ha természettudós: egy Nagy Albert-té, egy Copernicus-sá, egy Newton-ná, egy Cuvier-ré egy Mösche Lukács-csá, egy Secchi-vé; teszi őt nagygyá a szónokok között, ha szónok: egy arany sz. János-sá, egy Pázmány Péter-ré, egy Bossuet-té, egy Bajtay Antal-lá, egy Dupanloup-pá, egy Lonovics-csá, egy Farkas Imré-vé, egy Szaniszló Ferencz-czé; teszi őt nagygyá a történészek között, ha történész: egy Baronius Caesar-rá, egy Natalis Sándor-rá, egy Fleury-vé, egy Stollberg-gé, egy Dezsericzki Inczé-vé, egy Katona István-ná, egy Cantu Caesar-rá;... teszi őt nagygyá az állambölcsek között, ha állambölcs: egy Ximenes-sé, egy Moore Tamás-sá, egy Grotius-sá, egy Eszterházy Miklós-sá, egy Széchényi István-ná, egy Deák Ferencz czé...

Ez elvitázhatlan szellemi felsőbbség, ezen bámulatos túlszárnyalás pedig onnét van; mert a vallás-erkölestől ihletett tudós, a különben egyenlő észtehetség mellett, jobban bírja, mint az erkölccsel szakított az igazság-szeretetét, mely a nagy bölcseket és a történészeket, az anyag fölötti szellemfőnségnek érzetét, mely a nagy természettudósokat, a meggyőződés s főnkeltség malasztját, mely a nagy szónokokat, a jellemtisztaságot és önfeláldozás erejét, mely a nagy állambölcseket képezi... Rend szerint annál emelkedettebb a tudásban az ész, minél nemesebb a szív... Így lettek és lesznek

az ily tudósok a tudományos világ arisztokratáivá, kiknek szellemi fényében gyönyörködik, kiknek szellemi gazdaságából táplálkozik, kiknek szellemi fönkeltségéből nemesedik és boldogul az emberiség!..

A mely püspök apostoli hivatása feláldozó munkájában szent ihlettel követi a nyomokat, melyeket a sz. Ágostonok és aquinói sz. Tamások a kath. értelem elé, az isteni igazság utáni kutatásban rejlő boldogság és nyugalom számára kijelöltek: az élet hullámnzó tengerén magosan fellebogtatni a mennyei tudomány világát a lelkek megmentésére; a mely püspök kiterjedt egyházmegyéjének élén bölcs kezekkel vezeti vissza az Úr nyáját, s míg nemes szive, mint ragyogó nap, mindenfelé áldóan hinti jóságának sugarait, magas szelleme, a nemzeti művelődés előmozdítása mellett, a sz. tudományok elébbre vitelében s ápolásában oly örvendetes példaul megy elő; röviden, a mely püspök nemes tettében oly maradandó emléket emel magának, mint mélt. Roskoványi Ágoston úr, annak nincs szüksége szóbeli dicséretekre... De mi tartozunk az igazságnak, és hálás kegyeletünk kívánja, hogy az alapítványi levelet, viszhangoztatandók a benne kifizetett jóakarátú kegyességet, mely a tanügyön rendszeresen ohajtott segíteni, — itt napfényre hozzuk...

Augustinus Roskoványi de Eadem, Dei et Apostolicæ Sedis Gratia Episcopus Nitriensis etc.

Memoriæ commendamus tenore præsentium significantes, quibus expedit universis: quod posteaquam per piæ reminiscentiæ Autecessorem nostrum, Episcopum quondam Mattyasovszky... in Episcopali

hac civitate Nitriensi A. 1702. cum classibus sex fundatum, et Clericis Regularibus de Scholis Piis resignatum, alias autem a primordiis suis ad recentissima usque tempora florentissimum Gymnasium, anno quidem 1851. inducta altiori Jussu nova Scholarum coordinatione duabus adhuc classibus, aucto ad duodenarium magistrorum numero, locupletatum, Scholarum Piarum Instituto, originarie 7. Ordinis Individua ad provisionem eiusdem Gymnasii suppeditare obligato,... ad quinque solum classes iam cum exordio anni scholastici 186³/₄. reducendum fuisset; — Nos gravem illam iacturam, quae non solum Dioecesi gubernio nostro creditae, ex eiusdem Gymnasii iuventute succrescentiam cleri iunioris legere solitae, sed et ipsis civitatis incolis, ac longe lateque diffusae, 9. fere comitatús ambitu suo complectenti, maiore Gymnasio destitutae circumviciniae, in respectu religioso-moralis ac intellectualis culturae et materiali quoque ex obtutu impendebat, antevertere, et spiritualia aeque ac temporalia cunctorum quidem, sed maxime pastoralis curae nostrae creditorum fidelium emolumenta paterno caritatis affectu promovere cupientes, cûram et sollicitudinem, omneque studium nostrum eo direximus, ut indigentiae e defectu requisiti magistrorum numeri, et eorum providendorum fundi enatae occurrendo, praeivium litterarum ludum in suo statu et flore sustentemus. Hoc salutari sane, coque religioso fine non tantum ecclesiastica Dioecesis nostrae individua, ad providendas tres dicti Gymnasii classes suppeditanda, sed et stabilem pro decente eorum sustentatione fundum e proprio

assignandum, et pro futuris quoque temporibus securisandum, in animo nostro decrevimus,... Superatis ad realisandam hanc nostram intentionem quibusvis impedimentis, et quaestione ultro citraque mature discussa, ac altiori quoque Loco, vigore intimati Exc. Consilii R. S. H. ddo. 27. Aprilis 1863. No. 30524. cum praemissis conditionibus probata, in forma perpetuae foundationis summam florenorum quinquaginta millium con. mon. in Status obligatorialibus consistentem, Venerabili Capitulo nostro numerandam et resignandam in Domino indicaverimus, prout etiam penes praesentes numeramus et resignamus cum fundo Diocesano die prima currentis anni per nos erecto manipulandam; eiusdem annuo censu ad pendendam Gymnasii Nitriensis Professoribus No. 5. per nos nominandis provisionem deservituro. — Faxit Deus Optimus Maximus, ut hoc nostrum oblatum, ad maiorem sancti Eius nominis gloriam et emolumentum tam creditae Gubernio nostro Diocesaeos, quam universae gymnasialis iuventutis cedat. Datum in Episcopali Castro nostro Nitriae die duodecima mensis Maii Anno Domini Millesimo Octingentesimo Sexagesimo Tertio. Augustinus m. p.

Ezen alapító szavak, melyekből szintén eléggé kivethető, hogy a boldogság és biztosságnak egyedüli alapja s föltéte a földön és az idővösségnek záloga a jövő életben a vallás s erény, a polgári társadalmak, emberi intézvények a vallás- és erényességgel emelkedvén, ezek nélkül süllyedvén; mivel a földi haszon, a polgári jóllét lehet ugyan a tudományok kiséréte, de nem lehet ozélja, a cél

mindig az ember magasabb rendeltetése, közeledni az örök igazsághoz, — még más tekintetben is figyelemre méltók... Mert az azokból folyó intézkedések nyújtják magyarázatát ama körülménynek, hogy a nyitrai gymnasium tanárkara rendes tanerőiben általán véve ugyan egyházi férfiakból, de két különböző testületből t. i. hét kegyesrendi tagból és öt nyitrai egyházmegyei világi áldozárból van összeállítva, ezek a nyitrai mélt. püspöktől, azok a kegyes szerzet ft. főnököktől nyervén kineveztetést és küldetést. —

Ha a történelmi igazságnak hódolva, elfogulatlanul hasonlítjuk össze az elébbi időt és az 1868-9. évet, joggal mondhatjuk: mily változás, mily különbség! sőt megtoldhatjuk ezt ama nem szerénytelen megjegyzéssel: minő szaporodás belül s kívül!...

A változásnak, illetőleg szaporodásnak képét mutatják, az új tantárgyak föl vételével, belépett új tanerők...

Figyelmet érdemlő fejlődési mozzanat ugyanis az idétt az: hogy a testgyakorlás és rajz az előadandó tárgyak közé soroztattak... Mivel összefüggőleg a tanári személyzet is gyarapodott két egyénnel. —

Szóljunk tehát némit e mozzanatokról.

A lélektan eléggé kimutatja azon kölcsönöséget, mely a testi és lelki erők között van, hogy tehát ezek örökös viszonyhatásban vannak egymással, és így szükséges, hogy fejlődésükben is meglegyen a viszonyhatás... Hatalmas akarati erővel ellátott szellem minden irányban nagy vállá-

latokra kész, és így az ész tevékenységének terén is nagyobb kísérletekre képes, miáltal ennek fejlődését elősegíti. Tehát alig van az embernek oly tehetéke, melyhez a testgyakorlás, a tornászat, ha nem is közvetlenül, de legalább közvetve el nem juthatna, és fejlődésére befolyással nem lehetne. — Mire nézve a tornászati tanítás kezelésére, mint egyebüttl, a nyitrai gymnasiumnál is már 1868-ban tornamesteri állomás szerveztetett. —

Tagadhatlan nevelési elv, hogy az általános műveltséget nyújtó, — azaz a gymnasiumi tanodának a tanuló művészeti érzékeinek fejlesztésére is kell gondot fordítania. E célra pedig a rajz is kínálkozik... Ha a rajztanítás képző erejét tekintjük, azt a szem és kéz ügyesítésében, a képzelet, szép érzék és az ezzel összefüggő erkölcsi-ség művelésében találjuk. Hogy szemét és kezét mindenkinek ügyesítenie kell, azt az embernek vele született tehetségei és ezek közt főleg az alakérzék követelik. A teremtet világ és az emberi művek megismerése nagyrészt azon alapul, hogy a tárgyak alakját fölfogjuk. Hogy pedig a teremtés megismerése nagyfontosságú dolog, ki vonhatná kétségbe? Az alakérzék éppen azért van adva az embernek, hogy a teremtés myriádnyi fölséges alakjait felfogja, és ne járjon-keljen a természetben anélkül, hogy annak szépségeit észrevegye. Éppen így van a dolog az emberi művészet alkotmányaira nézve is.

Ez okoknál fogva a rajz a nyitrai gymnasiumban is helyet foglal a tankezelendő tárgyak sorá-

ban, és 1868-9. iskolai év óta, mint rendes tárgyat, külön oktató adja elő. —

A középtanodák egyrészt arra hivatvák, hogy az ifju nemzedéket mindazon alap- és általánosabb ismeretek birtokába juttassák, melyek a felsőbb és már szakszerűbb tudomány-ágak, életpályák kiküzdésére elkerülhetlenül szükségesek; másrészt azonban az is feladatuk körébe tartozik, hogy, a kor igényeit s a nagyobb társadalmi élet színvonalán való szereplés főfeltéteit szem előtt tartva, oly ismereteket is közöljenek a gyöngye ivadékkal, melyek úgy a belviszonyok, mint a nagy világ, jelesen pedig az európai államélet szempontjából a magasabb képzettség s világnézleti ismeretkör megszerzésére utat készítenek. —

E feladathoz képest, a gymnasiumi rendes tantárgyakon kívül, jó némely melléktantárgyakat is fölvenni. Ilyenek lehetnek a belviszonyokat illetőleg a hazában levő nemzetiségek nyelvei; ilyenek lehetnek a külső államéleti viszonyoknak megfelelőleg az európai művelt nemzetek nyelvei.

Miket általában véve, föl kell említenünk, hogy gymnasiumunkban a franczia és olasz nyelv, valamint az általánosb képzettség szempontjából a műének, zene és gyorsírászat is elő-előadatik a szép, jó és nemes iránt fogékony ifjaknak...

És így 1869-ben, ide tudva a mellétanárokat is, 18. egyén képezte a tanári testületet, mely ekkép kibővülve szabályszerűen és csendben járt el hivatalában azon tanév végeig, mely 1870. július hó 30-án lőn berekesztve. — De nem hasonló csend uralkodott azon egyénben, ki, mint gymna-

siumigazgató, szíven, hordozta e tanoda mind nagyobb felvirágoztatásának ügyét. A szellemi mozgalom tevékenysége, az erkölcsi hatalom életjele kiválóan uralkodott tisztkörének minden terén...

1871. esztendő előtt is úgy tünt föl tanépiletünk külsőleg, mint azontúl és most. És mégis, mily különbség! A mi akkor hiányzott, az most meg van. Az akkori, az intézeti helyiségek száma az előbbi 11-ről, 3-al szaporítva, 14-re emelkedett. Ugyanis a gymnasium java érdekében sem került ki az ezidei igazgatónak figyelmét, hogy a rajz-oktatással egybekapcsolt czél elérését nagyban gátolja a kellő helyiség és felszereltség hiánya. — Korunk és tantervünk szükségleteihez mért felszerelésű és a többi előadástermekről elkülönített rajziskolának létesítése, ugy fogá föl, gymnasiumi közérdek, azt felkarolni szent kötelesség... E tekintetben tehát, mondogatá, segítségre gyökeres orvoslatra van szükség elodázhatlanul...

De hol keressük, kérdék tőle, az orvoslato? Magában, felelé, az épületben, melynek második emeletében nem csak terem, hanem termek is nyerhetők!

Erre többször panaszosan, mert nyomasztó vala az állapot és sürgete az idő, — szólalt föl az iránt, tétetnék az e gymnasiumnál évenként beszoigáltatott tandijból nagyobb összeg a rajziskola és más helyiségek kiállítása és berendezése végett folyóvá; megkeresvén egyuttal a szives hozzájárulásra a takarékpénztár választmányát s a városi hatóságot is.

Lett is valamelyes eredménye a kérelemnek, de nem mindjárt az ohajtott arányban...

Az első, ki megérté és megvalósítá a tárgyalás és méltatás alá bocsátott kérést, a helybeli takarékpénztár nemeskeblű választmánya volt, azután pedig a városi elöljáróság, mindkettő biztosítván némi pénzösszegről azon esetre, ha a költségvetés szerint még kívánt mennyiség, a fensőbb hatóság által engedélyezendett tanpénzből fődöztetik... Hivatkoztunk is erre annál bátrabban, mivel, úgy látszott az e tekintetben megérlelt közvéleményt, s magának a fensőbb hatóságnak nyájasabb nézetét is, — az egyideig merev tagadólagos felfogással szemben, — előkészíték az általunk, szem előtt tartva a derék Garaynak imezen szavait:

„..... A ki mit elkezd

S el nem végzi, nem is tett semmit’...

épen intézetünk érdekében, annyiszor hangoztatott, kérve sürgetett kiegészítés iránt tett előterjesztések.

Tehát elvégre, sikerülván az igazgatónak, ki mindvégig tisztelettel párosult azon himezetlenséggel adta elő az ügyet az intézkedő kormánynak, melyet ily fontos érdek, életkérdéssé válható ily lényeges intézet-részlet méltán megkíván, a fönlevő pénzmennyiség kieszközlése, — 1872-ben a rajzterem tartozékaival együtt, a természettani szertár és a vegytani gyűjtemény czélszerű helyisége életbe lépett...

Nem ok nélkül szoktak az ismereteket a fény-sugarakhoz hasonlítani; mert valamint a fény-sugarak mintegy újra alkotják a látható világot, úgy az ismeretek is mintegy ismétlik azt. Tűnjék el a világosság e világból s vele eltűnt a ligetek bája, a tájak szépsége, a csillagok ragyogása s a terem-

mények mindazon fönsége, melyben a Teremtőnek végetlen bölcsessége oly érthetően szemlélhető. Épen úgy tűnjenek el-e, ha nem is oly mély vagy terjedelmes, de az elemi legszükségesebb ismeretek s nem lesz lélek, mely a látható javokról a láthatatlanokra fölemelkedjék, melyben meggyuljon az isteni szeretet szent tüze, s mely lelkesedetten magasztalja az üdvözítő Istenét...

S különben is az ember többé-kevesebbé mindig képes a tanulásra. A lélek soha sem veszíti el ismerő erejét, és, ha a test gyöngül is, az értelem mindig megtartja ifju képességét és szívósságát a jó, nemes és hasznos ismeretek iránt, s mindig alkalmas az igazság felfogására és a tökélyesbülés megszerzésére... Sőt bátran állithatni, hogy az ember minden korban oly mértékben bírja a szellemi művelődés iránti hajlamot, amily mértékben érzi a minél többettudás szükségét, s minél sűrőbben merülnek föl a haladó kor sebes léptein az ismeretek anyagát képező érdekesebbnél érdekesebb tárgyak. —

Azért is közművelődési állaptaink előmozdítása céljából sokaknak régen táplált forró kívánsága vala, honunk városi lakosainak azon részét, mely, az oktatásnak csak első elemeit szerezhethvén még, nélkülözi a jelen kor igényeihez képest azért megkívánt ismereteket, hogy választott életpályáján sikerrel működhessék és haladhasson, — képezni.

Kiemelendő tehát a közoktatásügyi m. kir. ministeriumnak 1871. évi tette, melynél fogva figyelmét a felnőtt polgárookra is kiterjesztvén, téli hónapokban oly előadások tartására hívta föl a közép-

tanodai tanárokat, melyekből, ha nem is valami nagyszerű tudományosodást, de legalább az életben mindennap előforduló dolgoknak bővebb ismeretét merithetik.

E felszólítás alapján a nyitrai gymnasium-igazgató legott intézkedék az által, hogy az ügyet a tanártestülettel tanácskozás alá vevé, sőt a helyhatóság- s honvéd parancsnoksággal, valamint az iparosok stb. vezéregyéniségeivel is értekezék oly oktatás rendezésére, melyet a siker reményével célravezetőnek és kívánatosnak vélt. És a tanárikar egynémely tagjai készségesen vállalkozván, a város és a vidék szellemi szükségletének megfelelő és az életkereseti ágaknál leginkább követelt ismeretek köréből alkalmas modorban tartottak előadásokat olyképen, hogy a hallgatók azok folyama alatt az illető tantárgyból egy magában kikerekített egészet nyerhettek. —

Az ilyen népszerű előadások megnyitására, mely 1872. nov. 8-án ünnepélyesen történt, a ft. székeskáptalan egypár tagján kívül, a polgármester, a gymn. tanárok és néhány tanácsos stb. más érdeklődőkkel egyetemben megjelentek.

Miután az igazgató üdvözölte a jelenlevőket, és az ügy fölkarolására buzdította, a számos polgár, iparos legények- és honvédek- álló művelődni vágyó oktatandókhoz fordulván azon feladatnak, mely a felnőttek tanításával megoldandó, rövid vázolását így rekeszté be:

,Itt vagyunk, rendelkezésekre állunk. — Siesetek oly készséggel igénybe venni a mi szolgáltatunkat, a minő készséggel sietünk mi szolgálato-

tokra lenni azon ismerettel, melylyel Isten kegyelméből birunk... A tudomány nincs megkötve; mint szabad szellő lebben felétek, nyissátok föl kebleiteket s fogadjátok azt úgy, mint a művelődés hirnökét, mint a hazafiui és keresztényi hivatástok teljesítésére folyton intő, és a testi s lelki jóllét fölött örökös nemtőt, hogy a tudomány befogadásával a polgárzat izmosodjék és a művelt polgárzat által a haza is erősödjék. Éljenek az erény- s ismeretben művelt polgárok, éljen a haza!...

E beszéd után, az illetők az előadások órendje és tárgyai szerint, melyek: a számtan, földírat, történelem, vegytan, természettan és a közéletben leginkább előkerülő ügyiratok szerkesztése, — utasítást nyervén, a magyar történelemből rögtön megkezdett az előadás...

Az 187⁵/₆-iki tanév a nevezetesbek egyike a hazai középtanodák történetében s ennél fogva a mi intézetünk életében is. —

Nagyobb átváltozáson menendő keresztül a középiskolai intézmény mind ott, hol annak működése felsőbb ellenőrzés alatt áll, még nem a törvény erejénél fogva, hanem a közoktatásügyi miniszterium rendeleteinek alapján; s ezen gyökeres átváltozás a jelzett tanévben vette kezdetét.

E változás különösen két alakulásban találta megtestesülését: először az iskolai esztendőnek az idén összevonásában, mely szerint a tanév egy teljes hóval megrövidülvén, valamennyi osztályban a tíz óra szabott munka kilencz hónap alatt vala bevégezendő; másodsor az általánosabb és maradandóbb hatása azon rendelkezésben: hogy (22151. sz. min.

rendelet 1875. okt. 12.) a nagy szünidő július és augusztus hónapokra tétetett át augusztus és szeptember helyett. —

Valaki, jó akarattól lelkesítve, a nevelés- és oktatásügy előmozdításaért, annak egy-egy intézetben javítása és virágoztatásaért, tud buzgólkodni, az mindenképen oda működik: hogy a halogatást tűrő hiányok-, bajokon is mihamar segítve legyen, s így az ő szemében a nem komoly hiányok, bajok is sürgőseknek tűnnek föl.... Így tesz a tanoda-igazgató, ki az intézeti bútorok, az előadás-termek javíttatását, újítását, melyet csak nagyobb időközök s körülmények tesznek mulhatlanul szükségessé, — mielőbb eszközölni törekszik...

Tanépületünk belső jellegének csinosítására, a szünnapok alatt szokásos kijavítások- és tisztogatásokon felül, illetén újítások történnek időközönként... Mert, ama termek kieszközlésével kivitt borostyánjain nyugodni koránsem vágyó, tanoda-igazgató azt is létesítette, hogy a gondozására bízott gymnasiumban 1874-ben nevezetesen a második osztály, 1875-ben a hatodik hetedik és nyolcadik osztályok, 1876-ban az első osztály termei nyertek teljesen új padokat...

És most oly ponthoz jutottunk, melynél gymnasiumunkat a maga egészében és helyiségeiben bemutatjuk.

A kegyesrendi tanoda a város legkiválóbb épületei közé tartozik, cseréppel fűdött két emeletes épület, az alváros legmagasabb helyén, a szerzeti ház és templom közvetlen szomszédságában. Falai szilárdak úgy, hogy még a legfelső

(második) emeleten is egy meternél nagyobb, várszerű, vastagságúak azok. Századokra készült. — Főszárnya nyugatról keletre vonul. —

Nemcsak a közohajok, hanem a valóban mellőzhetlenül szükséges föltétek sorába tartozik: hogy a tanépület környezete is a lehető legnagyobb kedvezményeket biztosítsa a tanítási s nevelési czéloknak. Azért építik s tervezik, a hol csak lehetséges, újabb időben is a tanépületeket elszigetelten, körülkertetelt s gyepezett udvarok közepére vagy emeltebb helyre, kevesebbé járt utcákra... Mi mind az egészséges levegő, mind a fölöttébb szükséges zajtalanság és a hallgatók befogadó figyelmét épen úgy, mint az előadók magyarázó buzgóságát és eszmei nyugalmit hatalmasan támogat csend tekintetéből nagyon előnyös..

A mi gymnasiumunk helye, fekténél fogva sem igen hagy fönn kívánni valót, és a tanszobák ablakai is oly utcára nyílnak, mely kevesebbé járt és a csöndet nem igen zavaró. — Van e mellett tágas előtere, hol most már az apostolok szobrai diszelegnek és ákászfák ültetvék, hová, a folyosókon zajlást és a fegyelmetlenséget fokozó mozgalmak nélkül, az engedélyezett óraszünetek alatt a tantermekből kimenő tanulóság tüde levegőt is szivandó vonulhat. —

A művészet szempontjából elengedhetlen föltét: hogy minden középületnek belső rendeltetése jellegét külső arczvonalmain is kell viselnie s kifejeznie... Azért pompás tanodaépületünk alakszerű kapujának párkány-ékitményes homlokzatát szép dombormivű készítmény díszíti, melyen az isteni Gond-

viselés jelvénye, a bold. Szűz, és a hozzá közbenjárásért, őrangyalaiktól környezett kiseded növedékeivel egyetemben, ajtatos kegyelettel csodézó sz. Kalazanti alakítvák ki izletes módon... Különösen leköti itt a figyelmet az ártatlanság fehériben helyesen előállított tanulócsoport, melyet a jellemző arczával égi méltóság- és ihletszerű fön-séggel buzgólkodó és a tiszta erkölcsre, mert az erkölcstelenség a társadalom rétegein dülve, fölemésztí végre annak egész életterejét, a tölgy férgeként, mely gyökereit rágja, miként egyik elsőrangú poetánk bús hangon mondja:

.....
,Nézd a kevély tölgy, melyet az északi
Szélvész le nem dönt, benne termő
Férgek erős gyökerei megőrlik,
S egy gyöngye szélről földre terítettik :
Igy minden ország, támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely, ha megvész
Róma ledől s rabigába görbed !'...

vezető sz. hitvalló irányoz, térdre borulva imádkozás kifejezéseivel... A kőben életmelegség van, a fejek sikerültek, tiszta szellemet özönlők... Dicséretes bizonyítványa a tervezők és létesítők technikai ügyességének... Merjük állítani, hogy szinte nehezen esik e műtől a figyelve szemlélőnek távoznia, mintha valami titkos erő hívná vissza a lelket, és ösztözné elmélyedten a mű eredményessége fölött elmélődni, a kegyesrend sz. alapítójának pedig a tisztellettéljes hála köteles adóját, ihletett kebelvel velünk együtt az egyházának e szavait ismételve, leróni:

„Josephé! fac, ut singuli,
Qui literis vacamus,
Intelligentes, seduli,
Pique procedamus...
Fac nos tuis virtutibus
Fac usque quoque plenos,
Ut absque naevis omnibus
Cor adsequamur serenum.
Non ulla mundi turbidi
Nos subruat procella,
Nec daemonis nos callidi
Vincant dolosa bella...
Uni sit ergo gloria
Honorque Trinitati,
Laus, iubilum, victoria
Trinae sit unitati.
Sit et Josepho claritas
Ex ore parvulorum,
Et gaudii perennitas
In praemium laborum!”

Azonban távozzunk egyelőre a külsőségektől, és ne látszassunk rájuk valami határozó súlyt fektetni. — Nézzük inkább a sokkal fontosabbat, a föltétlenül fontosat: a belsőt.

Az épület belseje! Igen ez egyik életföltéte a kellő szellemi mozgásnak és mozgathatásnak...

Tanintézetünk földszintén vannak az I. II. III. osztályok tantermei, fakamara és emésztő-gödrök. — Az első emeleten az V. VI. VII. VIII. osztálytermek, az ifjusági könyvtár s tanárgyűlési szobával együtt. A második emeletet a IV. osztályterem, rajziskola és még más három terem foglalja

el, melyeknek egyikében a természet- és régiség-
tani gyűjtemény, másikában a vegytani szerek,
harmadikában pedig a terményrajzi tárgyak léteznek..

Az I. oszt-terem hossza 15. met. és 29. cm. szélessége 6. m. 20. cm.

a II.	"	14.	"	23.	"	6.	"	20.	"
a III.	"	14.	"	20.	"	6.	"	20.	"
a IV.	"	11.	"	30.	"	7.	"	20.	"
az V.	"	14.	"	32.	"	6.	"	49.	"
a VI.	"	12.	"	55.	"	6.	"	49.	"
a VII.	"	7.	"	66.	"	6.	"	49.	"
a VIII.	"	7.	"	48.	"	6.	"	49.	"
a rajzteremnek	"	13.	"	65.	"	6.	"	60.	"
a természettaniszoba	"	13.	"	65.	"	6.	"	60.	"
a vegytani szoba	"	6.	"	—	"	3.	"	77.	"
a természett. szertár	"	5.	"	28.	"	6.	"	60.	"
az értekezleti szoba	"	6.	"	14.	"	3.	"	19.	"
a fakamara	"	6.	"	15.	"	6.	"	15.	"
az ifj. könyvt. szoba	"	5.	"	20.	"	4.	"	15.	"
egy-egy folyosónak	"	44.	"	55.	"	3.	"	15.	"

a tantermek és folyosók magassága 4. meter.

Minden osztálynak van tehát megfelelő, saját
osztályterme még pedig úgy elhelyezve, hogy a
közlekedés, a fegyelmi fölügyelés, nagyobb nehé-
ség s főnakadás nélkül gyakorolható és akkép
berendezve, hogy a térképek, minták kézi gyűjte-
mények, a folytonos szemlélet által a tanulmányt
előmozdítólag, az osztályban tárgyalt tananyaggal
összehangzólag foglalhatnak helyet; miáltal az illető
osztály működése külsőleg is mintegy jelképző
kifejezést nyer. —

A tantermek mindannyian elegendő szám- s
magasságú, jó szellentyűs (ventil), ablakokkal ellát-
vák, és közülök az első és második emeletiek
valamennyien a nyári nagy hőség visszatartóztatása

végett, redőnynyel (jalouise) fölszerelve. Az első osztályban van négy ablak, a másodikban három, a harmadikban három, a negyedikben három, az ötödikben három, a hatodikban három, a hetedikben kettő, a nyolczadikban is kettő és a rajzteremben 3. Minden egyes ablak 2. meter magaságú és 1. meter s 30. centimeter szélességű. — A padok minden osztályban úgy húzódnak, hogy a világosság a tantermekben, mint kell, bal kéz felül tódul be. — A tanoda külső és belső helyiségei tisztán tartatnak, mint a nm. m. kir. ministeriumunk évenként, a pozsonyi főigazgatóság útján, küldött kibocsátványai igazolják. — Az emésztőgödör, melynek hossza 9. meter, 73. cm., szélessége 3. m. 10. cm., lent az intézet egyik oldalán van építve. — A második emeletben, mint már említettük, a IV. osztály tantermén kívül van még négy terem. Ezek egyike 3. ablakos a rajzoktatási terem, Engerth Vilmos terve szerint fölszerelve, falait pedig a tanulmányt állandó szemlélet által elősegítő minta-rajzok és előpéldányok keretekben ékitik. A másik terem a természettani és régészeti muzeum. Itt vannak a jelességek, fejtegetés, kísérletezéseknél hasznavehetőségek miatt figyelemre méltó physikai eszközök, csinosan kiállított három nagy szekrényben; valamint három szekrényben a műveltetési nagy horderővel bíró érem-, régiség-népismeit tárgyak... A terem közepén egy nagy asztal áll. — A harmadik szoba a vegytani szoba, hol a chemia eredményesb tanítására való edények, eszközök és vegykémszerek léteznek. A negyedik terem a terményrajzi szertár, melyben hat üveg

szekrényben az állatok, különösen a madarak, a valóban párját ritkító csiga- s kagyló gyűjtemény, ásványok és növények helyezvék el...

Iparkodtunk az eddigiekben azokat, kik vettek részt, igazolván, hogy a valódi haza szeretet nem elégszik meg pusztá szavakkal, hanem a népköltőként nemes tettekben nyilatkozik:

„Áldozat és tett, ez a két tükör

A valódi hazafiut mutatja'...

gymnasiumunk alapításában és föntartásában, — hiven adni, úgy, miként azt egykoru emlékekből összeállítanunk sikerülhetett. — Ámde tanintézetünk első életperceihez igen emberies szellemű emlék fűződik azon tényekben, hogy a honi művelődés szent ügyét előmozdító jó indulata mindjárt kezdetben a szegényebb állapotú tanulókra s ezeknek lehető gyámolítására fordítá figyelmét. Ugyanis odáig hatott a magasztos szellemű honfiak buzgó gondoskodása, melylyel nemzeti tökélyesedéstünk iránt áldozatos nagylelkűséggel viselkednek vala, hogy nagyszerű tőkéket szántak, melyeknek kamatai ösztöndíjúl szolgáljanak a tanulók buzgalma és haladásának minél hathatósb élesztése végett... Mert miként a sejt csak úgy telik meg mézzel, ha a méh elfáradni nem tudó szorgalommal hordja össze és dolgozza föl a virágok nedvét: úgy gazdagodik föl a tanuló elméje is a tudománynak kincsével, ha a lankadatlan erőfeszítéssel, lelkesedett buzgalommal gyűjti az előadásokból és könyvekből a tudomány-anyagot s törekszik feldolgozni beható öntanulmányozás által, — e mellett meg nem felejtkezvén arról soha, hogy tudománya szilárd

alapot csak azon fensőbb örök igazságokból kap, melyek Istenhez emelvén a lelket, midőn az elmét megvilágosítják, a szívet is nemesítik...

Egyetlen pillantás az előadottakra meggyőzheti az elfogulatlant, hogy gymnasiumunk több tekintetben egyike hazánk szerencsésebb helyzetű tanintézeteinek. Itt csak azon körülményt említjük, mikép e tanoda növendékeiből, az esztendőnkint adatni szokott, zárjelentés szerint majd minden harmadik (320. közül 90—95.) kisebb avagy tette-mesebb jutalomban, összesen 4—5. ezer frt., 150. db. aranyban részesül... Egy-két kivétellel, a jelentékeny jótétemények mind egyházi hagyományozók vagy életben levő nemes szívtűek dicső neveiről czimezzvék! S ha ide vesszük még az egyeseket, kik az ügyefogyott növendékeknek menedéket saját falai között nyújtó és azok jövő szerencsését kitelhető módon Tobiás ezen üdvös intése nyomán:

Quomodo potueris, ita esto misericors... Si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertiri stude'....

elősegítő kegyesrend- és sz. Ferencz-szerzetek kívül — a ft. székeskáptalan lelkes tagjaitól nyernek évi pénzsegélyezést a mellett, hogy lakás élelem, ruházat és taneszközökben is részesülnek: valóban alig futja meg intézetünkben pályáját valamely növendék anélkül, hogy az egyházi jótékonyság áldását ne élvezhesse, ha csak előmenetele- és erkölcsiségében az összes ifjuság $\frac{3}{4}$ részének érdemfokán is alul nem esik...

Már csak ezen előzmények után is nyugodt lélekkel fordulunk azokhoz, kik a catholicismust,

különösen papi ágát arról vádolják, hogy a népet butítják, hogy a haza érdekében mit sem tesznek, és kérdezzük tőlök, vajon az általában említettek s egyéb számos áldozatok mind hazaellenes célokból tétettek és tétetnek a haza szent oltárára?!... Vagy az egyházak, a szerzetesrendek által vezetett iskolákban nem neveltetik az ifjúság magyar hazánk számára? Higgyék el elleneink, ha lelkismeretesen megvizsgálunk az egekig magasztalt állami intézetek egyik-másikának belső szellemét: sokban számos kárhoztatni valót lelnénk mind az erkölcsiséget, mind a hazafias irányt tekintve!..

Az ösztöndíjak kétfélék lehetnek, úgymint királyiak és tanodaiak. Amazokat az országos kormány adományozza, ezekre más személy vagy testület nevez ki a folyamodók közül olyanokat, a kik, egy kitzüött intézetben tanulva, bírnak az egyes alapítványok szerinti kvalifikációval..

A nyitrai r. k. főgymnasium nyilvános rendes tanulói már igénynyel bírnak a királyi vagyis mindazon alapítványi ösztöndíjakra, melyekre az ország egyéb tanintézeteiben évente pályázás szokott hirdettetni. De azonkívül léteznek más az intézethez kötött különleges ösztöndíjak, melyeket csakis a gymnasiumi növendékek élvezhetnek, szabályként állván, hogy tanintézet-változtatás esetében elvesztik.

Ezen u. n. szegény tanulók alapjai, keletkezési sorrendben így következnek:

1) Nozdroviczky Istvánféle 1748-ban tett alapítványi 2. állomás évi 63. frttal.

2) Marczibányi Lőrinczféle 1768-ban tett alapítványi 12. állomás évi 16. frt. 80 kr.

3) Gusztinyi Jánosféle, 1777-ben tett alapítványi 3. állomás évi 16. frt. 80. kr.

4) Vásárhelyi Mátéféle 1791-ben tett alapítványi 2. állomás évi 21. frttal.

5) Fuchs Ferenczféle 1804-ben tett alapítványi 12. állomás évi 63. frttal.

6) Marczibányi Imreféle 1814-ben tett alapítványi 9. állomás évi 31. frt. 50. kr.

7) Nejedly-Krajcsikféle 1816-ban tett és 1868-ban kiegészített alapítványi 1. állomás évi 40. frttal.

8) Kluch József-féle 1826-ban tett alapítványi a) 12. állomás évi 25. db. arannyal, b) 24. állomás évi 25. frt. 20. krral.

9) Fricsovsky Ferenczféle 1835-ben tett alapítványi 4. állomás évi 63. frttal.

10) Fekete Ignácféle 1875-ben tett alapítványi 2. állomás évi 21. frttal.

Áldásban legyen örökké mindezen kegyes alapítványozók emlékezete, kik, a segélyre szorultak tanulmányozhatásának elősegítését czélozván, e cultur-intézet szellem-erkölesi érdekeire valóban fejlesztőleg hatottak... Nevök tiszteletben tartatik, míg ezen intézet áll, és tagjainak s növendékeinek keble alatt egy az emberiség igaz javaért dobogó sziv lüktet!... Ime tehát valóságos áldás van a szeretet-adományokon, miután azok is áldást terjesztenek, — a jótékonyság áldását!... Az enyhülést nyert nyomor hálát rebeg; a hála pedig mindig az imának egy neme, mely az égben meghallgatatik... Mi is kötelességünknek ismerjük az elhunytak iránti kegyeletnek szentelt napon is különösen rendezett isteni szolgálat által leróni irányukban

a hálás szív azon adóját, melyre őket végperceikben tett, tehát egy egész örökké valóságra szóló, az ifjúságról, megemlékezésök, oly igen érdemesíti !..

Azonban a 'Cuique suum' méltányos elv még mást is kíván tőlünk...

A Gusztinyi, Fuchs, Kluch stb. fényes nevek mellett itt áldjuk még b. e. Benkő, Hersching, Kováts és Hollyakat, kik írószerekre tett alapítványokkal szintén éreztették és éreztetik pártoló jobbjukat gymnasiumunk szegénysorsú növendékeivel... Adja az ég, hogy a gyámolításnak e módzata, mely méltán szellemi istápolásnak mondható, gymnasiumunkban állandóan és ép oly nagy mérvben felvirágozzék, mint sikerült az annyi nyomor enyhítésére irányzott segélyzést meggyökeresíteni... És áldottak legyenek nem különben a nemes adományokkal a szent ügyet támogató és előmozdító élő nagylelkűek, kik közül a tisztelet és hála őszinte érzelmével emelendő ki az értelmi és erkölcsi nevelés-oktatást hathatósan elősegítő mélt. dr. Krajcsik János vál. püspök és nagyprépost úr... Ez, bölcsen tudván, mily varázserőt gyakorol a jutalom és elismerés az ifju kedélyre, a szorgalom fokozására, évek során át intézetünk iránti meleg részvétét nemcsak pusztá szavakban tanúsítja, hanem, a tanszertárok bőkezű gyámolításán kívül, az erényes és jó előmenetelű növendékeknek, megemlékezőn Üdvöztőnknek (Máté 25. 40.) szavaira: 'Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis', a jelzett alapítványán fölül, jótéteményeket oszt ki. Dicsőemléke azért nemcsak azon adományozottak, hanem

mindnyájunk elméjében és szívében, valamint gymnasiumunk évkönyveiben is él s élni fog.. „Nulla dies memoriam tui nobis eximet, apud nos omnes semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt’... Hasonlóan az elismerés és hála adójával tartozunk dr. Gyuresek J., Klobuczky A., Zemánik E., Dualszky J., Gyurikovits M., Kozlik J., Venézel F. Czeizel G. és Vágner J. kanonokoknak, kik szintén szemök előtt tartják Krisztus urunknak (Máté 10. 42.) igéjét: „Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquae frigidae tantum in nomine discipuli: amen dico vobis, non perdet mercedem suam’...

Valóban ünnepies hangulat fogja el mindenkor keblünket, valahányszor e jó szívekre gondolunk; úgy érezzük magunkat, mint a költő, ki lantjának hű hangzatával szeretné megénekelni a hősök tetteit; vagy mint a művész, ki ecsetével ohajtáná megörökíteni a hősiesen vívók küzdelmeit, melyeknek ő csak szemlélője volt. Dicsőségökkal, főkelt lelköknek a hon reményeire szánt adományaival csak e megjutalmazottak hálája és tisztelete versenyezhet, legyen azért, lelkünk lelkéből kívánjuk, mindeniküknek még életökben.... azon jutalmazó vizsgáztatásuk: hogy lássák, mikép áldozataik nem enyésztek el nyomtalanul, hanem, jó földbe esett magként, vajha mielőbb és minél dúsabb tenyészetnek, gyümölcsözésnek indulva kamatozókká lőnek az örökké valóságra!...

Ámde nem csekély mértékben érdemlik ilyen háláját az intézetnek még más egyházi és világi urak is... De ki sorolhatná fel egyenkint a mindennemű pártfogókat, nemes-lelkűeket? ki

mondhatná meg például, és pedig a jelen tárgyalásban kimért rövidséggel: mily jótékonyan hatottak és folyvást hatnak a jelzettekén kívül mások, a kiknek szerénységét, nevök fölemlítése által, megsérteni nem lehet szándékunk...? Hisz különben is nem személyeket akarunk mi földicsérni, és csak is a kegyelet-érzet önkénytelen felbuzdulásának engedünk, midőn azokat, kik a sok jelesek közül már specialis hivatásuk és küldetésüknél fogva is kitűntek, megnevezni igyekeztünk... Fogadják tehát az említettek mellett mindazok, kik velök, ha nem is az egyéni működés hatályában, de mindenesetre a jószívűség készségében, buzgalmában oly nemesen vetélkedtek: az ifju nemzedéknek általunk ismételt legőszintébb háláját!.. Legyenek meggyőződve, hogy mi tiszteletben tartjuk mindannyiok neveit, és hogy Isten áldását rájok oly jámbor növendékek könyörgik le, kiket, önzetlen részvéteből nyújtott, erkölcsi és anyagi segélyezésekkel erősítenek, vigasztalnak és képeznek...

A nyitrai k. r. gymnasiumnak is minden nyilvános és magán tanulója, mint már mondtuk, rendszerint, a kormány kezelése alatti közalapokba folyó, tandíjt fizet, mely a nm. közoktatásügyi miniszterium 1875. máj. 2-án 11939. sz. a. rendeletéből két részletben minden kezdődő félév elején leteendő 12 frt. — Azon növendékeknek, kik a határidő alatt ezen fizetés teljesítése vagy az alóli fölmentés iránt magokat igazolni nem képesek, az iskolák további látogatása nem engedendő meg. — Mit tudva, a tanulókat serkentő és a szorgalmat éber állapotban tartó, élesztő intézkedéseknek egyike

gymnasiumunkban az iskolapénz alóli fölmentésben is áll, melynek kieszközlése a magas kormánynál a tanulmányaiban sikeres előmenetelt tett és vagyoni szűk viszonyok között levő növendékekre nézve, a tanártestület tisztkörében tartozik... És bizony mondhatjuk, hogy a tanárkar ez érdemben hathatós közvetítését, melyben a tanulóifjúsághoz számos viszonyban álló egyik szellemi működése mutatkozik, az igyekvő és szegényebb sorsú fiúkra, kiket illet meg csak egészben e kedvezmény, — kiterjeszteni szent kötelességének ismeré s ismeri...

A tanintézet csarnoka csak segédeszköz, valamint az isteni tiszteletre szolgáló szent hajlék is. Az iskolának nem különben, mint egyéb dolognak a világon csupán annyiban van bősége, a mennyiben célját, rendeltetését eléri... De a tanoda rendeltetésén, feladatán különösen a szellemi erő, megannyi élő tőkék alkalmazása által működik. A szellemi erőket az úgynevezett tanárikar vagy tanári személyzet képviseli... Valamely tanintézet hire s ténykedési hatálya nem annyira a rendszer, vagy a tanszerelvények bősége, mint a munkálkodó tanárok személyessége és a jeles igyekvő oktatók mennyisége szerint képződik. Jó tanárok számnövekvésével mértani arányban emelkedik a tudományos eszelekvőség hatálya, mert az ügybuzgalom szülte nemes verseny, a kölcsönös egymásrahatás és abból folyó megfeszítése a szellemi tehetségeknek azon mérvben hatványozza az egyesek productivitását, amint megtágul a versenyzők köre, amint nagyobbodik a résztvevő vetélytársak létszáma...

A tanárszemélyzet, a mennyire tagjainak tevé-

kenysége oda irányul, hogy a gondjuk alá helyezett drága ültetvény — tanoda tudományos élete ne csak föntartassék, hanem minél inkább ki is fejlesztessék, egy szervezetes élőtesthez hasonlitható; hanem épen ezen hasonlatosságnál fogva mindazon változékonyságoknak alá van vetve, melyeket akár mely élő szerves testben alkat- és kiegészítő részeinek folytonos változása- és megújulásában, észlelünk. E természetes törvény nyomán már a következő esztendő tanárikara sem mindig egészen az, mely egy év előtt vala... Az áthelyezéseket nem is említve, a körlelhetlen halálnak is kell, olykor, bármily keserves áldozattal, az activ tanárok sorából szintén adózni...

A tudványókat, az igaz ismereteknek a muzsák szentélyében őrzött édes forrásához, vezető tanár tehát lelke, éltető szelleme lévén az iskolának, Isten után, ama cél megvalósítását főleg ő eszközli... A hivatásos tanárnak pályája tehát mindig érdekes az észlelőre nézve, ki méltányló számba tudja venni a szellemi tőkét, melyet az illető, ifjúságának gyöngyéveitől kezdve az aggkor ezüst fűrtjéig hosszú virrasztások, törhetlen munkásság által rendesen egyedüli kincsül gyűjtött magának, s melyet a közjó emelésére évtizedeken át önérdek-telenül kamatoztatott... És pedig a tisztársakat vagy hivatalutódokat illeti meg, hogy a velők vagy előttük egy pályán, ugyanazon nemes törekvéssel, ugyanazon egy szent cél felé haladókat tisztelettel környezzék, s kikhez hasonlólag működve tették le a tudományok áldozatadóját a haza oltárára: örök távoztuk után áldott emléküket az elismerés

s pietas fizérével diszitsék... Ez okon, ugy hiszszük, nem fogja senki rossz néven venni, ha e tanoda első munkásainak emlékét azért is, hogy a késő utód, a szép tetteken fölbuzdulva, a dicső, de rögs pályán ösztönt és lelkesedést merítsen, — kegyeletesen fölemelegitjük... Mi különben is tárgyalásunk sorából, az eszmemenet észteni lánczolatának megzavarása nélkül, ki nem maradhat...

Van a keresztény erkölcs tan szótárában egy kifejezés, egy szó, mely öszletét foglalja magában azon nem kizárólag adott, nem is egyedül szerzett, hanem részben felülről nyújtott, részben kitartó iparkodással szerzett tulajdonoknak, melyek, a szellem tehetsége hozzájárultával, — ha nem is zajjal és tüntetéssel, — rendkívüli sikert szoktak eredményezni... És az a lelkismeretesség... A hivatásszerű kötelmek pontos, és még a kisebb-szerűeknek, csekélyeknek, fontosságnélkülieknek látszóknak is, teljesítése; az odahatás, hogy az egy ezél felé törekvőket, ugyanazon téren működőket is hason lángbuzgalom éleszsze, hasonló kötelelességszeretetet buzdítsa; kölcsönös megbecsülése az érdemeknek a személyek fölött s a személyeknél jobban; ernyedetlen fürkészése mindennek, a mi a közjóra irányul; igazságszeretet, és, ami nélkül ez nem volna tökéletes, az igazságosnak és jogosnak ismert nyílt bevallása s minden körülmények közötti megvédése, ez az, mit mi csak a szent kereszt tövéből sarjadosott igaz lelkismeretességnek tekintünk, — melyet nekünk, a kegyesrend nyitrai gymnasiuma első oktatói, szellemképzőiben, az eredményekből, fölismerhetni és becsülni oly édesen esik..

Hálával mondjunk ennél fogva áldást a dicsőknek, kik, mint csillárok a sötétségben, fényeskedtek vallásos tudományaik világával az emberiség közüdvére, — hamvaira, hogy békén nyugodjanak a föltámadás nagy napjaig a poraikban is feledhetnek!... Hány gyermeket és ifjút szent örömmel tanítva és sokat fáradozva, keblök alázatosságában, ingyen szolgálták, a szív és lélek nemesülésének nagy horderejét tartva szem előtt, — a szellemképzés dicső-ügyét!

Mennyi nemzedéket eresztettek szárnyaikra, művelvén és vezetvén azokat hivatásuk öntudatára, hogy az igazságon sarkalló tudományokat ernyedetlen szorgalommal elsajátítván, szeretett hazánknak érdemes polgáraivá válhassanak!.. Mert Berszenyink szerint

A miveletlen föld csak gazt terem,
A lélek is csak úgy emelkedik
A virtusokhoz égi szárnyakon,
Ha delphi Isten önt sugárt belé,
Mely úgy kifejti lelkünk diszeit,
Mint éltető nap a virág-kebelt'...

Hányat hoztak ki ők, a vallásos oktatás által, tudatlanságnak, melyben egyik-másik, fájdalom, a legjobb szándékuk, buzgó törekvésük és az atyai szív mélyéből fakadozott szeretetteljes intéseik daczára, nem teremvén a költő szerint 'credita non semper sulci cum fœnore reddunt' ohajtott gyümölcsöket, megmaradt, — tömkelegéből!... — Ha neveiket fön nem tartja vala is a szorgalommal készített jegyzék, eléggé igazolná sikeres működésüket ama számtalan szerencsések sokasága, kik a távolból is ide jövének s hazafiúi szellemben

kiművelve, magoknak előkelő állomásokat biztosítván, a nemzeti cultura keresztény ápolásának szent ügyét hathatósan elősegítvén, ezerekre nagylelkűleg folyták be!...

A kegyes-tanító-rendiek hangyaszorgalmas működése különösen ugyan a szerény tanodák porlepte falai között foly le, a mely port nyelni vagy föl-szedni tán nem kisebb dicsőség, mint az olympiai pályafutásnál nyertesnek lenni... Oh az iskolai por, melyről sokan kényelmes karszékben dolgozók, azt szokták mondani, hogy az semmi; a három, négyórai beszélés naponkint e finom por láthatatlan föllegében — e beszélés, melyről ismét mások, az íróasztal néma fegyverei között azt mondják, hogy az semmi, — ezen lappangva ólalkodó ellenség egyfelől, s ezen folytonos, néha önkénytelen hévre elragadó szólási buzgóság másfelől, — ezek képesek megőrleni, lassú, de biztos körforgásban a legaczelosabb szervezetet is!.. Azonban hivatásszerű buzgalmuk a piaristatanároknak, kik, a tudományok gondos floridai kertészeként, gyümölcsözőleg működtek, és nagyszámu, erkölcsileg idomított s ismeretekkel gazdagított honfiakkal diszesítik Magyarországnak összes értelmiséget is, egyszerűenél többször tágasabb tért kerese tevékenységöknek.. Sokszor Isten igéjének hirdetésével, vagy a világi papnövéndékeknek a theologia-tanulmányokban oktatása és a fensőbb egyházi szónoklat és lelkipásztorkodás által, majd főúri családok s országnagyok ivadékainak nevelése a tudomány-e vagy ama szakában vezetése által gyűjtöttek érdemeket, mások, a halmozott teendők hú s buzgó teljesítése

mellett, a tudományok és irodalom különféle szakai-
ban gazdagították szellemi termékekkel a magasabb
művelődés kincstárát, amennyiben némelyek a tudo-
mányos vagy szépirodalom körében: a költészet
vagy ékesszólásban, az istenészet, bölcsélet vagy
történelemben, természettudomány- vagy mennyi-
ségtanban hoztak létre dicséretes dolgozatokat;
mások pedig hasznos iskolai tan- vagy segéd-köny-
vek, szótárak, commentárok vagy fejtegető írások
és zene-költemények terén szerezték meg a dicső-
ség elhervadhatlan koszorúját. Nem volna tehát nehéz
e részben a nyitrai kegyesrendi gymnasium tanárai
sorából, a legnyomósabb egykorú forrásokból is,
tényekkel és példákkal előlépni, honnét könnyen föl-
lehetne ismerni a kor tudományosságának színvonalán
álló azon magas szellemeket, kik, mint látkörünk
ragyogó csillagai, bármily időszaknak fényét is képe-
sek lettek volna növelni; s kik csak azért nem emel-
kedhettek kortársaik köréből a dicsőség kiérdem-
lett fénypolczára, mert, napjaink főhibájától a
dicsekvéstől óvakodó s a bölcs Senecának imeszavait:
,Nolumus laudetis nos, non est agendum, ut de
nobis homines loquantur, sed ut ipsimet nobis
conscii bene simus' tartó szerzetesek voltak,
és más irányzatok vonták el tőlök az újabb idők
íróinak figyelmét...

Rájok alkalmazhatók Horatius (4. k. 9. db.)
ezen gyönyörű szavai:

,Vixere fortes ante Agamemnona
Multi; sed omnes illacriminabiles
Urgentur; ignotique longa
Nocte, carent quia vate sacro'...

Mily fölhívó hang a multak eseményei buzgó kutatóihoz, hogy a történet kincseinek bányászatában lankadást ne ismerjenek, tudván, hány gyöngye az emberiségnek rejlik említetlenül sok, dicsben méltatlanul részesültek mögött, mivel nem találkozott, ki igazságot szolgáltatott volna érdemeiknek... Mert, ha a tenger mélyében rejlő gyöngyökért s a föld gyomrában lappangó drága kövek és érczekért életet kockáztatnak a buvárok s bányászok, hogy azok a hiúságnak ámitó czégereül ragyogjanak holmi sivár kebleken: mennyivel helyesebben áldozza életét a történelem-kutató a nem méltott érdemeknek, az ész szomjazta igazságoknak s általán a szellemkincseknek felkutatására?... Jól mondja Niebuhr: „Wer Verschwundenen wieder ins Dasein zurückruft, genießt die Seligkeit des Schaffens.“ Vajha az érdemlett becsületnek ilyen kiszolgáltatása mindinkább sikerüljön az emelkedő tudomány bírálati szellemének!...

És most lássuk már Nyitrán a pályájából kibontakozott oktatásügynek legalább első képviselőit.

1698-ban megérkezett Hánóczy Ferencz, Horváth Imre, Berzeviczy Valér. Majd 1701-ben kezdve 1703-ig volt tanár Zaboynik Péter az ugynevezett syntaxis és grammatikában, a principiában és parvában Ferenczy István, Návoj Pál, utóbb Kubránszky László, Kovácsovics Pál, Majthényi Dózsa. 1707-ben, a poesis és rhetorika megnyitásakor, oktatók valának még: Bohn Euszták, Zajkányi Lénárt. — Továbbá: Roszinszky Ambró, Tagányi Béla, Abrahamovics Mihály, Hrodovics György, Bernácska Ber-

nát, Goldperger Lipót, Dubravka Athanáz, Szlopnay Elek, Puhóczy Béla, Koczurczky Gergely, Demka Sándor, Fiala Jákó, Jaitner Sebestyén, Demkovics Placid, Orlics Dani, Sándor János és Pocsuch Lajos... valamint más, néha csak szerzetes nevökön előforduló, egyének....

Miként a szerzeteseknek általán, úgy a szerzetes tanodaigazgatóknak állása az anyák működéséhez hasonlít sokban. Minden föltűnés nélkül, egészen hivatások és hivataloknak, élnek „gaudentes more magnorum virorum laboribus duris non aliter, quam fortes milites bellis (Seneca.)”, tisztáraikra irányadókként és az ifjúságra gyógyírként hatnak csendben és tapintattal. Tevékenységük nem tart igényt csodálatra, szerény visszavonulásuk, melylyel tetteik becse sokszorozva van, fogadalmi állásuk természetében fekszik, mely igénytelen munka az emberiség üdvét jobban mozditja elő, mint sok kétséges következményű hősi hires tettek, melyeket a történetíró magas szavak kíséretében, retorikai arabeskekkel jegyez föl... A kötelességű szerzetes igazgató-tanárok, fáradaimait, kik előtt, égi segélykéréssel, hivataloskodásuk alatt a babéros költőnek (Hor. epist. 1. k. 1. d) e szavai lebegnek:

„.... Hic mürus aheneus esto,

Nihil conscire sibi, nulla pallescere culpa’
az angyalok írják be az életkönyvébe...

Ily szerzetes tanoda-felügyelők („praefectus Scholarum” az „igazgató” czimet megelőzőtt elnevezés), kik nem vágyakodtak fényes hivatal és méltóság után, de, minél tágasabb körben üdvöt és áldást terjesztendők, nem is irtóztak a legnagyobb

terhektől; ha azokat tőlök a rend existimatiója s a közjó követelte, — voltak, idősorban, a nyitrai gymnasiumban kezdettől mostanig:

Zabojnik Péter 1701-2. Conrádi N. ^{utóbb főnök} 1756.
Dubravka A. 1703. Pnyacsek Julián 1757-59.
Ursini Mátyás 1704-5. Béldi Gergely 1760-61.
Zajkányi L. ^{utóbb főnök} 1706. Pnyacsek Julián 1762.
Bohn E. ^{utóbb főnök} 1707. Béldy Gergely 1763.
Zabojnik Péter 1708-9. Lihan Paulin 1764-69.
Kubránszky ^{utóbb főnök} 1710. Dorinyecz János 1770.
Zajkányi Lénárt 1711. Pállya I. ^{utóbb főnök} 1771-2.
Kubránszky L. 1712-14. Petrik Keresztély 1773-4.
Zabojnik Péter 1715-17. Benthath Vince 1775.
Kubránszky L. 1718-26. Keszthelyi László 1776.
Szokolóczy V. 1727-29. Hyross Samu 1777-80.
Kubránszky-L. 1730. Huber Joakim 1790.
Dezsericzki J. 1731-33. Zimányi Lajos 1791-99.
Grumm Paulin 1734-37. Kelle Lipót 1800-16.
Demián László 1738-38. Váczy Glyczer 1817-25.
Csáky Rókus 1739. Villiger József 1826-44.
Roszinszky A. 1740. Malócsay Antal 1845-48.
Nemesányi ^{utóbb főnök} 1741. Magyarász Incze 1849.
Léday Lénárt 1742-43. Mihálik Pál 1850.
Kőszeghy Sz. 1744. Valentini János 1851.
Léday Lénárt 1745-48. Korecz Lőrincz 1852.
Hulinyi Jónás 1739-50. Kucserik Sándor 1853-58.
Dorinyecz János 1751-52. Kaproneczay Ede 1858-66.
Prileszky Mihály 1753. Czápay Imre 1866-69.
Nozdrovicz Sz. 1754. dr. Csász Imre 1869.—.
Schultz Ernő 1755.

Az oktatási rendszer ujjaalakításánál, mely az összes tanügy országos szervezésével egymagában

Mária Terézia halántékaira tűzné a halhatatlanság babérkeszorúját, előttünk pedig emléktét s nevét oly nagygyà teszi, hogy méltán mondhatjuk:

„..... nil majus generatur ipsa,

Nil viget quid quam simile aut secundum.”

(Hor. 1. k. 12. db.)

egyik legfontosabb intézkedés vala, hogy az ország nagyjaiból, a nyolcz iskolai kerület élére egy-egy főigazgató neveztetett ki. Ezek a kerületi intézeteket őrszemmel kísérek úgy mindazonáltal, hogy a tanügyi főbizottság elnökségétől, mely Ófelsége helyét pótolja, függjenek... A nagynevű királynő nemcsak anyai szívének, de kormányzói bölcsességének is ezen egyik nemes és áldásos műve által, a monarchia egysége, a tanulmányi ügyet illetőleg, melynek szervezése oly kitartó erélylyel lőn fölkarolva, nagy mértékben megvalósított; — az iskolák fölötte sokat hatván arra, hogy a különyszerűség a magyar- és osztrák államéletben elmosodják... De azt, az elfogulatlanul bírált történelem nyomán tagadni nem lehet, hogy az ekképen újjá alakított közoktatási rendszer a honi tudományosságának is általában nagy lendületet adott...

Azonban ezen beosztás, mint már másutt előadtuk rövid életű volt, mert II. József országlata alatt ismét változások alá került az oktatás-ügy...

Ismeretes, hogy már 1784-ben a tanulmányi ügyek igazgatására a helytartótanács kebelén külön bizottmány (commissio) állítottott föl, melynek első elnökeül Klobusiczky Péter lőn kinevezve, ülnökül melléje az egyetemi karok, a budai főgymnasium s nemzeti iskolák budai kerületének igaz-

gatói rendeltetvén. E bizottmány lett az összes tanulmány-ügy középpontja, melynek főfeladatává tétetett, a közoktatást, a Bécsből vett rendeletek nyomán, az országban egyenlővé tenni, egyképen szabályozni és igazgatni. És, hogy e tiszteben sikerebben járhasson el, 1785-ben II. József Pozsonyban, Kassán, Nagyváradon, Pécsen, Zágrábban (tehát a nyolcz helyett öt), kerületi tanulmányi igazgatóságokat alkotta, közvetlenül a budai bizottmány alatt működendőket; az elsőben Prónay Gábor bárót, a másodikban Péchy Gábort, a harmadikban Janikovitsot, negyedikben Telcky József grófot, az utolsóban pedig Kerletz Miklóst nevezvén ki. Az egész közoktatási és nevelési ügy főigazgatóságát végre Magyarországon és kapcsolt részeken Niczky Kristóf grófra bízta.

Az iskolai kerületek között volt tehát a pozsonyi is, melyhez kapcsoltatott és jelenleg is kapcsolatos a nyitrai kegyesrendi gymnasium. Az oktatás és nevelés-ügy emelése végett megállapított ezen tankerületben a tizennyolczadik század derekától fogva következő jeles nevek fordulnak elő, mint a hasznos ismereteket, a szép művészeteket és a szívképző erényeket egész lélekkel ápoló azon főigazgatókéi, kiknek hatósága alá gymnasiumunk időközönként tartozott.

Balassa Fer. gr. 1786-ig Adamkovičs M. 1846-ig
PrónayGábor báró 1791-ig Cherrier Miklós 1850-ig
FleischhakerJános 1793-ig Kozacsek József 1858-ig
Szapáry József gr. 1822-ig Dragóni Jákó 1860-ig
Krajner József 1827-ig Barton József 1876-ig
Orgler József 1831-ig

Néptelen sivatagban nem építünk templomot, mert nincs ki imádkozzék benne. Barangoló néptörzseknek nem kell iskola; mert megtanulja a vadászást a mezőn és erdőben... Mindenek előtt kell lenni ifjuságnak, mely oktatást vár, hogy tanintézetet alkothassunk, mert az iskola van a fiatalságért, nem pedig a fiatalság, a tanodáért... De ha már van elegendő számú ifjúság melynek teljes nevelése és czélszerű oktatása egy-egy család kebelében nem eszközölhető: akkor már kell az iskolát, tanintézetet alkotni...

Vegyük tehát immár egyszersmind szemügyre iskolánk népességét, melyben leginkább Nyitra, Trencsin, Pozsony, Bars, Zólyom, Liptó, Turóc, Árva, Szepes és Nográd megyék, de többször még távolabb helyek is képviselvek,... onnét azután még néhány gondolatot meritendők. Kisérjük figyelemmel a gymnasium százhetvenöt éves időszaki létrajzát keletkeztétől, és tapasztalni fogjuk, miszerint első idejétől fogva, midőn nagyra termett és épen azért áldozatokban élő jelesek megalapíták vala, folytonosan virágzott. — Miből egyuttal meggyőződhetünk, hogy Nyitrán és környékén a tudományok meleg, fogékony keblekre találtak, hogy szép hatásukat soha sem téveszték, bőven megteremvén a gyümölcsöt, melynek magva, mint igen csekély indult meg, hogy évről évre izmosodva idővel virulatos tenyészetnek örvendjen...

És itt oly pontnál is vagyunk, mely örvendtesen czáfolja meg azon egy vagy más irányban ellenségeskedést lehellő egyének lesben álló kárörömét, melynek a figyelemre serkent közvélemény

riasztgató sila jóslatai szerint a nyitrai kegyesrendiek fiatal gymnasiuma, a tanulók megfogyatkozása miatt, fogja hamar eltemetni önmagát...

Beszéljenek ime a létrajzi adatok.

A tanoda megnyitásának évében 1701-ben a négy osztályban volt 300. tanuló, 1702-ben 485., 1703-ban 372., 1704-ben 213., 1705-ben 326., 1706-ban, a poesis és rethorika osztályok megalkultával, mind a hat osztályban 496.

Tanév	Tanulók száma	Tanév	Tanulók száma	Tanév	Tanulók száma	Tanév	Tanulók száma
1707	499	1737	807	1767	962	1797	638
1708	446	1738	878	1768	1018	1798	627
1709	484	1739	640	1769	1087	1799	587
1710	477	1740	454	1770	1106	1800	631
1711	428	1741	851	1771	1020	1801	617
1712	562	1742	959	1772	953	1802	603
1713	602	1743	1032	1773	944	1803	621
1714	541	1744	978	1774	961	1804	571
1715	547	1745	1000	1775	874	1805	561
1716	382	1746	968	1776	892	1806	599
1717	738	1747	1033	1777	719	1807	547
1718	871	1748	1094	1778	648	1808	568
1719	810	1749	1032	1779	542	1809	327
1720	803	1750	946	1780	563	1810	438
1721	769	1751	1012	1781	500	1811	446
1722	789	1752	1001	1782	490	1812	425
1723	644	1753	1202	1783	460	1813	411
1724	745	1754	1032	1784	440	1814	382
1725	826	1755	1056	1785	320	1815	360
1726	737	1756	1000	1786	293	1816	335
1727	707	1757	1008	1787	201	1817	370
1728	709	1758	963	1788	200	1818	377
1729	698	1759	933	1789	202	1819	379
1730	773	1760	988	1790	230	1820	391
1731	765	1761	901	1791	374	1821	350
1732	679	1762	896	1792	477	1822	349
1733	720	1763	933	1793	547	1823	370
1734	752	1764	947	1794	617	1824	363
1735	812	1765	887	1795	627	1825	407
1736	723	1766	891	1796	565	1826	379

Tanév	Tanulók száma	Tanév	Tanulók száma	Tanév	Tanulók száma	Tanév	Tanulók száma
1827	398	1840	334	1853	186	1866	402
1828	441	1841	340	1854	237	1867	410
1829	410	1842	378	1855	239	1868	406
1830	396	1843	375	1856	228	1869	394
1831	369	1844	404	1857	240	1870	360
1832	355	1845	426	1858	273	1871	373
1833	356	1846	411	1859	314	1872	334
1834	359	1847	391	1860	368	1873	315
1835	381	1848	254	1861	362	1874	319
1836	367	1849	241	1862	383	1875	319
1837	333	1950	309	1863	384	1876	310
1838	308	1951	206	1864	425	össz. 96842	
1839	322	1852	162	1865	455		

És így ezen létszámi tételektől tájékozódhatunk az iránt, hogy százhetvenöt esztendő folyamán Nyitrán a kegyesrendi gymnasium küszöbét közel százezer tanuló lépte át, 813. tanár vezetése alatt, a vallásosság s jámborság szellemében a valódi tudományosságban képeztetvén...

Valamint a tanártestületnek hivatása az ismeretek közlésében, honosítása- s lehetőleg előmozdításában, úgy a tanulóifjúságé azoknak birtokba ejtésében áll... Miként felelt meg hivatásának a nyitrai gymnasium hallgatósága, leginkább az általa kiállott vizsgálatok, kiérdemlett bizonyítványok, nyert kitüntetések, jutalmak számából, és egyéb utóbb az életben elfoglalt állás s képesség eredményeiből tűnik ki. — A megalapított és felsőbb tanügyi rendeletekkel jóváhagyott próbatételekben, mint az évenkénti főkönyvek jelzik, a növendékek nagyrészt kellő szorgalmat tanusítottak. Közölők többen, rendes köteleik pontos teljesítése mellett, még más az öntökélyesedésre vivő irányban is

örvendetes sikerrel dolgoztak ; mások zsenge erejüket, némileg a tudományos törekvések fokmérőjeül szolgáló, ifjúsági nyelvgyakorló körben igen szép eredménynyel kísérlették meg... Azonban az imént előhozottak csak nagyjából érintik azon élénk buzgalmat s hatást, mely a helybeli gymnasium tanárikara és a tanulóifjúságnak egymás iránt szoros viszonyban álló szellemi működésében mutatkozott. Legyen tehát szabad különösen még ez alkalommal tanintézetünknek régi névsoraiból, a tápnövelde bemutatásnál közlötteket kibővítőleg, a sok közül néhány férfiú neveit koszoruba fűzve említenünk. Kik t. i. itt részesülván nevelés- tanításban, azután befejezett magasabb képzettségök- s ezen alapuló értelmességöknél fogva, a kor vezérszellemei s a nemzeti értelmiség képviselőiként tiszteltettek, mint olyanok vagy országos ügyek élén vagy a tudományos foglalkozás körében, kiválóbb hirre-névre vergődvén, a korkönyvekben magok után marandó nyomokat hagytak... Ilyenek: Bartakovics Béla egri érsek, Andrásy Antal gróf rosnyói püspök, Kamanházy László váci püspök, Zerdahelyi Gábor beszterczei püspök, dr. Durguth József felsz. püspök, Greguska István, vál. püspök, Barinyay József vágújhelyi prépost; dr. Schumichraszt Mihály, Kubicza I. kanonokok, Dezsericzki Incze a történelem rejtekeiben sikeresen buvárkodott tudós író, Csánki Gábor, Dezső Bernát, a vallásbuzgalmi irodalom szerencsés művelői, Czuczor Gergely a nagyhirű nép- s epos-költő és nyelvtudós, dr. Spányik Gl. az alapos képzettségű és gazdagismeretkörü író, dr. Klezsó J. egyházi, hit-

tudományi és neveléstani író, Kossovich K. jogtudományi, történeti és helyirati jeles író, Bossányi Endre orvosszaki író, Bossányi Imre, Zerdahelyi György, Ghiczey Péter alispánok és utóbb a m. kir. tábla ülnökei, Bartal György kereskedelmi m. kir. miniszter, Marczibányi Lőrincz főispán, Sándor István történész, Nándory János köztiszteletű megyefőnök, Batthyányi Nándor, Szentkereszty Sándor megyei kitűnő főjegyzők, Láng Adolf Ferencz, természettudományi író, Kelecsényi József szorgalmas régész. . S említsünk-e az életben levő számos jelesek közül, kiknek dícsoskorús neveik s enyészhetlen érdemeik fénySORA el nem férhet e korlátolt dolgozat keskeny határai között, legalább némelyeket, mint a kiknél gymnasiumunk, méltán önmagára visszaverődő sugárzat gyanánt tekintheti azon előkelő hatást, melyet kifejtettek és folyton kifejtének: dr. Samassa József egri érseket, Császka György szepesi püspököt, dr. Krajcsik János vál. püspököt s nyitrai nagyprépostot, Kozlik J., Gyurikovits M., Venczell F., Vágner J., Czeizel G., Markovics L. és dr. Schuster Sz. kanonokokat, Chorényi J. prépost plébánost, Sántó Á. esperes plébánost; a jeles akademikusokat: Bottka Tivaddart, a tudomány színvonalán álló történelmi s földrajzi dolgozatai folytán elismert tekintélyt és dr. Nagy Józsefet megyei kitűnő főorvost és sokoldalú író; Szinnyei Józsefet, a bibliographiai bő ismereteiről méltán hírneves tudomány-egyetemkönyvtári tisztet; országgyűlési képviselőinket: Markhot Jakir. tanácsost és érdemesült alispánt, Odescalchi Gyula herceget, Berényi Ferencz grófot, Simo-

nyi Ernő, Szental Györgyöt; a megye és város ügyei közül szerzett érdemeiről magasztaltakat: Ocskay Rezső egykori főispánt, Tóth Vilmos volt belügyminisztert, Ocskay Ignác és Tarnóczy Kázmér alispánokat; Thuróczy Bálint törvényszéki elnököt, Frideczky Timót jelenlegi főispánt, Juhász A., Babóthy M., Grmanecz K. kir. tanácsost és tanfelügyelőt, Csóka K., Turcsányi E., Szálé I., Keresztury J., Csarada J., Mérey V., Latkóczy J., Palásthy A., dr. Szulyovszky I., Nagy A., Lőrinczfi J., Rákóczy F., Balazsovich J., Büttner G. és dr. Pachner J., dr. Gasparik R., dr. Huszár I. orvostudorokat; a nevelés-oktatás munkásait: dr. Polák E., Kapronczay E., Várady M., Némethy F., Farmady Martinián gymnasiumi igazgatókat; a harczmező diadalmas bajnokait: Ocskay Lászlót, Bossányi Jánost, Majthényi Bélát, Tarnóczy Lászlót, Ghyczy Gáspárt, Fleischhakker Imrét, Frideczky B., Nyáry József grófot, Maron Józsefet, Babóthy Györgyöt, Beznák Istvánt és több másokat.

Ime az azt igazoló tények szerény lánczszemei, miként igyekeztek a kegyesrend tagjai a közvárokozásnak megfelelni; ime az izletes gyümölcsök, melyeket ugyancsak ez igénytelen szerzetesek, kezőkben az evangéliom örök világosságu fáklyájával s az életbölcsesség csillogó könyvével, szívökben pedig a felebarátszeretet hódító erejével, idéztek elő... Mi ha így van, ismét szép bizonyítékul szolgál arra nézve, hogy a nemzethez rendületlenül hű magyar egyházi és világi nagyaink még sem vesztegették érdemetlenekre magas pártfogásuk áldásait, midőn a piarista-rendet, valamint különböző

állomásokon, így névszerint Nyitrán — mint kegyes alapítók — az anyaszentegyház és haza érdekében működésre inték vala... Mert mint tárgyunk szövésének fonalán is beláthatja a figyelmes olvasó, Isten malasztjával, mely minden szent ügynél titokszerűleg működik, — Kalazanti szegény és szerény társulatának nyitrai telepe is a szent alapítótól örökölt szellemben, egy perczig sem feledvén kettős hivatását, mindkét társaságnak ügyes, alkalmas, munkaszerető tagokat, buzgó keresztényeket, bátor harczosokat, jó hazafiakat, egyház- és országoszlókat, püspököket, hű kórlátnokokat, mély eszű országlásokat, bölcs tanácsosokat, serény lelkipásztorokat és hivatalnokokat nevelt...

Egynémelyeknek úgy tetszhetnék talán, hogy ily szemelvénny és egybevető kimutatás nem tartozik szorosan a történet keretébe... De, mivel minden intézmény létezésének jogosultságát leginkább célja és hatása által bizonyíthatja, azt hiszszük, nem egészen fölösleges a közvetlen hatás eredményeire rámutatni, nem is említve még, a tanoda alsóbb osztályainak működéséből az általános műveltségre áradó közvetett és szintén elvitáztatlan hatást. — Nem fölösleges ily kimutatás különösen oly szerzetespapi intézeteket illetőleg, melyek fölött a halálharangot annyian nem csak az ország határain kívül, hanem a haza földjén is, szeretnék megkondítani; és nem fölösleges oly időben, mely ezen s hasonló intézetek iránti balvéleményeket, kételyeket s ingadozó nézeteket még mindig bőven táplál honfiaink kebelében is!...

Már egyetlen vizsga tekintet a fentebbiekre meg-

győzheti az igazsághű olvasót, hogy a kegyesrend nyitrai gymnasiumának, hová az ország majd minden részeiből szokott gyülekezni a tudományszomjas ifjuság, életfolyamlása, a köznevelés-oktatás és ezek által a polgárosodás mezején, nem pörög le a hazára nézve dicstelenül... Kitünő jeleit adja vala életrevalóságának, midőn az igaz, szép, jó és nemes iránt készségesíti a hon reményeit, egyenlépést haladva a józan korszellem kívánalmaival úgy, hogy, az idegen szokások s intézmények üdvtelen utánzása helyett, egyedül a történelmi multat, nemzeti sajátságot és a valódi szükségét tartja szemmel... Ekként tanodánknek, mely hét századnegyedi időközében, serény munkássággal foglalkoztatta, felavatta és kifejtette a hon zsengéit, a nemzet serdülő reményeit, — virágzása, az évenkint s összesen, türelmet nem vesztő buvárszellemmel, előállított hiteles lajstrom nyomán is igazolva van. —

Alig szembetűnő vala a kezdet, de nagyok a remények, melyek hozzá fűződtek. És e remények 175. év tartamában biztosan közeledtek a teljesülés czélja felé... A történelmi valóval nem állítunk ellenkezőt, midőn azt mondjuk, hogy nem igen van e híres megyének intézete, mely, nyilvános világi és egyházi életére s állapotaira, eredményekben több befolyást gyakorolt, s melynek sorsával multja, jelene és jövője is bensőbb összefüggésben s vonatkozásban lenne, mint ezen ker. szellemű képezde, melynek serény munkásai akár a vallás ügyét elhanyagolni, akár a tudományok szolgáltatát felmondani mindenha irtóztak...

Első pillanatra ugyan az látszik, hogy a gym-

nasium ifjúsága olykor-olykor magyarázhatlanul apadást mutató számarányban van... De, ha igazságosak akarunk lenni, nem kerülheti el figyelmünket két körülmény, mely az időnkinti csökkenésre határozottan befolyt. Először a honi belviszályok- és romboló hadjáratoknak, melyeknek zivataros napjaiban be-befellegzett honunk ege, közepette, azok sajnos következményeitől ez intézet sem lehetvén teljesen ment, apadt a szám; másodsor: az újabb korlendület létrehozván az ország-szerte szaporodásban s általában terjedésben levő reáltanodát, mint oly intézetet, melyben bizonyos különleges irányban előkészítendő fiatalok oktattassanak, a növendékek egy része ezen irányhoz szegődik, nem is említvén a szomszédos közelségben keletkezett középtanodákat...

*

Hű rajzot adandók, habár dióhéjban, a nyitrai gymnasiumról, hátra van még, hogy azon tárgyakról, melyek annak anyagi erejét és szemlélhető külső felszereltségét egyfelől, de másrészt egyúttal, mint a szellemi munkásság segédeszközei és a tanulmány sikerét fokozható tényezők, magát az összeműködő szellemi erő külső kifejezését mutatják s tanusítják, — legalább némit elmondjunk... Ilyen

A) A könyvtár. Hogy a nyitrai kegyesrendiek, évtizedek vagy másfél századot meghaladó idő folytán, jelentékeny könyvtárra tehettek szert, már csak abból is felfogható, hogy helyben is vala nyomdájuk egyideig, még más piarista-telepen huza-mosan is... Azután gondolóra vevén, hogy a tanodáknak tudományos előmenetelére segédeszközül

szolgáló intézvények között, első helyen, az oktatástigyi lételemét s mintegy szellemi élelemkamaráját alkotó könyvgyűjtemények állanak, — ki képzel oly virágzó tanintézetet a tudomány buzgó kedvelői, sőt szerencsés művelőinek kezén, minő a nyitrai elejétől fogva — figyelembe vehető könyvgyűjtemény nélkül? — De mi tényekkel megfogható adatokkal is szolgálhatunk azon hitnek előidőzésére, hogy intézetünknek számbavehető könyvtára van. — Hogy mellőzzük a leltár teljes közlését, egyedül a szakcsoportozatokra, melyekben a könyvek száma ezerekre megy, szorítkozunk... Különösen

I. A társházi könyvtár. Elhallgatván az incunabulumot, igen becses unicumot, hungaricákat, s kéziratokat, valamint a klasszikusok különféle kiadású választékos példányait, s mellőzvéen a történetirodalmat képviselő becses művek érdekes csoportozatát, vagy gazdag leltárát a hittudományi munkáknak, a jog, bölcsészet és nyelvészet köréből számos kincseket: kizárólag számadatot nyújtunk, mely szerint a hétezer köteten túl jár.... Oly könyvtár, mely ekkora számban és afféle munkákat, milyekkel ez bir, foglal magában, figyelemre érdemes, s mint ilyen valóban jelesnek mondható, joggal nevezhető...

II. A gymnasiumtanári könyvtárban vannak: a) Vallási iratok 300. műben, b) nyelvtanok, nyelvészek, szótárok 540. műben c) neveléstani s bölcsészeti irók 80. műben d) történeti irók s történelmi segédszerek 450. műben, e) természettudományiak 200. műben, f) mennyiségtaniak 100. műben, g) zene- s énektaniak 60. műben, g) vegyesek 65. műben. —

III. Az ifjúsági könyvtárban léteznek:

a) Történelem s földrajziak 344. kötet, b) más tudományszakiak 356. kötet, c) szépirodalmiak 284. kötet. — Nem hallgathatjuk el azt, miszerint ezen mellőzhetlen hasznos, mert az iskolai oktatással kapcsolatos, s azt kiegészítő olvasmányt nyújtó s üdvös könyvgyűjtemény létesítésére egy megfontolandó körülmény és veszély ellensúlyozásának vágya serkenté a kegyesrendieket. T. i. észrevétetett, hogy az érettebb ifjak, következetesen körülhálózó szellemüknél fogva az erkölcsökre ragályos hatású és lepkéskedésre vezető könyvek olvasásához láttak, melyeket itt-ott egyes meggondolatlanokról kaptak vagy a kölcsön könyvtárból szereztek...

B) Természet és vegytani szertár. Három út van, melyen tarthatni a természettudományok előadásában... Voltak s talán vannak tanítók, kik vélték vagy vélik, hogy a természettudomány tanulóinak, okvetlen szükséges, theoria útján tudni elébb mindent, mielőtt a szemlélethez és kísérletezéshez fogjanak; miért is az ily tanárok szorosán a kézikönyvhez ragaszkodnak, és nem ritkán sorról sorra, betűről betűre mennek, gondosan ovakodván, hogy se a könyv rendszere meg ne zavartassék, se bármi csekély kivétel ki ne maradjon. Ez a tiszta elméleti tanításmód... Hogy ezen tanmód a mellett, hogy a növendékre fölötte fáradságos, legtöbb esetben célhoz sem vezet, vagy csak igen későn, ez világos; mert az örökös emlézés, puszta könyvtanulás közt az erő zsibbad, a kedv lehangoltatik, az idő eltelik, és huzamos fáradozás után a növendék alig tud egyebet egy-két

szakasznál, néha azt sem... Vannak másrészt természettudomány-tanárok, kik az említett tanmódnak épen ellenkezőjét teszik, midőn minden előrebocsátott fejtegetés nélkül egyszerre belekapnak a szemléltetés- s kísérletezésbe, utólagosan és alkalmilag úgy encyklopaedice tanítván a tudnivalókat. Ez a tiszta gyakorlati tanmód. Hogy ez utóbbinak nagy előnye van az elébbi fölött, az tagadhatatlan; mindamellett intézeti előadásokra, melyekben számosan vesznek részt, nem tartjuk — alkalmazandónak. — Egyéb okokat mellőzván, már csak azért sem, mert e tanításmódban minden egyes tanuló annyira igénybe veszi a tanárt, hogy az, figyelmét egyes növendékeinek szentelvén, legjobb akarata mellett is kifogyna utóbb az időből minden növendékére kellő figyelmet fordítani; s tehát míg egyesek nyernének, az összeg vesztene ezen előadási móddal.... Magánoktatásoknál, különösen midőn a tanuló már bir némi előismeretekkel, ezen tisztán gyakorlati módszer könnyű és czélszerű lehet.

A harmadik tanmód az arany középut; mely az elméleti és gyakorlatinak vegyítésében áll, de melyet mi nem abban helyezünk, hogy tanítsunk előbb egy-egy adag tudnivalót, azután azt például kísérletekkel begyakoroljuk: ez vajmi darabos és külső keverék lenne; hanem igazi belső vegyület értünk olyképen, hogy a természettudományokban, a tanulás, összehasonlítás és a természeti tárgyakkal elejente a tanár által irányzott szem elő állítása és a tünemények észlelése mellett, mesterséges természeti tünemények is előidéztessenek, a tünemények okai és erői

kifürkésztessenek, s a nagyságnak világos ismerve mennyiségtani alakban kifejeztessék... Röviden olyképen, hogy a praxist át és áthassa theoria, a theoria pedig legyen tele praxissal...

Miknek időszerű felhozása után lépünk már a szellemi erőt fokozó s életet lehelő természettudományi szerelvényeknek, melyek az ajánlatos tanulmónak élénk és sikeres alkalmazásához oly igen szükségesek, gymnasiumunkban létező gyűjteményéhez. — Természet- s vegytani gyűjteményünk a tanodának nyolcz osztályúvá lételeével indult jobban meg, és 186⁸/₉-től fogva, mióta t. i. a tanpénz egy részéből, felsőbb engedélylyel, valamint némely áldozatosoknak, jelesül a helybeli ft. székeskáptalan, takarékpénztár, népbank, hitel- s kereskedelmi intézeteknek, az igazgató s szaktanár által gyűjtött, adományaiból nagyobb költsékezés tehető, a gazdagulásnak impossánsabb képét nyújtja, nemcsak a meglevő eszközök száma, hanem kitűnősége miatt is... A darabok jó karban tartása nagy gonddal történik, s azért alig lesz található gyűjteményünkben egy eszköz is, mely mutatványra vagy kísérletekre alkalmas ne volna... Sajnos azonban, hogy egy vegytani konyhánk még nem levén, más arra kevesebbé való szobában kell kísérleteznünk...

A természettani szertárnak, a négy, üvegajtóval ellátott, kívül-belül lakirozott szekrényben levő, tárgyai a következők: a) 30. db. eszköz a testek általános tulajdonságához, b) 96. db. készülék az erőműtanhoz, stb. c) 20. db. haugtani, d) 22. db. hőtani, e) 44. db. fénytani és f) 80. db. delevillamossági készülék. —

A vegytani oktatásra szolgál: 45. db. üveg, 54. db. porcellán, 14. db. ércz és egyéb anyagból készült eszköz.

C) Terményrajzi gyűjteményünknek, melyben a rászánt összeg lelkismeretes és eszélyes fölhasználása s új pénzforrások elő-előteremtése folytán, nemcsak egyenlépést tartunk, de győztes versenyre kelni is képesek vagyunk gazdagabb tanintézetekkel, a nyolcz, csinosan lakirozott s üveg-szárnyajtós, szekrényben elhelyezett — tárgyai: Állatország. I. Gerinczesek. 1.) Emlősök: 25. példány, 2.) Madarak 265. példányban, melyek nagyrészt ajándékképen jutottak. — Kedves alkalom nyílik itt dr. Nagy József főorvos és jeles akademikusnak gymnasiumunk iránti kegyelele fényes tanuságát registrálnunk. Ő t. i., ki hazafias lelkesültséggel áldoz a tudomány s művészet oltárára, hosszú időn át, szorgosan szereztetett értékes madárgyűjteményét 1864-ben intézetünknek adta, s ez által egyszersmind e szellemi tőkének kívánt gyümölcsöztetését lehető legcélszerűbb módon biztosítá. — A tanodaigazgatóság mindent sürgősen megtőn, hogy e szép gyűjtemény rendeltetэшhelyére jőjön. — Hálaérzelmünk, melyet a kegyesrendi igazgató-tanár nem késett e nagy-lelkű gondoskodás s figyelemért, a nemeskeblű egykori tanítványhoz intézett köszönő iratban kifejezni, évek során át nemcsak hogy meg nem gyöngült, hanem inkább nagyobbodott... Mire legszólóbb tanuság ezen érzelmünknek a jelen történelmi rajzban való ujolagos vizshangoztatása: mert tanintézetünk körüli nemes érdeklődéssel szer-

zett érdem nem vész el a homokban „manet alta mente repostum”... 3) Hullók: kigyó, gyík, belférgek 81. üveg 100. példányban. Legtöbbje b. e. dr. Láng Emil és szíves özvegyének kegyes adománya. 4) Halak 4. példány. II. Izállatok. 1) Rovarak. Száritott példányok 600. példány. 2) Lepék 230. példány. 3) Héjanczok 36. példány. III. Hasállatok: 1) Csiga, kagyló 3000. példány. 2) Kisebbek 90000. példány. IV. Sugárállatok: 30. példány. V. Burányok 15. példány. — Növényország. Ötvenöt köteg 1100. példányból álló, a b. e. Láng Adolf Ferencz nyitrai gyógyszerész s természettudományi szakíró által rendezett és nagyánt ajándékozott, növény-gyűjtemény. — Ásványország: Ötszáz nagyobb példány 3. üvegszekrényben rendezve. Hegyképzet gyűjtemény 120. db. — Osztályozvák a tankönyv szerint, a melyben előforduló rendek, fajok és féleségek képviselvék.

D) A földrajz tanításához tartoznak: 8. db. földteke, két tellurium, 1. domborművű és 100. térkép. —

E) A rajz oktatásra a) szabadkézi rajzhoz 300. db. nyomatott előminta, b) a mértani szertár áll kellő számú műszerből, 12. db. sodrony, 24. db. bádóg, s 1. famintából.

F) A népismeii, érem és régiségtár.

A jelent akkor ismerhetjük meg alaposan, valamint az elért fejlődést akkor ítélhetjük meg jól, úgy szintén jövőre akkor vonhatunk megbízható következtetéseket, ha a multat műveiben behatóan tanulmányozzuk... A régészeti muzeumok tehát, hol az elszórtan létező és felkutatott min-

dennemű régiség-tárgyak egybeállítva az elpusztulástól megóvatnak, művelődés történeti jelentőséggel bírnak. Ezért jó ideje, hogy nemzetek és fejedelmek — nem ritkán tetemes anyagi áldozatokkal is, ily gyűjtemények létesítésére vetélkedve törekednek, sőt alig van Európa műveltebb államainak csak egy nagyobb városa is, mely az idő szerint kisebb-nagyobb terjedelmű s műbecsű régiség-tárlattal ne rendelkeznék... És hazánk? szeretett hazánkban is napjainkban már nemcsak városok, de egyesek is lelkesednek fölkeresni és összegyűjteni mindazt, mi nevezetes vagy tanulságos; létrehozni a közművelődés e hathatós tényezőjét — a muzeumot. — Ámde, felfogásunk szerint, a provinciai muzeumok régészeti stb. tárgyainak értékét helyesen főleg úgy lehet mérlegelni: mennyiben jellemzik a talajt, a melyből felszínre jöttek; mennyiben nyújtanak vezérfonalat a történelemnek általában, s különösen az egyes megyék, városok monographia-íróinak. És, ha már a régiség tárgyaitak ilyszerű műveltetési hatályát kiterjesztjük mindenre, mi a palaeolith, neolith, bronz, római, korszakból való: mennyivel inkább az érmekre, melyek legbiztosabb kalauzaink idő- és tényekre nézve... Értik és érzik ezt ujabbban a régészet terén ama vezéregyének, kik gyűjteményeikkel nemcsak fényelegni, hanem használni is kívánnak a szaktudománynak, — kivált e czélból alakulnak egymásután a szóban levő muzeumok, egyletek, megmentendők a leleteket, megannyi adatul a tudomány-művészetnek, egyszersmind műérzékkel tendők a közép és alsó-osztályuaknál is ily tárgyak

iránt. S e törekvést ma már itt-ott meglehetősen siker is koronázza... Az utolsó pár viszi tárlatokba az apáról fiura örökségképen szállott talizmánokat; a legkezdetlegesebb kőfegyvereket, kovagnyilvégeket, celta vésőket és baltákat... S ha ezt már az utolsó pár is megteszi mennyivel inkább kell ilyenre a tanulóifjúságnak figyelmét is kiterjeszteni. — Hiszen azért a haza reménye, hogy a multak emlékeiből tanulságot merítsen a jövőre; s hogy ezt tehesse, a becses adatok összegyűjtésében neki is közreműködnie kell... Mit az ifjúság annál inkább megtehet, mert pezsgő vérű, s mozgékony természeténél fogva sokhelyütt megfordul...

Hogy pedig a nyitrai gymnasiumi tanulók e téren is buzgalmat tanusítottak és tanusítanak: arra nézve elég legyen megjegyeznünk, hogy nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is gazdagíták népismeit, érem- és régiségtárunkat... Tulajdonítson csak, ez ohajunk, minden érdeklődő, valamint ifjúságunk, ezentúl is becsét a talált éremnek, de legyen azon hogy lelhelyét is teljes biztossággal tudja...

A régiségek táráat gymnasiumunkban egy elébbi, kezdetlegességet meghaladt gyűjtemény a mostanival, mely 1872/3. tanévben rendeztetvén, különböző korszakokból származó értékes többnemű régiségekkel, okmányokkal, emlékek, czimerek, egyesek és községek pecségei- és érmeikkel bir, — képezi. Főképen az említett esztendő óta részint ajándékozások részint az igazgató és a buzgó régiségtárőr által, — eszközölt gyűjtésekből, vásárlások útján, igen szaporodott... Saját

önálló helyiség eddigelé nem jutván számára, jelenleg a természettanszertári terembe tétetett. Tiszta, festett, három, a kitett érmekeket s egyéb régészeti dolgokat, pór- és avatlanok kezei ellen lezárható üvegtáblás szekrényben, melyeknek 120. frt. vételára, nemesszívűeknek, meleg ügyszeretet és érdeklődésből eredett, folyópénz adományaiból földöztetett, — elhelyezett tárgyak mostanáig körülbelül a következő kimutatás szerint vannak:

A) Kő- és agyagból készült tárgyak:

- 1) Kőkorszaki (1. kő ék, egy hajító kő) 2. db.
- 2) Egyiptomi régiség (scarabaeus, gyöngyök, istenségek) 13. db.
- 3) barbár agyagedény és urna, 12. db.
- 4) khinai porcellánból findzsa 1. db.
- 5) fajence edény 5. db.
- 6) ujabbkori cserépedény 18. db. —

B) Bronz- ércz- és vasból való tárgyak

- 1) bronz véső (celt) 2. db.
- 2) bronz ékszer (gyűrűk, fülfüggő, karperecz) 8. db.
- 3) fegyver (5. db. vágó és szuró, 7. lövő, 1. bárd 3. golyó) 16. db.
- 4) régi sarkantyú és lópatkó 12. db.
- 5) vésott ércztábla 4. db.
- 6) pecsétnyomó 5. db.
- 7) kivert diszitmény érczből 9. db. —

Pénzgyűjtemény: 1) régi

pénzek és emlékérmek rendezve 1337. db.

2) ayult pénzek fölös példányokban 1580. db.

2) bankjegyek 44. db. —

D) Egyéb tárgyak: 1) képek

(festmény, rakmű és aczélmetszetek) 17. db.

2) pergamen-okmány és irat 12. db.

3) papir-okmány és irat 32. db.

4) könyvek 29. db.

5) különféle tárgy: ércz, vas, filesont, kő, fa, bőr és papirból 51. db.

6) üvegből egy régi oszlopállvány részletei 19. db.

7) pecsétgyűjtemény 124. db. —

G) Ének és zene-ügy. Hogy a zene-

és énektanítás egyik jelentékeny tényező a helyes és összhangzatos nevelésben, az kétséget nem szenved; befolyása még a testi szervezet fejlesztésére is jótékonyan hat, a mennyiben az éneknél szükségelt mélyebb lélekzetvétel s a kilélekzés huzamosabb visszatartása által a tüdő erősödik, a mellkas tágul, a gége a hang mérsékelt erejű kiadása által edződik, a hangszálak finomulnak s kezelhetőbbekké lesznek; az éneklésnél követelt egyenes fejtartás s kidülledt mell a növekedék külsejének is szabályosabb alakot kölcsönöz... De az ének és zene a figyelmet is élesíti és több oldaluvá teszi, valamint, a nemes érzelmeket kifejezvé, azoknak hathatós ébresztője is...

Azért is, mivel a gymnasium értelemfejlesztő s kedélyképző intézet: illik, hogy kebeléhez szorítsa a szépművészetek e kulcsait, és alkalmat nyújtson az önként vállalkozóknak a mű-, egyházi-ének és zene megtanulására... Emiatt tanodánkban is az ének és zene, melyeknek nemesen inspiráló ereje oly üdvös aesthetikai hatással bír az ifju szivekre, évek óta, mint rendkívüli tárgy, szerepelt tanítás menetében. — Az al- és fölgymnasiumból arra való jelentkezők képeztettek. — A magokat szorgalommal és előhaladásban kitüntetőket jutalomban is részesülnek azon kívül, hogy, néhány esztendőben, a nyitrai r. kath. egyházi ének- és zene-társulat által díjazott tanártól, oktatást is ingyen nyerhettek. A tagok részt vesznek, az istenitisztelet emelése mellett, a gymnasium minden ünnepélyében, valamint az iskolán kívül is fölhívás folytán, a mennyiben a rendes tanodai kötetmek legesekélyebb hátrányt

sem szenvednek, készséggel működnek másrészt székesegyházi ünnepélyes isteni szolgálatnál. Végre az egész évi előhaladást az iskolai esztendő berekesztése ünnepélyén előtűntetik.

H) A z ö n k é p z ő - k ö r. A gyermeki játékból kinőtt ifju a családi körben és a tanoda padjain nyert ismereteit gyarapítani igyekszik, és a tökélyesedés eszméje által vezéreltetvén, kitzűzött céljához e végre minden eszközt megragad. —

Nyelvünk, irodalmunk ügye oly szent ügy, melyért ma is nemzetünk minden egyese kell, hogy buzógjon és lángoljon, ha azt nem akarjuk, hogy talán lassan, de biztosan pusztuljunk ki a nemzetek sorából. A magyar embernek nem szabad szunyókálnia; neki folyton résen kell állnia, mert ha földét nem is fenyegeti a török, de nyelvét, nemzetiségét igen is fenyegeti 3—4. szomszéd elem, csak alkalmat lesve, hogy halotti tort üljön felettünk.. Különösen tehát a törekvő ifjuság a nemzeti nyelv és irodalmon művelését, és lelki tehetségeinek ez érdemben fejlesztését tüzi ki, a sikeresb fejlesztés szempontjából nem hagyván éber figyelme számításán kívül az egyesületi szellem fölkarolását sem. Mert ez az, mi a mindennapi tapasztalás tanúsítása szerint minden korszerű anyagi és szellemi vállalatnak az eredményt biztosítja. — Innét világos, mennyire szükségesek középtanodáinkban a jó felügyelet alá helyezett, az önképzést általában, és a magyar nyelvben különösen, jelszóul bíró szellemi egyesületek, melyeknek előnyeiről nemzeti irodalmunk legújabb korának története is fényes bizonyítást tesz. — Mit gondolóra vevén tanintézetünk

ifjúsága, a cselekvő és buzdító gymnasium-igazgató utmutatása mellett, a kebelnek valóban nemes elhatározásával az 1869-70. iskolai év első felében egy ilynemű, bár kezdetében csekély, de nem megvetendő reményekre jogosító, társulatot alapított szerény körében: „A nyitrai r. kath. főgymnasium ifjúságának önképző-egylete” czim alatt. —

És, a felsőbb tanhatóság által helyeselt alapszabályainak nyomán, meg is tartá alakuló közgyűlését. — Az elnöklő igazgató hangsúlyozván a jótékony befolyást, melyet az ily egyletek az önmunkásság kifejtésére gyakorolnak, a komoly irány kiemelésével, körvonalozta a czélt, melynek mindenkor összhangzatosnak kell lennie az iskolai tanulmányokkal olyképen, hogy az egyleti működés azoknak mintegy kiegészítése és kibővítése legyen. — Minthogy pedig nemzetünk haladásáról, ha valami, bizonynyal legdrágább kincsének, — nyelve és tudományának megőrzése tesz tanuságot, buzdította a szép számmal összejött egylettagokat a kínálkozó alkalom lelkes fölhasználására, hogy míg ifjúságuk tart, míg könnyű és gyors a felfogás, s az idő viszontagsága által, nincs elhomályosítva az emlékező tehetség zománcza, szedjenek az irodalom kertjében illatos rózsákat, becsüljék meg az órákat, míg tart a szép nyár, mert az idő eljár...

Feltünteté továbbá az egyleti működés tervrajzát a következő pontokban:

- a) klasszikus költemények és szónoklatok elszavalása;
- b) irodalmi remekdarabok szép- és műtani fejtegetése;

c) az ó-klassikai és újabb nyelvekből válogatott darabok fordítása;

d) komolyabb irányu folyóiratok, könyvek és ezek czikkeinek olvasgatása s ismertetése;

e) olykor-olykor hasonló szellemű írásbeli pályakérdések.

És azóta évről-évre zajtalanul ugyan, de dicséretes buzgalommal s törekvéssel folytatja pályafutását. — Nem terheltetnek tagjai a kötelezett rendes tantárgyak rovására, hanem ösztönöztetnek, hogy iskolai tanulmányaik alapos elsajátításától fönmaradt szabad idejüket öntevékenységek élesztésére fordítsák, s így a tudományos és szépirodalmi ismereteknek, valamint korukat, tapasztalataikat és szerzett tanulmányaikat meg nem haladó önkésztette értekezéseknek, dolgozatoknak közlése, bírálása, szaválás és előadás finomítása által egymásra buzditólag s jótékonyan hatni igyekezzenek...

A tanártestületnek egyik tagja szokott megbízatni a felügyelettel, de akként, hogy teljes épségben hagyatik a, kettős hivatala teendőinek halmaza miatt, időnkint akadályozott gymnasium-igazgatónak, ki, a nm. közoktatástügyi m. kir. miniszteriumnak 1868. évi jan. 9. ¹⁵⁵⁰¹/867. sz. a. k. rendeletével, törvényes elnök, — főfelügyeleti joga. Az egyesület működését eddig, elnökhelyettesekként, vezetett buzgó tanárok időrendben imezek: Malonyay István, Horváth Sándor, Kardoss Gusztáv, Linder Róbert, Roch Gyula, Hudra János, Gond Ignác. —

A komoly és tudományosan önképző s haszonnal gyönyörködtető szellemi működés egylete eddig számlált körülbelül 400. tagot. —

A tisztviselők alapszabályszerű választása az esztendőnkinti megnyitó közgyűlésen történik meg. — Az elnöki jelölések után részint szavazás, részint fölkiáltás által a következők viselték 1875-6. tanév végeig az alelnöki tiszte: Schiller Henrik, Fölkel Károly, Persay Ferencz, Dunsits Géza, Janits Imre, Latkóczy Mihály, Harzer József, Vinkler László tanulók. —

A föntjelzett komolyabb irányban, a tanév lefolyása alatt, minden hétben egyszer tart az önképző-egylet köz- és bíráló gyűlést, a hová beadott dolgozatok tárgyaikra nézve: szépirodalmi, irodalom-történeti, természettudományi, földrajzi és nemzettörténelmiek stb. Föl-föllép alkalomadtán elmederítő s szívnemesítő erkölcsi darabokkal is, melyeknek kellő előadhatása végett a tanintézet harmadik osztályában időnkint azon külön színpad emeltetik, mely, díszletei s járulékaival együtt, ugyancsak az önképző-körnek, nem alap nélkül a letisztázás jó reményében tett, költségén került ki. — Szokott végül az egylet a tanév befejeztekor zártnepélyt is rendezni, melyen, tevőlegesen vevén részt, ott egész esztendei működéséről titkári jelentéssel ad számot, és szellemi előhaladását szavallatokkal, úgy tudományos, mint szépirodalmi saját eredeti dolgozataival, jelesen pályamunkákkal is bemutatja...

A kör történetének egyik jelentékenyebb pontjául jegyezzük föl, hogy a maig 490. tudományos és szépirodalmi válogatott műből, 982. kötetből álló csinos könyvtár, mely az ifjúsággal egy, részint önkéntes ajándékozások, részint tagsági díjakból eszközlött vásárlások útján, szépen szaporodik...

Az ég áldása nyugodjék a szent és nemes
ezéltű tevékenység egyletén! A hazai nyelv és
szellemi műveltség nemtője áraszsza rá mennyei
harmatát, hogy kifejtse azon esirákat, melyek jövő-
ben a komoly irodalomnak s közéletnek hivatvák
virágokat hajtani s gyümölcsözni!

Egybefoglalva a szellemi munkásságot össze-
kapcsoló tényezőkről, melyek 1) az érdekes, az
értelmi öntudat és gondolkodásra ébresztésnek, a
tudomány eredményesebb fölfejtésének s általán a
műveltség-terjesztésnek emeltyűjéül szolgáló, tan-
szerelvények s 2) az önképző-kör, — imént bár rövi-
deden, mondottat, egy röpke pillantás is beigazolja
gymnasiumunk folytonos előmenetelét azon mozza-
natok előidőzésében, melyek a fiatalságot, a tel-
jesített tanodai feladatok mellett s azokon túl is,
tovább művelni, irányban képezni, kedélyben ne-
mesíteni, másfelül annak többoldalúságát ébreszteni
s ápolni hivatvák...

Igy tehát e soraink zárpontjául, álszemérem
nélkül és szerény öntudattal, tétova nélkül véljük
állithatni: hogy culturintézetünk, korunk szakadat-
lanul emelkedő igényeit számbavevőleg, mind kül-
mind belterjileg napjainkig határozott haladást
mutat...

*

A társadalmi viszonyok bonyolodottsága, s a
közfigyelemnek a világ-események felé irányulása
és más országos állapotok fejlődésének közepette
oly csekély helyet foglal el egy-egy tanodának
életrajza, holott oly jelentékeny mozzanatot képez
a nemzetművelődés körében, hogy valóban nehéz

a választás a visszavonuló, hallgatag szerénység és azon merészség között, mely a haza tekintetét fontos tárgyaktól, hacsak percekre is, elvonni akarván, ezen ügy felé mintegy erőszakoltan fordítani látszhatnék...

Oly kevés az, a mit mondani lehet, s mégis oly sok, mit mondani kellene! oly köznapias s rég ismert szokásos dolog: s mégis oly új, szokatlan, ünnepies! Egy intézet története, egy tanoda eseményei!... Mi lehetne ebben új, szokatlan vagy meglepő? A méhközpű élete ez; egyiké olyan, mint a másiké. Ki egyet ismer, ismeri az egész faj történetét; ki megvizsgálja a mait, bátran állíthatja lelke elé az ezredévelőttieket.... Igen a méhek mindenütt egyenlő életmódot folytatnak; a tanodában mindenütt dolgoznak, tanulnak, képződnek: de a méz, melyet felgyűjtenek — e méz mégis mindig új, és ezen új méz mégis mindig más-más kedves-séggel kínálkozik...

És e kívül a művelődés áldást szóró sugarait folyton terjesztő kegyesrendnek nyitrai gymnasiuma, 1876. esztendővel százhetvenötödik életévét tölti be. Huszonöt év múlva, ha a jó Istennek tetszik, kétszázados ünnepélyre fog érdemesülni... De hetedik negyedszázados kor is elegendő arra egy-egy tanintézet életében, hogy, a leforgott évek tükrének felmutatásával, a régi idők kárpíjtait némileg szellőztessük, azért is, miszerint összehasonlíthassuk az elébbi állapotot az utóbbival, és láthassuk a fokkonkinti izmosodás tényezőit s megítélhessük: miben s mennyiben tartott az rendeltetési célja felé.

Ime az ok, mely bennünket gymnasiumunk eseményei s életnyilatkozatai vázlatos rajzának, melyet immár befejeztünk volna, megírására birt. — Kedves feladatunkul ismertük, a mennyire gyöngye erőnktől telék, úttörőként egyengetni a tért tanodánk története diszcsarnoka felé, melyet egykor Isten segítségével fölépíteni talán sikerülni fog; nyomozni az alkatrészeket s alapokat, melyekből ezen figyelemre méltó intézet keletkezett és megalakult, s melyeken annyi tizedek viharai között állott, és kimutatni a határvonalakat, melyeken a kihatás pontjait jelezve, végig húzódtak: hogy így körvonalozva és mintegy keretbe foglalva legyen azon tér, melyre ezen k. r. tanintézet történetének többi részletei vagy jelenetei vonatkoznak... Mihez képest, a bár vékony adatszálak kalauzolása mellett, iparkodtunk fényt deríteni hounk e keresztény szellemű, s azon közös sorstól, melynek minden emberi intézmény kisebb-nagyobb mérvben alá van vetve, épen nem ment képezdére: mely évben vette eredetét, kiknek köszöni Isten után létrejöttét, fönmaradását, minő volt, a keresztény érdekek emelése s a vallás szövétnekétől bevilágolt tudomány terjesztésére irányzott, élete s belszervezete, melyben, mit egy ily intézet czélja s az idők jellege megkívánt, méltányolva lön, — s minő most is hatásköre?.. Nagyon örvendenénk, ha soraink érintett föladatát csak valamennyire is megközelíthettük, és szent szerzetünk s annak egyik működésterének alap- s körvonalait, — talán oly adatok és részletekkel gyarapítván egyházi és nemzeti műveltségünk történelmét, melyek a multnak kutatói előtt

figyelmet érdemelnek, — kinyomozhattuk, és a fiui kegyelet azon művéhez bármely csekély részben így járulhattunk, mely a jelzett időszak leforgása emlékére, azoknak, kik áldozva és működve hatottak és hatnak Árpád ivadéka műveltsége s hitélete terjesztésének mezején, tiszteletére szenteltetik... A mennyiben pedig minden ebbeli iparkodásunk csak hiányosan sikerült, reméljük, hogy ezt az elfogulatlan olvasó azon feladat nehézváltának is tekintendi, mely szerint a nemzeti művelődés tettel és szóval buzgó annyi szellemi harczosainak, oly hosszú s ernyedetlenül munkás életén át, oly sokoldalú hatását, pár ivre szorítva, csak halvány vonásokban is visszaadni akarni, alig lehet egyéb, mint jóakarató törekvés...

De végezetre még egy komoly pillantást vetünk, mintegy az egész fölött tartandó rövid szemlének körvonalozásul is.

*

Hogy műveltségtörténelmi tárgyalásunkon végig szövődött vezérfonal azon kiindulási pontra térjen vissza, honnét kieredt, meg kell még jegyeznünk, miszerint a mondottak főeszméinél fogva kénytelen minden őszinte-lelkű olvasó belátni, hogy a vallás ingatlan alapjára fektetett valódi műveltség eszközlése- és megszilárdításában a főszerepvel minden koron keresztül a jézusi egyháznak, mely a bűn homályosította értelmet az igazság szende sugaraival áthatja, az érzéki gyönyörök után sóvárgó szívet üdvélvezetek kívánására gerjeszti, a a roszt hajló akaratot az ész s kinyilatkoztatással egyező tettek szorítja, — és hitbuzgó s tevékeny

főpásztorainak vállain nyugodott... Ezeké tehát, kik, a nem ritkán nagyon megcsökkent javaik jövedelmének egy részét nagylelkűen megvonva önmagoktól, tetemes alapítványokat tettek, s azokat, a mint jövedelmeik gyarapodtak, a szerint növelték, egyrésztől, s általuk ama golgothai vér-keresztén szerzett megváltási cselekvőség egyházáé azon, soha el nem homályosítható, dicsőség, hogy a nemzetek a vallás s ennek gyámkarjain magasra emelkedett ker. irányú köznevelés hathatós erejével ősi vadságukból kibontakozva, a szelid erkölcsök boldogító körébe, a hiterkölesileg megszentelt tudományos műveltség színvonalára juthattak..... Ki gáncsolhatja tehát az egyházat; ha, joga és kötelessége szerint, örködik a fölött, vajon intézeteiben mily szellem uralg, vajon tanaival nem ellenkező hamis tanok terjesztetnek-e, vajon a tanárok vallás-erkölcsi tekintetben teljesítik-e köteleiket, vajon, ha csendesesen is, de annál biztosabban és kiszámítva nem ássák-e alá a közérkölcst; mert lehet oly hűtlen tanár, a ki nyájias alakban tud rejtőzködni azokkal szemben, kik előtt érdekében áll lelke feketeségét elpalástolni; lehetnek olyanok, kik akkora keresztet vetnek magokra, midőn Isten házába lépnek, hogy egy tisztos kapucinusnak is sok volna: és szívökben pokoli dühöt táplálnak az egyház ellen; lehet, hogy némelyek titokban épen az ellenkezőre törnek, mint a mit a kath. egyház az intézetektől vár, pedig ugyanazt a haza is követeli..... De másrészt munkás segédkezet nyujtának, s hatályos támogatók voltak mindenha, a komoly feladat, t. i.

a krisztusi egyház világpolgárosító missiójának megoldásában a szerzetes rendek... Így tehát a lelkes egyháznagyok papjaikkal és a lankadatlan erélyű szerzetesek ápták, valamint sz. István magyarjaiban, úgy azóta is a ker. vallás sz. tanainak és a hasznos ismereteknek magvait... A honi történetkönyvek czáfolhatatlan tanúsága és a multnak osztatlan ítélete szerint e ker. egyházi férfiak vették pártfogásuk alá a középkorban a tudományok maradványait, melyek a vad századok nyomása vagy hanyagsága alól menekülhettek... Tőlök ered a nyomosabb erkölcsstan azon fonadéka, melylyel nemcsak egyesek, hanem egész népek s nemzetek, a szorosabb viszony benső szükségérzetétől kényszerülve, közelebb hozattak egymáshoz... Még maga a biráskodás gyakorlata is, melyet a papság, a sz. könyvek tekintélyére támaszkodva, magának tulajdonított, nem csekély javára szolgált az összes emberiségnek, tehát Árpád nemzetének is...

Nem szándékunk birálati szemlét tartani a sokoldalú hivatásnak lelkiismeretesen megfelelő szent társulatok működései fölött; erre erőnk s készségünk hiányos, de látpontunk s kötelességérzetünkön túli tárgynak is tekintjük... Mindazáltal azt, az igazi érdemnek hódoló keblünk parancsoló érzelmeinek eleget teendők, kimondjuk, miszerint elutasíthatlan kötelessége minden saját egyháza fényét s dicsőséget hű keblén hordó felebarátnak kegyelettel viselkedni s illőleg méltatni azon Jézus szellemétől áthatott vallás- és tudománybajnokokat, kik Isten dicsőségének terjesztésére, anyaszentegyháza felmagasztaltatására, az emberiség ideig s

örökké tartó javára egész éltüket ajánljuk föl áldozatul; hisz dönthetlénül igaz szó, hogy az anyaszentegyház, az isteni malaszt munkálkodásával, saját hű fiuiban, igaz hiveiben dicsőül meg, és nyer mennyei érvényt Isten földi országa!.. Hisz a szerzetesség magasztos, gondviseleti eredetét hangosan bizonyítja azon körülmény is, hogy mindig valamely korszukság folytán jöttek létre ezen erkölcsnemesítő s tudományos műveltség-terjesztő tiszteletes rendek... Midőn például a vad népeket állandó lakhelyekhez kelle szoktatni, és a földművelés áldásait velők megismertetni, akkoron, anyaszentegyházunk mindig termékeny méhéből, a sz. Benedek kitartó szerzeteseit hozá létre; kik is a vadonokat kiirtották, a parlag földeket első fölszánták és a szilaj ifjúságot oktaták, és így a ker. egély átalakító tanának meghódolt népfajok között a cultura első alapjait megveték... Midőn a világi papság evangeliomellenes érzülettel majd a mulandók szeretetében merült, és egyháziatlan önviselete által az ellenfél kezébe veszélyes fegyvert kölcsönzött az egyház megtámadására: akkoron asszisi sz. Ferencz és Domokos szerzeteseit lépteté föl, kik, mindennemű birtokolásról lemondva, megmutaták a világnak, miként, az evangeliomi tanácsokat követvén, szegénységben is tudnak a hívők lelki üdvének szolgálni! Midőn a lábra kapott kereszténytelen önzés, a felebaráti szeretet már-már hamvadó szikráját is eloltással fenyegette: akkor egy istenes János — Joannes de Deo —, az irgalmasrend alapítója, merült föl a homályból, több hős elszántságú férfiakat gyűjtve maga köré,

kik életök feladataul tűzék ki az emberi nyomort enyhíteni, s kik egyedül Isten nevében a legundokabb nyavalyákban synlődőket ápolják, és legnagyobb önfeláldozással a lelki és testi irgalmasság cselekedeteit minden vallás- és személy különbség nélkül gyakorolják. — És ezen rend örökké maradó emléke annak: hogy a kath. egyház, habár hit dolgában egy hajszálnyit sem enged, mert nem engedhet, — a valódi philanthropiának szülő anyja... Voltaire maga — az irgalmas szüzeket magasztalván — megvallja: ,hogy a római egyháztól elvált népek csak igen tökéletlenül utánozták az ily nemes-lelkű szeretetet‘...

Midőn a keresztény földkerekségen nyilvánult közkívánsat szerint az ázsiai vad népek betöréseinek gátot kelle vetni, és az isteni Megváltó lábnymai által megszentelt földet visszafoglalva, a szent sir szabaddá tétele és az oda zarándokolók biztossága czéloztatott: akkoron az egyház, ezen égető közszükség pótlására, lovagrendeket állítá föl, melyeknek fogadalmukban állott, a szorongatott kereszténységnek védelmére fegyvert fogni, és a mahomedán népek túláradásait a keresztény keleten föltartóztatni... Mintegy harmincz ága volt e lovagrendeknek, egyencsen katonai szervezetű, részint sz. Ágoston, részint sz. Vazul szabályai alatt, és ennyiben tulajdon értelmében szerzet nevet érdemlő... Csodálatra méltó és csak is vallásos lelkesedésből magyarázható hős tetteiknek örök emlékei: Rhodos, Malta, Alarcos... Midőn Kastiliának végvárát, Kalatravát, a mórok megrohanással fenyegeték: a leventékben különben oly dús tar-

tományban egy sem találtaték, ki, az iszonyú készületek láttára, a veszendő vár védelmére előlép vala; végre szerzetesek költöztek az elhagyott erősségbe, és megalakult a kalatravai rend: s az ellenség a várat még csak megtámadni sem mérészlé, oly védállapotba lőn az helyeztetve... Midőn sokan a keresztények közül a hitetlenek rabigája alatt sorvadoztak, és egyszersmind legszentebb kincsök, egélyök is veszélyben forgott: akkoron az egyházi egy mathai sz. Jánost, nolascoi Pétert támaszta, kik több elszánt lelkű férfiak, a keresztes szerzeteseknek, élén, evangeliomi szegénységben az egész világot beutazván, jótékony adakozásokat gyűjtöttek, hogy átvitorlázva a tengereken, összekéregtetett pénzökkel, vagy, ha ez azon czélra nem volt elegendő, váltságdíjul önmagokat is föláldozva, a keresztény foglyokat kiváltásák...

Mikor az egyház hitágazataiban megtámadtatván, hívő népe ez eretnekek által hittagadásra csábíttatgaték: ekkoron Jézus társaságát szolítá életbe... És ezen szerzetes társulat, jól rendezett hadsereghez hasonlóan, ernyedetlenül harczolva, lángoló hitbuzgalma, emberi erőt megpirító erélye, erényei és roppant tudományossága által a világ egy nagy részét az egyház anyaölében megtartá, és az Üdvözítőnek sokkal több hívőt nyert, mintsem mennyit az áltanítók eltéríteni birtak... A világ-hírű szerzet ellen támasztott stereotypvadásokat illetőleg a nem katolikus Leibnitz így nyilatkozik, hogy: „összetiporják jó híreket, és véleményeket költenek rájuk, melyek soha eszük ágába sem jutottak'... Midőn Isten egyháza minden tudomány-ágba

az egély mennyei és elevenítő leheletét kíváná ihleni, és különösen valláserkölcsi műveltség által az emberiséget nemesbíteni, akkor, mint látók, kal. sz. Józsefet azon nagyszerű gondolat lelkesíté, hogy önzéstelen egyénekből oly társulatot — a kegyes tanítórendet alakítsa ; mely a nyilvános oktatásnak egyház- és hazára nézve oly nagy fontosságú ügyét kezelje, hogy a világi tudomány csillámfénye mellett, egyzersmind a minden bölcsesség kezdetét, az Úr félelmet az ifjúság viaszhajlékonyságú kedélyébe oltsa. — A tudomány minden egyes ágában t. i. van bizonyos isteni mozzanat — momentum —, mely annak tetőpontját képezi. —

Minden hosszadalmas okoskodás és kicsiségekkel bibelődő szórszálhasogatás helyett, bátran hiszszük, az evangéliomi három tanácsot fogadalmilag ígérő társulatok eredete s működéséről a futólag érintettek is elégségesek arra, hogy minden elfogulatlan, egyházi és világi diszpolczok embereinek kebelében is kegyeletet eszközöljön, az apostoli és mentori üdvös hivatás szerzetesei iránt; főleg, ha meggondolják az erős ellenszenvet, mely időnkben a jézusi religiót nyíltan és titkon gyűlölőkön kívül, még a hálára kötelezettek részéről is, irányukban mutatkozik !.. Mert az igaz szellemnagyságtól távollevő pöffeszkedő kevélység vétke, mely az angyalokat megbuktatta, az embert az édenben elcsábította, szédítget el egynémely fényes és fontos állást birtokba ejtett hitsorsost is, hogy a nagyszerű szolgálatokat, érdemeket, melyek az anyaszentegyházban, az egyszerű szerzetesek részéről, fénylenek, — szemek levén, látva ne lássák, füleik levén, hallva

ne hallják s az igazságnak hódolni nem akarván, föl ne fogják!.. Kik előtt azonban, az elbizakodott önteltség, másrészt a férfias becsérzetet kiölő túlszerénység közötti arany középuton állva is, a fogadalmak emberei egész bátorsággal lelkesíthetik és vigasztalhatják magokat a hajdankor egyik első írójával: „Nos in hac temporum iniquitate abunde nos solamur recti conscientia: et, si nobis praesens aetas non usque quaque favet, cineres saltem nostros venerabitur grata posteritas. Serum est hoc praemium, sed certissimum et non obnoxium invidiae”...

A főnebb mondottakból kiki tisztán azt is beláthatja, miszerint alig van a világon nyomor, melynek enyhítésére; szükség, melynek pótlására a kath. egyház a felmerülő korszükséghez képest módokról, intézetekről nem gondoskodott volna, kiterjesztve gondoskodását a világ minden népeire... „Oh valóban! a jézusi egyház nem egyéb, mondá, mind tudomány, ékesszólás, erény- és erélyre, mind az egyház sz. érdekeiért minden magán jólétet föláldozni mindig kész, buzgalmára oly jeles francia papság egyik disze — Bonnet bibornok, mint az emberiség szükségeinek élő kifejezése”... És egyházunk ilyen tevékenysége napjainkban sem csökkent meg. — „A kath. egyház — írta Maculay az edinburghi „Review” című folyóiratban, az egész föld kerekiségének legtávolabb részeibe épen oly buzgó térítőket küldöz e pillanatban is szét, minő valaha amaz Ágoston vala, ki Kent grófságban társaival partra szállott... Hiveinek száma nagyobb, mint bármikor volt ennek előtte. Az újvilágban tett hódításai, az ó-ban tapasztalt

veszteségeit bőségösen megtérítették... Nem is látom legkisebb jelét is, mintha hosszú uralkodásának vége közelednék... Ő szemlélője vala mindazon egyházi hatalmak, s intézmények, a kath. egyháztól elpártolt felekezetek születésének, melyek napjainkban léteznek; s mi épen nem látjuk az okot, mely akadályozhatná őt: tanuja lenni kimulásuknak is... És épen úgy létezhetend ő teljesen életéről valamint jelenleg, akkor is midőn az új-zelandi, egy iszonyú pusztaság közepén, a romban heverő londoni hid valamely oszloptöredékén ülve fogja sz. Pál temploma omladékait albuma számára lerajzolni'... „Minden civilisatio t. i. vallásos fogalmak alapjára van fektetve, Eötvös báró szavai, — ezeket meg nem dönthetni a nélkül, hogy velők együtt a civilisatio is el ne enyészszék'... De ha mégis azok földöntésével Maculay imént idézett jósszavai szerint, az európai civilisatio órája, mitől Isten őrizzen! ütne, az általános és vég-feloszlásnak közepette ismét a jézusi egyháznak jutandana a nehéz, de annál dicsőbb feladat: az európai társadalmat újból visszateremteni; ő levén egyedüli letéteményese a rend és erkölcsök örök elveinek, melyek az embert az istenséggel összekötik, mielőtt a hozzá hasonlóval összekötnék; ő birván csupán a tekintély elvén sarkalló hitegység összefűző irányánál fogva a szerteágazó törekvéseket központosítani...

És most még hálát rebegvén a jóságos Gondviselésnek, hogy már ezen esztendőben megdélünk engedé a keletkezés s fejlődési küzdel.

mek és a kiegészülten önérzetes önállóság, valamint az újabb átalakulások korszakain áthaladt kegyesrendi nyitrai tanintézet működésének 175.-ötös évkörét, annak további fölvirágzására a tiszta magyar szívünk bensejéből fakadt fohászszal kérünk áldást a Mindenhatótól.

Mennynek és földnek Ura! ki főleg adtad intézetünknek létrejöttét, gyarapodását és erősbülését, senki nem lehetvén erős, hanem csak a te kegyelmedből (S. Cypr. de orat. Domini), legyen közöttünk, kegyeletes hálával magasztalva szent neved!

Nagy Isten, magyarok szent Istene! leomlunk porba színed előtt, ki eddig is gyámolítottad a hazai tanügyet és a kegyesrendet, töltsd meg ezt ajándékaidnak szent melegével, hogy fönséges tisztét mindig állhatosan szeresse, és ne engedd, meghiusulni jövőbe vetett reményteljes ohajunkat!

Nagy Asszonyunk, szentséges szűz Mária! országunk és a kegyesszerzet Védője, légy továbbra is hathatós közbenjárónk!...

Eszközd ki, nagyokosságú Szűz! a szellemek jelen ingadozásának közepette, hogy az irányt vesztett emberi tudás minél előbb visszavezetessék az örök alaphoz, honnét minden ismeret ős forrása származik, hogy az Istenben való világosság elől minél hamarabb eltávolíttassanak, emberi szenvedély, gőg s elfajultság föllegei, s minél hamarább láthassuk ragyogását azon igaz fénynek, melyről irva van: illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum'...

Te hozzád is, föltekintünk, az Örökkévalónak

kegyelméből, kal. sz. József! ki a jézusi hívő sereg büszkesége, a kegyesszerzet alapítója valál; fölemelkedik lelkünk sugárzatos arczodhoz, ki, Isten és az emberiség iránti szerelmed a nap tűzéhez levén hasonló, mely melegítve ápol, világítva boldogít, jótékony tenyészetet teremt, s a legsűrűbb föllegzeten át is bocsát annyi sugárt, hogy a sötétségben el ne téveledjünk, — a jóknak szívében örökké halhatatlan vagy...

És Te, mindenható Isten! engedd őt a fényben megdicsőült Szellemet, leszállani közénk, és áldásra fölemelni a jobb kezét...

Áldd meg hazánk főpapjait, kik, mint a valódi művelődés bármily terén nyilatkozó és munkálkodó haladásnak mindig buzgó és lelkes apostolai méltó áldozatot tesznek az emberiség s honszeretet oltárán; áldd meg ama nemesszívű világi nagyainkat, kik földi javakkal megáldottan ezen áldást, a honnak javára fordítják, messzeható szolgálatot tévén egyzsersmind a magyar társadalom érdekeinek nem csak az által, hogy templomot építtetnek, hol a hivek lelkei a Mindenhatóhoz emelkedve megtisztuljanak a társadalmat fertőző minden aljasságtól, miszerint így az erény ereje tegye szilárdabbá a haza összességét; hanem azzal is, hogy csarnokot létesítenek, honnan az igazságok tudománya, művészet s művelődés kisugározván, hatalmasabbá tegyék a nemzetet a szellem birodalmában!..

Áldd meg társulatod tagjait, szellemi fiaidat, hogy a növendékek fölött, kiket a szülék, mint legszebb ékességeket, a szende muzsák fölszentelt templomába küldik, buzgó útmutatóként örökölje-

nek, s mint a művész a nyers anyagot képezzék, idomítsák a viaszhajlékony sziveket; irják föl rájuk az Isten nagy nevét, csepegtessék a gyöngéd és fogékony lelkekbe az üdvözítő hit igazságait, hintsenek magvakat, erény- és tudomány magvait keblökbe, melyek kikelvén az üdv és boldogság gyümölcseit teremjék!

Áldd meg buzgó törekvéseiket, Te, oh lángérzelmű Pártfogója a növendékeknek! hogy a tudományoknak szánt ezen csarnokból ezentúl is az emberiség nemes bajnokai kerüljenek pályára, kik szilárdak lesznek, mint a bérce, okosak, mint a kigyó, szelidek, mint a galamb, bátrak, vigyázók, mint a saskeselyű; s kik szeretni fogják e földet, melyen atyáik vére folyt, vészben és nyomorban is, mint szülő anyát!

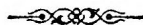
Ismét kérünk, oh szent Hitvalló! tégedet, áldásra emeld föl dicső jobb kezedet, áldd meg a Magyarhazát és nemzetet, melynek az isteni nyilatkozás főerényei, a hit, remény és szeretet országát terjesztendő, már életedben szántál szerzettársaidból nevelőket, oktatókat, hogy egyesüljön a sz. keresztnek reményeiben, az egyetlen mennyei vallásnak, sz. István, sz. Imre, sz. László, nagy Lajos és a nagy Hunyadok hitének, és az édes honnak forró szeretetében!

O. A. M. D. G. et B. V. M. ac S. J. C. H!

TARTALOM.

	Lap:
I. Tájékoztató	3
II. Kal. sz. József, és a kegyes-tanító-rendnek eredete	10
III. A k. r. nyitrai gymnasium alapítója, alapításának kora és módja	31
IV. A k. r. nyitrai tápnövelde keletkezése és megnyitása	62
V. A gymnasiumnak, hat osztályúvá, kiegészülése	66
VI. Kal. József szentté-avatásának emlékünnepe Nyitrán 1769-ben	83
VII. A tanodai pecsét	92
VIII. A gymnasiumi tantárgyak s azok előadási köre, 1701—1876-ig	93
IX. Történeti adatok 1777. esztendőől fogva	148
X. A tanintézetnek nyolcz osztályúvá kialakulása	190
XI. A felnőttek oktatása	212
XII. A gymnasiumi épület és tanhelyiségei.	216
XIII. Az ösztöndíjak, jutalmak és segélyezések	222
XIV. Történet-statisztikai visszatekintés az intézet tan- erőire és tanulóira, 1701—1876.	235
XV. A tanszerelvények, segédeszközök és egyletek	248
XVI. Visszapillantás	266

Lényegesebb sajtó-hibák:

Lap: Sor	Helyett:	Olvasandó:
10. 13.	műveltség történelmünk	műveltség-történelmünk
10. 16.	letfolyamlását	életfolyamlását
13. 7.	emberiség	emberhez
13. 32.	szeretet	szeretett
15. 20.	vagyonától	vagyonából
16. 14.	látta	látta
17. 6.	főnökieknek	főnökeinek
31. 16.	a nem	nem
36. 22.	közszeretet	közszeretetet
39. 11.	temeantur	teneantur
42. 28.	kálmár	kálmár
43. 2.	a nem	a bár nem
45. 18.	Focios	Focius
46. 11.	otthomanicum	otthomanicum
46. 30.	divinita	divinitus
47. 17.	Ex quidem	Et quidem
50. 28.	tudományi	tudományos
57. 30.	feltalált	feltalált,
58. 22.	tíz, ez,	tíz. És ez,
60. 15.	Bercsényi de	Bercsényi, de
60. 25.	segély	segélyt
72. 10.	helyütt is	helyütt is,
79. 5.	tanoda épület	tanoda-épület
81. 15.	üd- oekonomiáját	üd-oekonomiáját
82. 12.	az akkor a	az akkori
82. 20.	boni	bonis
89. 5.	egyetembe	egyetemben
89. 23.	akkora	akkorra
91. 22.	tehetetlenség	lehetetlenség
101. 14.	6.	12.
102. 6.	hathatós, pártolója	hathatós pártolója
103. 1.	requit	nequit
110. 27.	paleontologia	palaeontologia
111. 31.	érettségi	érettségi
112. 32.	után kimaradt: nyelvre, történelem s földrajzra, mennyiségtan s természettudományokra. — Kik a vizsgálaton meg nem felelnek, képzett	
118. 17.	szüksége; —	szüksége, —
118. 18.	alkalmaztassék,	alkalmaztassék;
144. 32.	után e sor kimaradt: tudnak. Azok, kik mellőzik a hittant, vagy csupán	Azok, kik mellőzik a
145. 18.	mint	melyek
145. 19.	emberek	embérnek
153. 31.	lakába	lakában

Lap: Sor.	Helyett:	Olvasandó:
154. 7.	1817	1814.
158. 22.	jogtiszteleten	jog tisztelőtén
159. 18.	viselte	viselte,
160. 28.	oltására	oltárára
161. 18.	tanítani	tartani
163. 3.	eleeknek	eleinknek
164. 30.	szemkapróztató	szemkápráztató
164. 31.	kelteni s az	kelteni, az
167. 32.	elődei	elődei,
170. 14.	1809—1810	Az 1809—1810.
173. 1.	lehetősége	lehetséges,
176. 3.	országunk	országnak
176. 24.	veszedelem	veszedelmes gyanu
176. 25.	akarják	akarván
177. 6.	főpásztorukban	főpásztorokban
186. 11.	oktattatnák;	oktattatnak;
188. 31.	és	is
189. 20.	történet könyvének	történet-könyvének
190. 16.	mutanunk	matatnunk
192. 1.	megjegyeztetni	megjegyeztetni
196. 31.	előtt is lehet	előtt is, lehet
202. 1.	előbbrevitelére	előbbrevitelére
202. 26.	emberi nem	emberi-nem
204. 25.	igazság-szeretetét	igazság szeretetét
205. 18.	példaul	példával
207. 2.	decrevimus,	decrevimus.
207. 24.	m. p.	m. p.‘
207. 27.	földön	földön,
209. 2.	miáltal	mi által
210. 27.	melléktanárokat	melléktanárokat
211. 1.	szívén, hordozta	szívén hordozta
214. 8.	honvéd parancsnoksággal	honvéd-parancsnoksággal
218. 32.	egyházének	egyház-ének
220. 25.	minták	minták,
223. 23.	kivül —	kivül, —
226. 31.	Dicső-emléke	Dicső emléke
229. 5.	tisztkörében	tisztköréhez
237. 15.	1777—1780	1777—1789,
238. 5.	quid quam	quidquam
240. 7.	fiatalság, a	fiatalság a
241. 8.	rethorika	rhetorika
243. 11.	bemutatásnál	bemutatásánál
245. 1.	Ernő	Ernőt
250. 32.	—	egy két
269. 1.	ajánljuk	ajánlják
269. 4.	fiuiban	fiailban

